

**ZAMAN MEKÂN SIKIŞMASI VE ESNEKLİK
BAĞLAMINDA İSTANBUL'DA EVİN YENİ HALLERİ**

HANDE SU DEMİRKAYA

ÖZYEGİN ÜNİVERSİTESİ

EYLÜL, 2025

ZAMAN MEKÂN SIKIŞMASI VE ESNEKLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL'DA EVİN YENİ HALLERİ

Hande Su Demirkaya

Kent ve Mimarlık

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Derya Yorgancıoğlu

Eş-Danışman: Prof. Dr. Hülya Turgut

Fen Bilimleri Enstitüsü
Özyeğin Üniversitesi
İstanbul

Eylül, 2025

ZAMAN MEKÂN SIKIŞMASI VE ESNEKLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL'DA EVİN YENİ HALLERİ

Jüri:

Doç. Dr. Derya Yorgancıoğlu,
Danışman
Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya Turgut,
Eş Danışman
Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Güliz Özorhon,
Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Nevşet Gül Çanakçıoğlu,
Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Senem Kaymaz,
Mimarlık Bölümü
Yıldız Teknik Üniversitesi

Kabul Tarihi: 14.08.2025

Annem, Babam ve Kardeşlerime

ORİJİNALLİK BEYANI

Bu tez çalışmasının tek yazarı olduğumu ve bu tez metninin düzeltmeler de dahil olmak üzere tez jürisi tarafından kabul edilen ve onaylanan son metin olduğunu beyan ederim. Bu çalışmadaki tüm veri ve bilgiler araştırma etiği kuralları ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun olarak elde edilmiş, üretilmiş ve sunulmuştur. Tüm bilgimi, fikir, düşünce ve telif hakkıyla korunan her türlü materyali standart referans kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu tezin orijinalliğini ve herhangi bir bölümünün başka bir yükseköğretim kurumundaki bir diploma programına sunulmadığını beyan ederim.

Hande Su Demirkaya

ÖZET

Metropol kentlerde yaşamın giderek artan hızı, kent sakinlerinin yaşam biçimlerini, ihtiyaçlarını ve çevresel algılarını dönüştürmektedir. Bu dönüşümün, birbiriyle iç içe geçmiş zaman ve mekân olguları ile ilişkilendirilerek anlaşılması önemlidir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, zaman algısının hızlanması ve mekânsal sınırların daralması aracılığıyla zaman-mekân sıkışmasını tetiklemektedir. Bu tez çalışmasında, zaman-mekân sıkışmasını tetikleyen temel faktörler ve bu sıkışmanın neden olduğu yeni durumlar analiz edilerek “yeni haller” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Yeni haller” kavramı bu çalışmada öncelikle kent ölçeğinde ele alınmakta, ardından kentsel dönüşümlerin eve ilişkin değişimler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Esneklik kavramının, zaman-mekân sıkışmasının neden olduğu kent ve evdeki "yeni halleri" anlamak için çok boyutlu bir teorik çerçeve sunacağı hipotezi üzerine, esnekliğin alt boyutları bu tezde yeniden tanımlanmaktadır. Bu alt boyutlar dönüşebilirlik, katmanlılık, geçicilik, cevap verebilirlik ve melezlik olarak ele alınarak, bu kavramlar üzerinden konut projeleri incelenmektedir. Bu tez çalışmasında, zaman-mekân sıkışmasının makro düzeyde İstanbul metropolü üzerinden ve mikro düzeyde ise bireyin en küçük yaşam alanı olan ev üzerinden tartışmaya açabilmek için nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmada literatür analizi ve yorumlamalar aracılığıyla konuyu derinlemesine ele alabilmek için, dönüşen ev olgusuna, bu dönüşümün kırılma noktalarına, esneklik olgusuna ilişkin temel kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya koymak üzere haritalama, katmanlı zaman çizelgesi ve kolaj gibi veri analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Oluşturulan teorik çerçeveye ilişkili olarak, çoklu veri kaynakları kullanılarak, İstanbul’da 2000 sonrasında üretilmiş olan konut projeleri örnekleri üzerinden esneklik kavramlarının iz düşümleri incelenmektedir. Seçilen örnek projeler,

daha önce tanımlanan esnekliğin beş alt boyutu aracılığıyla, makro, mezo ve mikro ölçeklerde çok ölçekli bir yaklaşımla incelenmektedir. Buna göre, esnekliğin kentsel dönüşüm süreçlerinde önemli potansiyeller barındırdığı görülürken, kentleri bekleyen çoklu krizler göz önüne alındığında, kentsel dayanıklılık ve kentsel konut alanlarında esneklik kavramının incelenmesi kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: zaman-mekân sıkışması, kent, ev, yeni haller, esneklik

ABSTRACT

The ever-increasing pace of life in metropolitan cities is transforming urban residents' lifestyles, needs, and environmental perceptions. It is crucial to understand this transformation in relation to the intertwined phenomena of time and space. Developments in communication and transportation technologies trigger time-space compression through the acceleration of time perception and the contraction of spatial boundaries. This thesis analyzes the fundamental factors that trigger time-space compression and the new situations it engenders, addressing them within the framework of the concept of "new states." This study first addresses the concept of "new states" at the urban scale, and then examines the effects of urban transformations on changes related to the home. Based on the hypothesis that the concept of flexibility offers a multidimensional analytical framework for understanding the "new states" in the city and home caused by time-space compression, the sub-dimensions of flexibility are redefined in this thesis. These sub-dimensions are considered as transformability, layering, temporality/permanence, sensitivity, and hybridity, and housing projects are examined through these concepts. In this thesis, a qualitative research approach is adopted to discuss time-space compression at the macro level through the Istanbul metropolis and at the micro level through the home, the smallest living space of the individual. In order to examine the subject in depth through literature analysis and interpretation, data analysis methods such as mapping, layered timeline, and collage are used to reveal the fundamental concepts of the transforming home, the breaking points of this transformation, and the phenomenon of flexibility, and the relationships between these concepts. In relation to the conceptual framework created, multiple data sources are used to examine the concepts of flexibility through examples of housing projects produced in Istanbul after 2000. The selected

sample projects are examined using a multi-scale approach at the macro, meso, and micro scales, using the five sub-dimensions of resilience previously defined. This demonstrates that resilience holds significant potential in urban transformation processes, and considering the multiple crises facing cities, examining the concept of resilience in urban resilience and urban housing is crucial.

Keywords: time-space compression, city, home, new states, flexibility

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının en başından sonuna kadar bilgi, deneyim ve desteğini her zaman yanımda hissettiren değerli danışmanım Doç. Dr. Derya Yorgancıoğlu'na sabrı, anlayışı ve yol göstericiliği için; tezin gelişimine büyük destek ve katkı sağlayan Kent ve Mimarlık Yüksek Lisans Programı Direktörü ve aynı zamanda tez eş danışmanım olan değerli hocam Prof. Dr. Hülya Turgut'a teşekkürlerimi iletmek isterim. Lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca bana yardımcı olan tüm hocalarıma ve tezimi dikkatle okuyarak yapıcı yorum ve önerileriyle katkı sunan jüri üyeleri Doç. Dr. Güliz Özorhon, Doç. Dr. Nevşet Gül Çanakçıoğlu ve Doç. Dr. Senem Kaymaz'a da ayrıca teşekkür etmek isterim.

Bu uzun ve zorlu süreçte beni her koşulda destekleyen, sevgisini ve sabrını her zaman hissettiren annem ve babama; motivasyonumu hep yüksek tutmamı sağlayan kardeşlerim Defne ve Nehir'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez araştırmam boyunca iyi-kötü her anımı paylaştığım, yardımlarını ve desteklerini hep hissettiğim yakın arkadaşlarım Selin, Rüya, Melissa, Ayris, Tayra, Ezgi ve Sena'ya çok teşekkür ederim. Son olarak bu sürecin her aşamasını birlikte yaşadığımız, bana her türlü desteği veren, başta Başak olmak üzere bütün bölüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ORİJİNALLIK BEYANI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Tanımı	2
1.2 Amaç ve Kapsam	3
1.3 Araştırmanın Yöntemi	5
1.4 Tez Strüktürü	7
2. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ ÇOK BOYUTLU AÇILIMLARI.....	10
2.1 Zaman-Mekân İlişkisi	10
2.2 Zaman-Mekân Sıkışmasının Dönüşümü ve Kentin Yeni Hallerine Etkisi	14
2.3 Bölüm Sonucu.....	21
3. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ MAKRO VE MİKRO ÖLÇEKTE MEKANSAL ETKİLERİ	24
3.1 Kentin Yeni Halleri.....	24
3.2 Evin Yeni Halleri	29
3.3 Esneklik: Ev Olmanın Yeni Hali	40
3.4 Bölüm Sonucu.....	48
4. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ İSTANBUL'DA DOĞURDUĞU YENİ HALLER: KENTİN VE EVİN YENİ HALLERİ	52
4.1 Sanayileşme, Küreselleşme ve Çoklu Krizler Etkisi Altında Ev	53
4.1.1 Sanayileşme-Küreselleşme ve Evin Dönüşümü	55
4.1.2 Krizler Döneminde Evin Dönüşümü (POST-X).....	58
4.2 İstanbul'da Kentin Yeni Hallerinin Evin Yeni Hallerine Etkisi	61
4.3 İstanbul'da Evin Yeni Hali Olarak Esneklik	63
5. İSTANBUL'DA 2000 SONRASI ÖRNEK PROJELER	68
5.1 Dönüşebilirlik ' <i>transformability</i> '	70
5.2 Katmanlılık ' <i>layered</i> '	72

5.3 Geçicilik ‘ <i>temporality</i> ’	74
5.4 Cevap Verebilirlik ‘ <i>responsiveness</i> ’	76
5.5 Melezlik ‘ <i>hybridity</i> ’	79
5.6 Bölüm Sonucu.....	85
6. SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	92

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. 1 Araştırmaya İlişkin Problem Tanımı	4
Şekil 1. 2 Araştırmanın Strüktürü.....	8
Şekil 2. 1 Zaman-Mekân Sıkışması Kavramının Dönüşümü ve Tematik İlişkiler.....	16
Şekil 2. 2 Zaman-Mekân Sıkışmasının Kırılma Noktaları	20
Şekil 2. 3 Zaman-Mekân Sıkışmasının Alt Açılımları	23
Şekil 3. 1 Zaman-Mekan Sıkışmasının Neden Olduğu Kentin ve Evin Yeni Halleri	29
Şekil 3. 2 Konut ve Ev Kavramlarının Ayrıştığı Bileşenler	30
Şekil 3.3 Eve Dair Çok Boyutlu Kavram/Anlam İlişkileri Şeması	32
Şekil 3. 4 Evin Yeni Hallerinin Zaman-Mekân Sıkışmasıyla İlişkisi.....	38
Şekil 3. 5 Kentin ve Evin Yeni Halleri ve Esneklik İlişkisi	40
Şekil 3. 6 Çoklu Krizler ve Esneklik İlişkisi	41
Şekil 3. 7 Esneklik Kavramının Evin Yeni Halleri ile İlişkili Olarak Çok Katmanlı Tanımları.....	44
Şekil 3. 8 Evin Yeni Halleri ve Esneklik Kavramlarının İlişkisi.....	47
Şekil 3. 9 Zaman-Mekân Sıkışmasının Çok Boyutlu Açılımları.....	50
Şekil 4. 1 İstanbul'un Çok Katmanlı Yapısı.....	53
Şekil 4. 2 İstanbul'da Konut Gelişimini Şekillendiren Kırılma Noktaları ve Kavramsal Boyutları	54
Şekil 4. 3 İstanbul'da Konutu Şekillendiren Kırılma Noktaları	63
Şekil 5. 1 Esneklik Alt Boyutları ve Seçilen Projelerin İlişkisi.....	69
Şekil 5. 2 NEF Reserve Kandilli Projesi Bilgileri	71
Şekil 5. 3 NEF Kandilli Projesi ve Dönüşebilirlik Kavramının İlişkisi	72
Şekil 5. 4 Maltepe Başbüyük TOKİ Konutları Bilgileri.....	73

Şekil 5. 5	Maltepe Başbüyük TOKİ Konutları ve Katmanlılık Kavramının İlişkisi	74
Şekil 5. 6	Volu-Te Projesi Bilgileri	75
Şekil 5. 7	Volu-Te projesi ve esneklik ilişkisi	76
Şekil 5. 8	Kayabaşı 25. Bölge Konutları Proje Bilgileri	77
Şekil 5. 9	Kayabaşı 25. Bölge Konutları Mezo Ölçekte İncelenmesi	78
Şekil 5. 10	Kayabaşı 25. Bölge Konutları Mikro Ölçekte İncelenmesi	79
Şekil 5. 11	İstanbul’da Kır ve Kentin Bir Arada Olduğu Bölgeler	80
Şekil 5. 12	Sancaktepe, Paşaköy Bölgesinin Makro Ölçekte İncelenmesi	81
Şekil 5. 13	Ataşehir Şerifali TOKİ Konutları Bilgileri	82
Şekil 5. 14	Ataşehir Şerifali TOKİ Konutları ve Melezlik İlişkisi	83
Şekil 5. 15	KİPTAŞ Silivri 4. Bölge Konutları Bilgileri	84
Şekil 5. 16	KİPTAŞ Silivri 4. Bölge Konutları Balkon ve Esneklik İlişkisi	85
Şekil 5. 17	Örneklem İncelemesi ile Esnekliğin Alt Boyutlarının Belirlenmesi	88

KISALTMALAR LİSTESİ

AIA: The American Institute of Architects

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

KİPTAŞ: İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş

TDK: Türk Dil Kurumu

TOKİ: Toplu Konut İdaresi

1. GİRİŞ

21. yüzyılda, kentsel çevrelerin hızlı dönüşümü ve dijital teknolojilerin yaygın etkisi, bireylerin zaman algısını ve deneyimini önemli ölçüde değiştirmektedir. Bu değişimler, zamansal ve mekânsal boyutlar arasındaki geleneksel sınırları giderek ortadan kaldıran bir olgu olan zaman-mekân sıkışması olarak bilinen duruma katkıda bulunmaktadır. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ayırım giderek daha akışkan hale gelirken, mekân içindeki fiziksel ve sembolik sınırlar yeniden yapılanmaktadır. Harvey'e (2014, ilk basım 1989) göre, bu durum bireyleri sıkıştırılmış bir zaman ve mekân duygusuyla karakterize edilen bir dünyada gezinmeye zorlamaktadır. Eş zamanlı olarak, kentsel yaşam, üst üste binen ve birbiriyle bağlantılı çoklu krizlerin '*poly-crises*' -ekolojik bozulma, ekonomik istikrarsızlık, salgın hastalıklar vb.- ve beklenmedik durumların yoğunlaşmasıyla etkilenmektedir. Çoklu kriz olarak bahsedilen olgu, doğası gereği çok ölçekli ve çok boyutlu olan, ya eş zamanlı olarak ortaya çıkan ya da karmaşık nedensel zincirler halinde birbirlerini tetikleyen krizlere denmektedir (Morin & Kern, 1999). 21. yüzyılda, kentsel bağlamda "kriz" kavramı da gündelik hayatı yeniden şekillendiren ve iç içe geçmiş sorunlar olarak yeniden ele alınarak tanımlanmalıdır. Çoklu krizler zaman-mekân sıkışmasının etkilerini artırarak hem hızını hem de etki alanını arttırmaktadır. Bu dinamizm sadece şehirleri dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda ev hayatını da derinden değiştirmektedir. Kentler bu katmanlı bozulmalarla evrilirken, ev artık sabit bir mekânsal-zamansal olgu olarak değil, daha ziyade akışkan ve muğlak sınırları olan bir ortama dönüşmektedir. Böylece, bireylerin eve dair deneyimi geleneksel mekânsal ve zamansal referansları daha geniş küresel dönüşümlerden etkilenmektedir (Işıkkaya, 2023).

1.1 Problem Tanımı

Zaman-mekân sıkışması bireyin günümüzde zaman ve mekâna dair algısını değiştirmekle kalmayıp, bireye özgü en temel yaşam birim olarak evi algılama biçimini ve deneyimlerini de dönüştürmektedir. Günümüz metropollerinde yaşanan çoklu krizler ve zaman-mekân sıkışması sonucu oluşan yeni durumlarla birlikte, lineer değil döngüsel bir zaman algısının önem kazandığı tartışılmaktadır (Ural, 2008). Döngüsel zaman, eve dair mekânsal ve zamansal sınırların mutlak olandan muğlak olana dönüşmesine neden olmaktadır.

Zaman-mekân sıkışması New York, Tokyo, Berlin, İstanbul gibi sürekli değişim ve dönüşümün deneyimlendiği metropollerde daha büyük bir etkiye neden olmaktadır. İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasının ve hızlı kent yaşantısının evi konuta dönüştürme hali, fiziksel, anlamsal ve deneyimsel dönüşümü de beraberinde getirirken, evin tasarım süreçlerindeki kriterler ve öncelikleri de değiştirmektedir (Purkis & Kurtuluş 2013). Mimarlıkta insan odağının gittikçe zayıflaması, mekânsal, zamansal ve sosyo-kültürel boyutları olan evlerin daha çok fiziksel ve işlevsel boyutların (büyüklük, oda sayısı, konum vb.) ön planda tutulduğu konutlara dönüşmesi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel ve işlevsel boyutlarının yanı sıra duygusal, sosyal ve kültürel anlamlar da taşıyan ev, dış etkilerle ilişkili olup özel alanlara sahip olan, belli bir sürekliliğin bulunduğu, içinde barındırdığı toplulukla ilişkisi olan ve topluluk tarafından anlam yüklenmiş olasıyla konuttan farklılaşmaktadır (Dovey, 1985; Deprés, 1991; Uraz&Turgut, 1997).

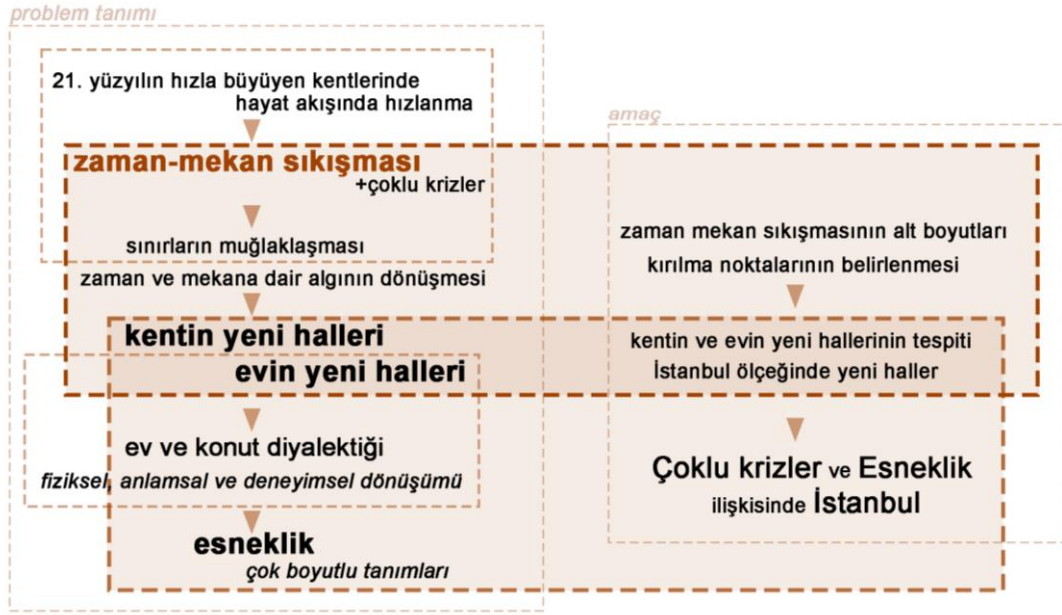
Günümüz yaşamını şekillendiren zaman-mekân sıkışmasının kente yansımaları alt ölçekte evde de deneyimsel, fiziksel ve anlamsal dönüşümleri beraberinde getirir. Zaman mekân sıkışması sonucu kentin yeni hallerine ve evin yeni hallerine uyum sağlayabilme

potansiyeline işaret eden esneklik kavramı yeni açılımlar sağlar.

1.2 Amaç ve Kapsam

Bu tez, 21. yüzyılda deneyimlenen zaman-mekân sıkışmasının tetikleyen tarihsel süreçteki kırılma noktalarını tespit ederek zaman-mekân sıkışmasının metropol bir kent olan İstanbul’da kenti ve evi nasıl dönüştürdüğünü incelemeyi amaçlar. Tezde, esneklik kavramının güncel yorumlarının, zaman-mekân sıkışmasının tetiklediği dönüşümler bağlamında ele alınan ev olgusu için yeni bir kavrayış zemini oluşturabileceğinin tartışılması hedeflenmektedir. İstanbul’da makro ölçekte kentin “yeni hallerinin” mikro ölçekte evin “yeni hallerine” nasıl yansıdığı irdelenmektedir. Burada bahsedilen “yeni haller” zaman mekân sıkışmasının etkisiyle kentte meydana gelen ve kentlinin uyum sağlaması gereken yeni durumlar ve yeni deneyimlerdir. Metropol kentlere dair yeni haller; mekânsal organizasyon ve kullanım biçimleri, gündelik yaşam ve kent deneyimleri, dijitalleşme ile dönüşen mekân algısı ve kent kimliği ve belleği boyutlarıyla ele alınabilir. İstanbul odağında zaman-mekân sıkışmasının (1) sanayileşme, (2) küreselleşme ve (3) çoklu krizler olmak üzere üç temel kırılma noktası çerçevesinde ele alındığı tezde, bu kırılma noktalarının kentsel ölçekte hangi yeni halleri doğurduğu ele alınmaktadır. Sonrasında kentin yeni hallerinin, makro, mezo ve mikro ölçekte eve dair hangi yeni halleri beraberinde getirdiği üzerinde durulmaktadır. Evin yeni hallerine dair bu ölçekler arası irdeleme ile İstanbul’da evin yeni hallerini anlamak için çoklu esneklik tanımlarının sağlayabileceği potansiyeller üzerinde durulmaktadır. Diğer bir deyişle bu tezde esneklik kavramının, çok boyutlu bir kavram olarak, zaman-mekân sıkışması çerçevesinde kentin ve evin yeni hallerini irdelemek için bir çerçeve oluşturacağı hipotezinden yola çıkılmaktadır (Şekil 1.1).

Şekil 1. 1 Araştırmaya İlişkin Problem Tanımı

Bu çerçevede araştırmada dört soru üzerinde durulmaktadır:

1. 21. yüzyılın hızla büyüyen kentlerinde yaşanan zaman-mekân sıkışması çoklu krizlerin etkisiyle nasıl bir etkileşim içerisindedir? Bu durum kenti ve kentsel yaşamı ne yönde dönüştürmektedir?

2. Zaman-mekân sıkışması kente dair ve eve dair ne gibi yeni haller doğurur? Kentin yeni hallerinin evin yeni halleri üzerindeki yansımaları nelerdir?

3. İstanbul’da zaman-mekân sıkışmasının tetiklediği kentin yeni halleri, eve dair hangi yeni halleri beraberinde getirmektedir?

4. Esneklik kavramına ilişkin çağdaş tanımlamalar nelerdir? Bu tanımlamalar İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasının doğurduğu evin yeni hallerini anlamak için ne gibi potansiyeller sunar?

Araştırma kapsamında, zaman-mekân-deneyim bütünselliğine ilişkin literatür analiziyle bir teorik çerçeve oluşturulmakta ve bu çerçeve ışığında zaman-mekân sıkışması kavramı irdelenmektedir. Zaman-mekân sıkışmasının metropol kentler için

etkileri ve kırılma noktaları incelenmektedir. Kentsel mekânı ve evi şekillendiren ve değiştiren, zaman-mekân sıkışması için önemli zamansal kırılma noktaları belirlenmekte ve daha sonrasında tezin kapsamını belirleyen özgün olan kırılma noktaları detaylandırılmaktadır. Ev-konut diyalektiği tartışmaları, zaman-mekân sıkışması tartışmalarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmaktadır. Son olarak, esneklik kavramına dair güncel bir okumanın hızla dönüşen metropol kentlerde, evin deneyimsel dönüşümünün beklenmedik durumlara ve çoklu krizlere uyum sağlayabilmesi için kentin ve evin yeni hallerini irdelemeye yardımcı olan bir çerçeve potansiyelleri üzerinde durulmaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Metropol bir kent olarak İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasının tetiklediği kentin yeni hallerinin evin yeni hallerine yansımalarını irdelemek üzere tezde nitel '*qualitative*' araştırma yaklaşımı temel alınmıştır. Nitel araştırma, toplumsal olguların sayısal ölçümlerle ifade edilemeyen boyutlarını derinlemesine inceleyen ve bu olguların bağlamsal özelliklerini dikkate alarak keşfedilmeyi bekleyen yönlerini irdeleyen bir araştırma yaklaşımıdır (Holliday, 2007). Mimarlık alanında nitel araştırma yöntemlerinin kullanımı, tasarım ve araştırma süreçlerini destekleyerek, alanın doğal olarak esnek ve süreç odaklı yapısı nedeniyle mimarlık araştırmaları için önemli potansiyel sunmaktadır (Voigt vd., 2021). Veri toplama ve analizi süreçlerinde iki ayrı boyutta gerçekleştirilmiştir: (1) teorik çerçeveyi oluşturmak amacıyla derinlemesine bir literatür analizi yapılması, (2) teorik çerçevesinin iz düşümlerinin kentin yeni halleri ve evin yeni halleri ilişkisi üzerinden İstanbul'da 2000 sonrasında üretilmiş olan konut projeleri örnekleri üzerinden incelenmesi.

Tez araştırması, sorun edilen konuyu sosyo-mekansal bir bakış açısıyla ele almak için zaman-mekân sıkışması, konut-ev ve esneklik tartışmalarının teorik çerçevelerini

yapılan literatür analizleri yardımıyla oluşturulmaktadır. Zaman-mekân sıkışması kavramsal ve mekânsal olarak irdelenerek kentlerde oluşturduğu yeni durumlar üzerinde bir alt yapı sağlaması amaçlanmaktadır. Bu bölümden elde edilen bulgular ev-kentsel konut meseleleri tartışılırken neden-sonuç ilişkisi kurma konusunda yardımcı olmaktadır. Ölçekler arası yapılan kent-mahalle-kentsel konut ilişkisi araştırma sürecinde ön planda kalmış olup, araştırmanın inceleme alanı olarak belirlenen İstanbul’da yapılan örnek proje incelemelerinde de altlık oluşturmaktadır. Ölçekler arası bir yaklaşım benimseyen bu çalışmada, nitel araştırmanın "gerçek yaşam koşullarının bütüncül niteliklerini kavrayabilme" özelliğiyle örtüşmesi sayesinde, tez boyunca holistik (bütüncül) bir bakış açısı kullanılmaktadır (Groat & Wang, 2013). İstanbul hakkında tarihsel ve mekânsal okumalar için çeşitli yüksek lisans, doktora tezlerine, makale ve kitaplara, belediyenin derlediği çalışmalara ve İBB’nin kaynakları incelenmiştir. Bu referanslar doğrultusunda tarihsel süreçteki değişim zaman-mekân sıkışması, ev ve esneklik konularıyla ilişkili olarak katmanlı bir zaman çizelgesi üzerinde gösterilmektedir. İstanbul’da sanayileşme, küreselleşme ve özellikle çoklu krizler ile yaşanan kentsel konutu ilgilendiren değişimler bu bölümde tartışmaya açılmaktadır.

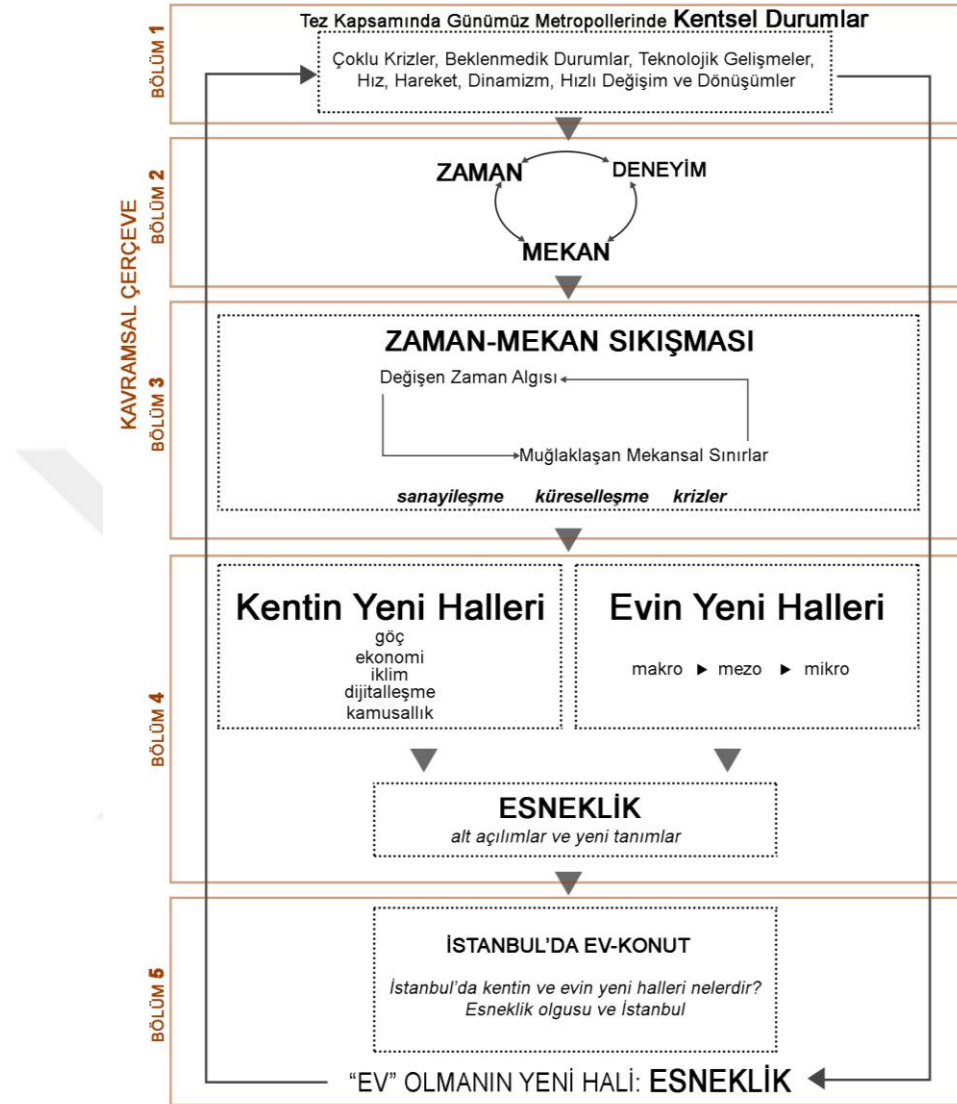
Sonrasında, tez sürecinde yapılan bu öncül çalışmalar “İstanbul’da kentin ve evin yeni hallerine uyum sağlayabilecek, esneklik kavramlarının karşılık bulabileceği durumlar söz konusu mudur?” sorusuna cevap olabilecek örnek projelerin incelemesi için ikinci aşamada aracı olmaktadır. Bu aşama, literatürdeki analizlerden elde edilen kavramsal ilişkileri temel alarak ilgili örneklerin incelenmesini kapsamaktadır. Konunun somut örneklerini yakalayabilmek ve kuramsal bölümle karşılaştırmak için bu yöntem tercih edilmiştir. Tez kapsamında belirlenen projeler, mimarların ve mimari ekiplerin söylem, röportaj ve proje tanıtımlarında vurguladıkları öne çıkan özelliklerinin, zaman ve

mekânın sıkışması ve esneklik kavramları ile ilişkilendirilmesi nedeniyle seçilmiştir. Örnek proje incelenmesi bölümünde, seçilen projeler kentsel-mahalle/site-teki yapı ölçeklerinde farklılaşmaktadır. Araştırmanın dikkat çekici bir noktası olarak kentin yeni hallerinin evin yeni hallerine etkisinin ölçekler arası incelenmesi nedeniyle seçilen örnekler de farklı ölçeklerde incelenmektedir. Bu bölümde planlar, kesitler, zamansal süreçte değişimi gösterebilmek için farklı zamanlara ait hava fotoğrafları, fotoğraflar, İBB'nin kent haritaları ve bölgesel planları örnek projelerin incelenmesi için veri araçları olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde elde edilen veriler ile zaman-mekân sıkışması, kentsel konut-ev, kent ve evin yeni halleri ve esneklik konularıyla ilişkilendirilerek araştırma sonucunda açıklanan bulgulara varılmıştır.

1.4 Tez Strüktürü

Tez temel olarak giriş ve sonuç bölümü dahil altı ana bölümden oluşmaktadır. **Giriş** bölümünde tezin problem ettiği konu tanımlanmakta, amacı ve kapsamına değinilmekte, bu amaç doğrultusunda benimsenen yöntem açıklanmaktadır. Araştırma, zaman-mekân sıkışmasının kentlerdeki kırılma noktalarına ve evin devingenliğine değinirken kentsel konut meselesini esneklik kavramı üzerinden incelenmektedir. Tezin **ikinci** bölümünde tezin konusu ile ilgili temel temalar ve kavramlar açıklanmaktadır. Öncelikle zaman-mekân kavramlarının ilişkisi literatür yardımıyla açıklanarak kavramsal çerçeve oluşturulmaktadır. Daha sonra zaman-mekân sıkışmasının değişimi kavramsal olarak incelenmektedir. Kentsel bağlamda bu sıkışmanın etkileri tartışılırken zamansal süreçte yaşanan kırılma noktaları ortaya koyulmaktadır. Son olarak zaman-mekân sıkışmasının değiştirdiği zaman algısı ve muğlaklaşan mekânsal sınırlar ele alınmaktadır.

Şekil 1. 2 Araştırmanın Strüktürü

Tezin **üçüncü** bölümünde zaman-mekân sıkışmasının ev ile ilişkisi incelenmekte ve tezin teorik çerçevesi oluşturulmaktadır. Bu kapsamda, zaman-mekân sıkışmasının kent için yarattığı yeni haller irdelenmekte, kentin yeni hallerinin evde meydana getirdiği yeni haller tartışılmakta ve esneklik kavramının günümüz kentlerinde potansiyelleri üzerinde durulmaktadır. Çok boyutlu olan “ev” kavramı için yeni bir “esneklik” tanımına ihtiyaç duyulduğu tartışılmakta ve esneklik kavramına ilişkin ana ve alt kavramlar tanımlanmaktadır.

Dördüncü bölüm, bir önceki bölümlerde aşamalı olarak oluşturulan teorik çerçevenin İstanbul özelinde irdelenmesinden oluşmaktadır. İstanbul’da evin değişim süreci, kronolojik bir zaman akışı sunmanın ötesinde birbirlerini etkileyen çok boyutlu oluşumları birlikte inceleyebilmeye olanak tanıyan katmanlı bir zaman çizelgesi aracılığıyla ele alınmaktadır. Öncelikle zaman-mekân sıkışmasının ana kırılma noktalarını oluşturan sanayileşme, küreselleşme ve çoklu krizler dönemlerinde İstanbul’da evin değişimi irdelenmektedir. Devamında zaman-mekân sıkışmasının tez özelinde belirlenen kırılma noktalarının İstanbul üzerindeki etkileri, kentte meydana getirdiği yeni haller araştırılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, İstanbul’da evin yeni halleri ve bunun bir gerekliliği olarak esneklik kavramına değinilmektedir.

Tezin **beşinci** bölümünde ise, dördüncü bölümde belirlenen kriterler doğrultusunda seçilen İstanbul’dan örnekler üzerinde, esnekliğin kentte ve kentsel konuttaki yeni hallere cevap verebilirliği tartışılarak tezin hipotezi kanıtlanmaya çalışılmıştır. **Altıncı** bölüm olan sonuç bölümünde de tezin kent ve mimarlık konusu üzerinde ortaya koydukları ve katkıları açıklanmaktadır (Şekil 1.2).

2. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ ÇOK BOYUTLU AÇILIMLARI

Zaman-mekân sıkışması bağlamında mekân ve mimarlık araştırmalarında zaman, mekân ve deneyim ilişkisi bütüncül olarak ele alınmaktadır. Bu kavramlar bireyin günlük yaşamlarını gerçekleştirdikleri çevreyle etkileşimlerini şekillendiren temel olgulardır. Heidegger, mekânın tanımlanmasında zaman kavramının önemi vurgularken, mekânın ve zamanın karşılıklı olarak kurucu nitelikte olduğunu ve birbiri ile ilişkileri üzerinden önem kazandığını tartışmakta, iki olgu arasındaki dinamik ilişkiyi tanımlamaktadır (Heidegger, 1996). Bu durum birey ölçeğinden toplum ölçeğine sirayet etmektedir. Böylece kentteki sosyo-kültürel dinamikler, bireyler arasındaki etkileşimleri birlikte şekillendirmektedir. Tez araştırmasında, zaman-mekân-deneyim arasındaki etkileşimin bütüncüllüğü göz önünde bulundurulurken deneyim perspektifi kapsamında geri planda kalacaktır. Günümüz kentsel mekanlarında, küreselleşmenin ve teknolojinin yaygınlaşan etkilerinin yaşam alanlarını ve kentte meydana gelen yeni durumların kentsel konut/evdeki yansımalarını zaman-mekân sıkışması kapsamında ele alınmaktadır.

2.1 Zaman-Mekân İlişkisi

Farklı disiplinlerdeki araştırmalara konu olan ve farklı tanımları olan zaman; devinim, akış ve süreklilik halinde olan, hayatımızdaki deneyimleri ve mekânları etkileyen soyut bir kavramdır. Kronolojik bir duruma işaret ettiğine dair yaygın kabulün aksine, zamanın lineer değil döngüsel ve katmanlı olduğuna dair tartışmalar öne çıkar. Buna göre zaman geçmişten geleceğe uzanan düz bir çizgiden daha fazlasıdır (Aristoteles, 1996). Bu tez kapsamında zamanın devinim ve enerji boyutu, insan ve toplumsal boyutu ile ilişkili olarak mekânı dönüştürmesiyle açıklanmaktadır.

Zaman, bir devinim, bir değişme olarak düşünülür; zamanın mutlak olmadığı,

içinde gelişen olaylar sonucu oluştuğu tartışılır (Aristoteles, 1996; Heidegger, 1996; Güvenç, 2008; Tanju, 2008). Saatin akrep ve yelkovanının hareketine bağlı olmanın ya da saat, gün, yıl gibi değerlerle ölçülmenin ötesinde, zaman içinde gerçekleşen hareketlerin bütünü kapsar. Aristoteles (1996) ve Heidegger (1996) zamanın bir hareket, insanın varoluşuyla ilişkili bir değişim olarak anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Zamanın insan deneyimlerinden bağımsız olarak akışta olamayacağına işaret etmişlerdir. Özellikle zamanın daha hızlı aktığı ve sınırların muğlaklaştığı 21. yüzyıl metropollerinde lineer bir çizgide ilerleyen zaman kavramından daha da uzaklaşmış, döngüsel ve çok boyutlu bir zaman algısına evrilmiştir.

Lineer zaman, başlangıcı, ortası ve sonu olan doğrusal bir akışta ilerleyen ve geri dönüşü olmayan olarak tanımlanmaktayken (Ural, 2008), bu bakış açısına göre geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zaman ayrımlarının keskin bir şekilde yapılabilir. Buna göre zaman saat, ay, yıl gibi evrensel olarak kabul görmüş ölçü birimleriyle ölçülebilir. Zamanın ölçülebilir olması insandan bağımsız geçen süre ile ilişkisi üzerinden tartışılırken, zamanın döngüsel bir yapıda olduğuna dair tartışmalar olayların tekrar eden döngüler içinde gerçekleştiği anlayışına dayanır (Lefebvre, 2016). Zamanın mekanikleşmesinden önce döngüsel zaman anlayışı eski uygarlıklarca da kabul edilmiştir. Güneşin, ayın hareketleriyle, tarım üzerinden tanımlanan zaman kavramı buna örnek olarak verilebilir. Zaman, takvim, saat gibi uygulamalarla mekanik hale gelirken, günümüzde tekrar döngüsel, katmanlı ve karmaşık bir yapıda olduğuna dair kuramsal yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır (Wilcox, 1987). Bu yaklaşımlar gündelik pratikleri ve insan deneyimlerini odağına alır (Tanju, 2008). Zamanın bir başı ya da sonu olmadığı, buna karşın mevsimler, doğal döngüler, günlük ritimler gibi düzenli tekrarlara dayandığı ifade edilir (Gardet, Gurevitch, v.d., 1976; Wilcox, 1987; Ural, 2008).

Gündelik yaşam pratikleri zamanı etkiler (Lefebvre, 2016). Çok boyutlu olarak tanımlanan zaman, metropollerde bireyin yaşantısının hızlanmasıyla değişim göstermiş, deneyimler de buna bağlı olarak değişmiştir. Bu değişimi süreklilik ve akış içinde ilerleyen zamanın bizlerin, yani bireylerin aktif bir şekilde oluşturduğu tartışmalarıyla ilişkilendirmek mümkündür (Augustinus, 1996). Bireylerin zamanı algılama biçimlerindeki değişim, özellikle insan yaşamının artan hızı ve kentleşme pratiklerinin beraberinde getirdiği sürekli olma hali ile ilişkili olarak incelenir. Hayatın hızlandığı modern metropollerde, zaman algımız ve deneyimimiz dramatik bir şekilde değişir. Doğası gereği çok boyutlu olan zaman, bu hızlı değişimlerden etkilenerek yeni deneyimlere ve çevremizle olan ilişkimizin yeniden yapılandırılmasına yol açar. Bu konu, zamanın kentsel varoluşun ritmiyle şekillenen günlük yaşamlarımızın hayati bir bileşeni olduğu gerçeğini vurgular. Eylemlerimiz ve zamansal çerçeve arasındaki bu dinamik etkileşim, zamanın hem öznel bir deneyim hem de insan varoluşunun karmaşıklığını yansıtan kolektif bir yapı olduğu fikrinin altını çizerek (Tanju, 2008).

Zaman ve mekân kavramlarının literatürde çoğunlukla birbirleriyle ilişkisi çerçevesinde ele alındığı görülür. Till (1996), zamanı üç boyutlu mekân olgusunun dördüncü boyutu olarak tanımlar. Buna göre, zamanı deneyimleme biçimi bireyin mekândaki hareketleri ile doğrudan ilişkilidir. Zaman mekânsal bir olgudur ve mekânın zamansal boyutları vardır; bu iki olgu, birbirleriyle etkileşimleri sonucu anlam kazanırlar (Lacey, 1986; Lefebvre, 2019).

Heidegger'e (1996) göre, mutlak zaman olmadığı gibi mutlak mekân da yoktur; mekân içinde yer alan cisim ve enerjiyle var olur. İnsan, mekânı deneyimleyerek, kullanarak, ona anlam yükleyerek onu bir "mekân" haline getirir. Bir mekânın kavranması ve algılanması için algılayanın zaman içinde yaptığı devinim önem kazanır (Tanyeli &

Sözen, 2011). Buna göre, mekânın oluşabilmesi bir süreç gerektirir. Mekân, süreçte oluşmasından kaynaklı toplumlarla birlikte değişir; diğer bir deyişle mekânın bir tarihi olduğu söylenebilir. Tıpkı zaman gibi, mekân da deneyim ve hareketle tanımlanır ve bu nedenle statik kalmaz (Harvey, 2013). Mekân hareket için bir bağlam oluşturur ve gündelik pratiklerin ve bireyin deneyimlerinin değişmesiyle mekân da dönüşür. Mekânın zamansal ve deneyimsel boyutları, bireysel ve toplumsal gündelik pratikler aracılığıyla değişime uğrar. Günümüz kentlerinde deneyimlenen beklenmedik olayların dinamizmi ve karmaşıklığı, kentsel mekânı da dinamik kılar. Örneğin, COVID-19 pandemisi, bir yandan fiziksel mekanla daha kısıtlı bir ilişki kurulmasına neden olurken, bir yandan da zamandan bağımsız deneyimleri doğurmuş ve mekanların sınırlarından kopmasına neden olmuştur. Özellikle “hayatın eve sığdırıldığı” dönemde bireyin günlük yaşantısındaki deneyim ve hareketin değişimi, mekânın yeniden kurgulanmasına yönelik çeşitli stratejilerin oluşmasını tetiklemiştir. Mekânın fiziksel sınırları muğlaklaşmış ve bireylerin değişen ihtiyaçlarına ve faaliyetlerine yanıt verecek şekilde uyarlanabilir ve esnek bir yapıda olması gerekliliği doğmuştur. İnsan deneyimleri önceden olmadığı kadar dönüşümün içine girmiş bu nedenle mekanlar yalnızca fiziksel ve anlamsal değil deneyimsel bir dönüşüme uğramıştır.

Mekân ve zaman toplumsal eylemlerle de ilişkilendirilerek açıklanmaktadır (Harvey, 2017; Giddens, 2021). Buradaki toplum tanımı, durağan olmayan, zamansal ve mekânsal durumlardan etkilenecek sürekli bir akış halinde çevreyle birlikte değişen bir toplum tanımıdır. Hem zamansal ve hem de mekânsal özelliklere sahip olmasıyla deneyim kavramı bu dinamik ilişkinin merkezinde yer almaktadır (Heidegger, 1996). Ayrıca mekân ve zamanın tanımlanması için önemli katkıda bulunmaktadır.

Zaman-mekân-deneyim ilişkisi, varoluşsal bir olgu olarak mekânı anlamamıza

yardımcı olmaktadır, bu anlayış yaşam alanı olarak mimari mekanları, yapılı çevreyi ve bu alanlarda gerçekleşen yaşam biçimlerini de daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu yönüyle bakıldığında, yaşam alanlarının, bireylerin mekânsal deneyimleri aracılığıyla yaşam biçimlerini olumlu yönde etkilemesi ve yaşam kalitelerini artırması hedeflenir (Giedion, 1982). Grosz (2002) mimarlığın fiziksel yapılar oluşturmaının ötesinde bireylerin zaman ve mekânla olan ilişkisini şekillendiren bir araç olduğunu savunur. Mimari, bireylerin çevrelerini algılamasını, hareketlerini ve deneyimlerini doğrudan etkileyen bir pratiğe dönüşür. Tasarladığımız binalar, içlerindeki insan deneyimini destekleyecek ve zenginleştirecek şekilde tasarlanmalıdır.

Günümüz kentlerinde, özel ve kamusal mekanlar arasındaki ayrımların silikleştiği, belli bir fonksiyonu olan mekanların çoklu kullanımlara açıldığı görülmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve hayatın her alanında yaygınlaşan kullanımları, kullanıcılar olarak bireylerin aynı anda farklı mekanlarda bulunabilmesine, zamandan bağımsız olarak mekânsal deneyimler edinebilmesine ve dolayısıyla zaman-mekân ilişkisinde deneyimsel bir dönüşüm yaşamasına neden olmaktadır. Kullanımı artan sanal ortamlar aracılığıyla özel mekân olan “ev”in aynı zamanda kamusal mekâna dönüşmesi buna örnek olarak verilebilir (Işıkkaya, 2023).

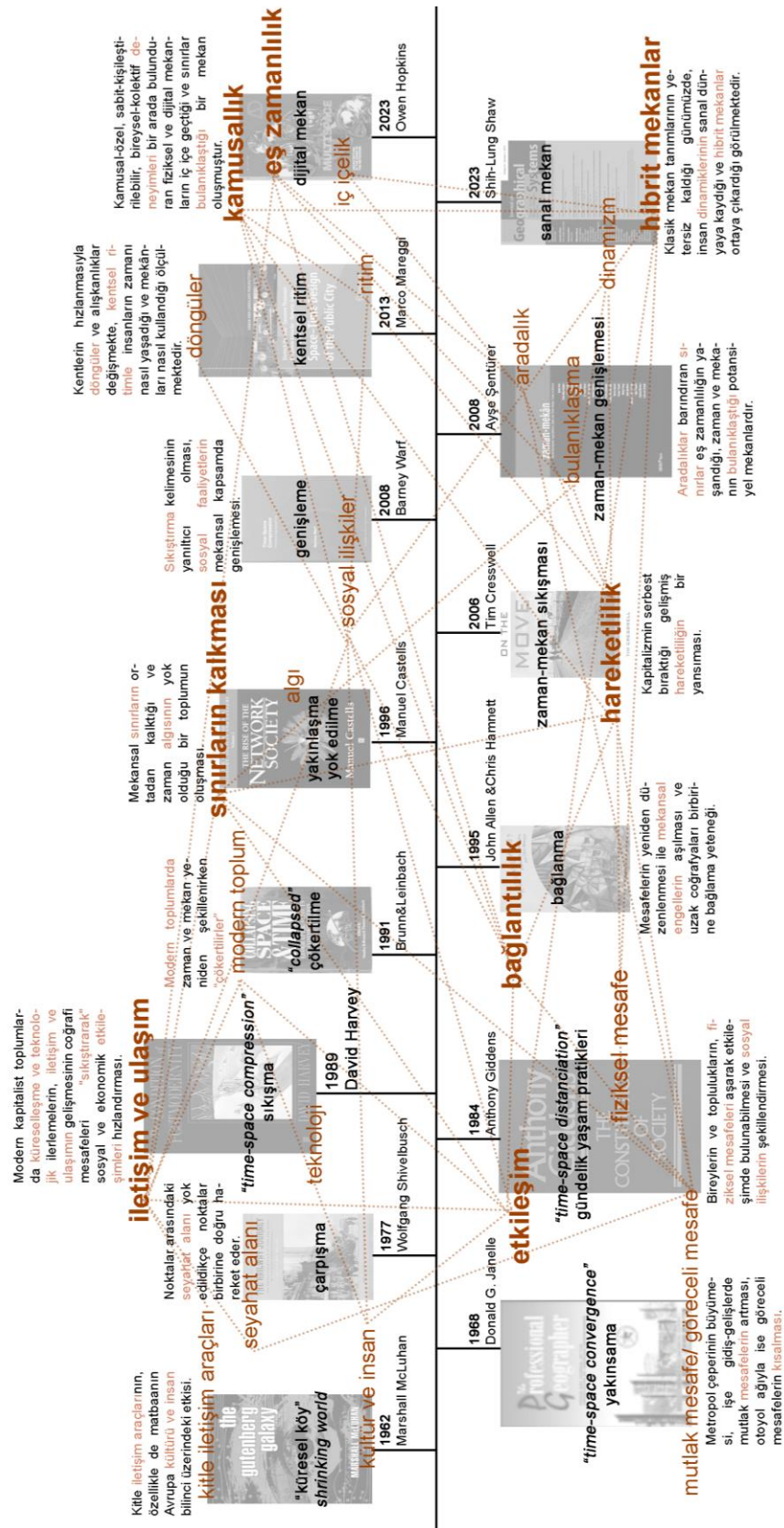
2.2 Zaman-Mekân Sıkışmasının Dönüşümü ve Kentin Yeni Hallerine Etkisi

Zaman-mekân sıkışması, özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, zaman ve mekândaki sınırların ve kısıtlamaların azalması ve hatta bazı durumlarda ortadan kalkması ile yaşanan zamansal ve mekânsal yakınlaşma hali olarak açıklanır. 19 yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler demir yolları, telgraf ve buharlı gemiler gibi yenilikler insanların mekânsal mesafeleri algılama biçimini değiştirmiştir. Uzak mesafelerin yakın algılanması zaman mekân sıkışmasının kökenlerini oluşturur. İlk

kez coğrafyacılar tarafından sorunsallaştırılmış olan ve mesafelerin kısa sürede aşılması anlamında kullanılan zaman-mekân sıkışması '*time-space compression*' terimi (Warf, 2010), daha sonra kent kuramları alanında da ele alınmaya başlanmıştır.

Harvey (1989), “zaman-mekân sıkışması” kavramını özellikle kapitalist ekonomik sistemin zaman-mekân ilişkisindeki dönüştürücü etkisini açıklamak için kullanmış, üretim süreçlerinin hızlanması, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ile coğrafi mesafeler kısalırken zaman algının değiştiğini savunmuştur. Böylelikle bilginin çeşitli mesafeleri hızlanarak aşmasını “sıkışma” olarak tanımlamış, küreselleşen dünyanın gittikçe sıkıştığını ve küçüldüğünü savunmuştur. Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin tetiklediği bu dönüşümler, zamanın sıkıştırılmasıyla birlikte işlerin daha hızlı yapılması ve bilginin daha hızlı yayılması mümkün hale gelirken, mekânın yeniden düzenlenmesiyle birlikte şehirler daha yoğun ve birbirine daha bağlantılı hale geldi. Sonuç olarak, farklı bölgeler arasındaki mesafeler hem zihinsel olarak hem de gerçekte kısalmıştır. Harvey'nin (1989) zaman-mekân sıkışması tanımlamasından önce birçok kuramcı bu kavramın temelini oluşturan fikirler öne sürmüştür (Şekil 2. 1). Araştırma kapsamında zaman-mekân sıkışmasının kavramsal değişimi felsefi kaynaklar üzerinden incelenirken kentsel tartışmalardaki etkileri üzerinde de durulmuştur.

Şekil 2. 1 *Zaman-Mekân Sıkışması Kavramının Dönüşümü ve Tematik İlişkiler*

Kitle iletişim araçlarının hızlı gelişiminin, özellikle de matbaanın, kültür ve insan bilinci üzerindeki etkisinden bahseden McLuhan (1962) dünyanın “küresel bir köye” dönüştüğünü savunurken “sıkışma” kelimesini kullanmamış olsa bile zaman-mekân sıkışması tartışmalarının ilk örneklerindendir. Coğrafi meseleler anlamını kaybetmeye başlarken dünya bir köy gibi herkesin birbiriyle bağlantılı olduğu bir hal alır (McLuhan, 1962). Aynı anda birden çok yerde olabilmemiz, mekânsal sınırların yok olmaya başlaması, dünyanın her yerinden haber alabilmeye başlamamızı sağlayan iletişim teknolojileriyle ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde eş zamanlılık kavramının tartışılmaya başlandığı ve bu dönemden itibaren sanayileşme ve küreselleşmenin zaman-mekân sıkışması için önemli kırılmalar olduğu fark edilmektedir.

Janelle (1968) “zaman-mekân yakınsaması” *‘time-space convergence’* terimini kullanarak metropollerin çeperlere doğru yayılırken algısal olarak yakınlaşmaya işaret etmiştir. Metropol çeperleri büyürken, özellikle işe gidiş gelişlerde, mutlak mesafeler artmış, buna karşın göreceli mesafeler kısalmıştır (Janelle, 1968). Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştıkça ve noktalar arasındaki seyahat süresi yok edildikçe “noktaların birbirine yaklaştığı” algısı oluşmaktadır (Shivelbusch, 1977). Daha büyük kentlerde, metropollerde zaman-mekân sıkışmasının daha belirgin hale geldiği açıklanmaktadır. Bu nedenle bu tezde de olduğu gibi metropoller üzerinden zaman-mekân sıkışmasını tartışmak daha verimli olmaktadır.

Giddens (1984) zaman-mekân sıkışmasının gündelik yaşam pratikleriyle ilişkisini zaman-mekân uzaklaşması *‘time-space distancing’* terimiyle açıklamıştır. Bu kavramla, pratiklerin zaman ve mekândan bağımsızlaştığına ve zaman ile mekânın da birbirinden bağımsız hareket ettiğine işaret etmiştir. Bireylerin bulundukları fiziksel mesafeleri aşarak etkileşimde bulunabilmesiyle yeni sosyal ilişkilerin şekillendiğini

ortaya sürmüş ve zaman-mekân sıkışmasıyla deneyimin önemini vurgulamıştır (Giddens, 2021). Bu durumun, mekâna ait toplumsal olguların değişmesine, bu olguların hızla yayılmasına ve yeni toplumsal ilişkilerin, değerlerin, kurumların ve mekânların oluşmasına yol açtığı da tartışmaların bir diğer boyutunu oluşturmaktadır (Giddens, 2021; Urry, 2002; Avcı, 2021).

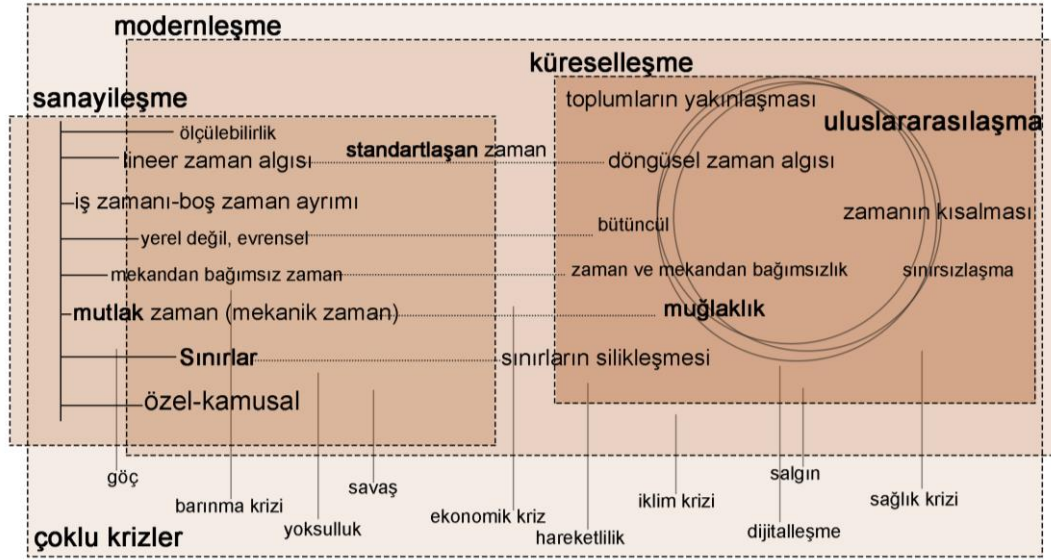
Harvey'in (1989) ele aldığı zaman-mekân sıkışması kavramına paralel olarak Brunn ve Leinbach (1991) modern toplumlarda zaman ve mekânın yeniden şekillenmesiyle “çökertildiklerini” ‘*collapsing space and time*’ tartışırlar. Teknolojinin gelişimiyle zaman ve mekân kavramlarının anlamsal ve algısal olarak değişiminin ivme kazandığına işaret ederler. Allen ve Hamnett (1995) hızlı iletişim ve ulaşım teknolojileri açısından mekânsal engellerin aşılması ve teknolojinin de gelişmesiyle küresel-yerel arasındaki farkın değiştiğini savunarak zaman-mekân sıkışmasına değinmekte ve bunun toplumu da dönüştürdüğüne vurgu yapmaktadırlar. Modern toplumların, gelişen teknolojilerle birlikte, “ağlarla birbirine bağlı” hale gelmesiyle mekân yeniden anlam kazanmış, sınırlar muğlaklaşmış ve zaman algısının değiştiği bir toplum oluşmuştur (Castells, 1996). Toplumda gündelik hayat hızlandıkça hareketlik artmıştır ve gelişmiş hareketliliğin yansıması da zaman-mekân sıkışmasını kanıtlamaktadır (Creswell, 2006).

Zaman-mekân sıkışması aslında sosyal faaliyetlerin mekânsal kapsamda genişlemesini sağladığından, uzak mesafeleri yakınlaştırdığından “sıkışma” kavramının yanında “genişleme” anlamına geldiğini de unutmamak gerekmektedir (Warf, 2008). Zaman ve mekânın genişlediği aradalıklar sınırlardır (Şentürer, 2008). Bu sınırlar eş zamanlılığın yaşandığı, zaman ve mekânın bulanıklaştığı mekanlar olup kent ve mekân için yeni potansiyeller sunar. 2010’lardan sonra zaman-mekân sıkışması kavramının küreselleşmenin de etkisiyle hız ve hareketlilik kavramlarıyla ilişkilendirdiği

görülmektedir. Hızlanan kentlerde kentlinin döngülerinin ve alışkanlıklarının değişmesiyle kentsel ritim şekillenmektedir (Mareggi, 2013). Bu noktada insanlar zamanı nasıl yaşadığı ve mekânı nasıl kullandıkları kentli yaşantısındaki değişimle ölçülmektedir. 2020'lere gelindiğinde özellikle dünyayı derinden etkileyen COVID-19 pandemisinin de etkisiyle, literatürde zaman-mekân sıkışmasının sanallık ve dijitalleşme kavramlarıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Dijitalleşmenin neden olduğu eşzamanlılık kamusal-özel, sabit- kişiselleştirilebilir, kolektif-bireysel gibi diyalektik deneyimleri bir arada barındırır (Hopkins, 2023). Bunun sonucunda melez mekanlar oluşurken sanal mekân kavramı da önem kazanmıştır (Shaw, 2023).

Zaman-mekân sıkışmasının kavramsal dönüşümü ve alt açılımları irdelendiğinde sanayileşme, küreselleşme ve pandemi gibi belli kırılma noktaları dikkat çekmektedir. Tez kapsamında da zaman-mekan sıkışmasının kenti nasıl dönüştürdüğü, kentte hangi yeni halleri tetiklediği ve bu kente dair yeni hallerin eve dair hangi yeni halleri beraberinde getirdiği irdelenmektedir. Buna yönelik olarak, tezde, zaman-mekân sıkışmasını etkileyen olaylar dört ana kırılma noktası ve alt kırılmaları çerçevesinde incelenmektedir: modernleşme, sanayileşme, küreselleşme ve krizler.

Şekil 2. 2 Zaman-Mekân Sıkışmasının Kırılma Noktaları

Giddens (2021) modernleşmenin sonucu olarak, “zamanın bölgelerden bağımsız standartlaştırılması”, zamanın mekanikleşmesi ve belli zaman standartlarının oluşması, zaman-mekân sıkışması olarak tanımlanan durumu meydana getirdiğini tartışır. Yani zaman, yerel koşullara (güneşin doğuşu, coğrafi konum vb.) bağlı olarak değil; tüm dünya için aynı şekilde işleyen, evrensel bir sistemle ölçülür. Zaman artık saat gibi mekanik araçlarla ölçülür; bu durum zamanın daha katı, düzenli ve ölçülebilir hale gelmesini sağlar. Modernleşmeyle birlikte zaman evrenselleşmiştir ve mekândan koparak zaman ve mekân arasındaki geleneksel ayrımlar bulanıklaşmıştır. Sanayileşmenin sonucu olarak, üretim sektöründe meydana gelen gelişmelerle mekanik zamanın daha çok iş saati-boş zaman olarak ayrılmaya başladığına dikkat çekilmektedir (Lefebvre, 2016). Emeğin önem kazanması ve rekabetin bu yönde gelişmesiyle, saate bağımlı zaman anlayışı önem kazanır. Modern öncesi zamanda “güneşin doğup batması” gibi gözlemlere dayalı zaman anlayışından devletin halka dayattığı “mekanik iş zamanı” anlayışına geçişi, zamanın mekâna bağlılığını azaltarak zaman-mekân sıkışması durumunu derinleştirir. 21. yüzyılda ivme kazanan küreselleşme ve beraberinde getirdiği uluslararasılaşma olguları, zaman ve

mekân farklılıklarından bağımsız, bütüncül bir dünya algısını doğurur. Özellikle seri üretim mekanizmalarının hakimiyeti, her türlü ürünün metalaşması ve tüketimin artması, kentleri birbiriyle rekabet içinde olmaya itmiştir (Karakurt, 2004). Bununla birlikte, mekâna ilişkin fiziksel sınırların muğlaklaşması kentler ve kentlilerin etkileşimini farklı boyutlara taşıırken, birbirinden uzak toplulukları yakınlaştırmıştır. Zaman-mekân sıkışmasını tetikleyen bir diğer unsur doğal afetler ve/veya beklenmedik durumların ortaya çıkardığı krizlerdir. 2020 Şubat ayı itibariyle küresel ölçekte etki yaratan COVID-19 pandemisi ve 2023 Şubat ayında yaşanan Kahramanmaraş merkezli ve 11 ili etkileyen deprem bu krizlere örnek olarak gösterilebilir. Pandemi sürecinde toplumsal ritmin zamana ve deneyimlerin mekâna bağlı olmadan yaşanabilmesi durumu, zaman-mekân sıkışmasına örnektir. Yaşanan krizlerle birlikte durumdan etkilenen bireylerin algısal ve davranışsal olarak yeni haller geliştirdiği görülmektedir (Şekil 2.2).

Zaman-mekân sıkışması ve bireyin mekanlardan kopması salgın öncesinde başlamış, salgın sürecinde ivme kazanmıştır (Karakaş, 2020). Salgın döneminde yeni mekânsal özellikler kazanan ev de bu kopmadan etkilenmiştir. Sınırların muğlaklaşması, mekanların mekânsal ve anlamsal değişimini zaman-mekân ikiliği üzerinden incelememizi sağlar. Kentlerin dönüşümü hızın bir sonucuyken, insanların ritimleri ve pratikleri de hızlanmıştır. "Stabil" olanın yerini "hareketli" olan almış, insan hareketinin hızlanmasıyla mekanlar yakınlaşmış ve dünya küçülmüştür (Warf, 2010). Kentli bireyler bu hıza uyum sağlamak için mekânı dönüştürürken, değişen mekanlar da kentlinin mekanla kurduğu ilişkiyi etkilemektedir.

2.3 Bölüm Sonucu

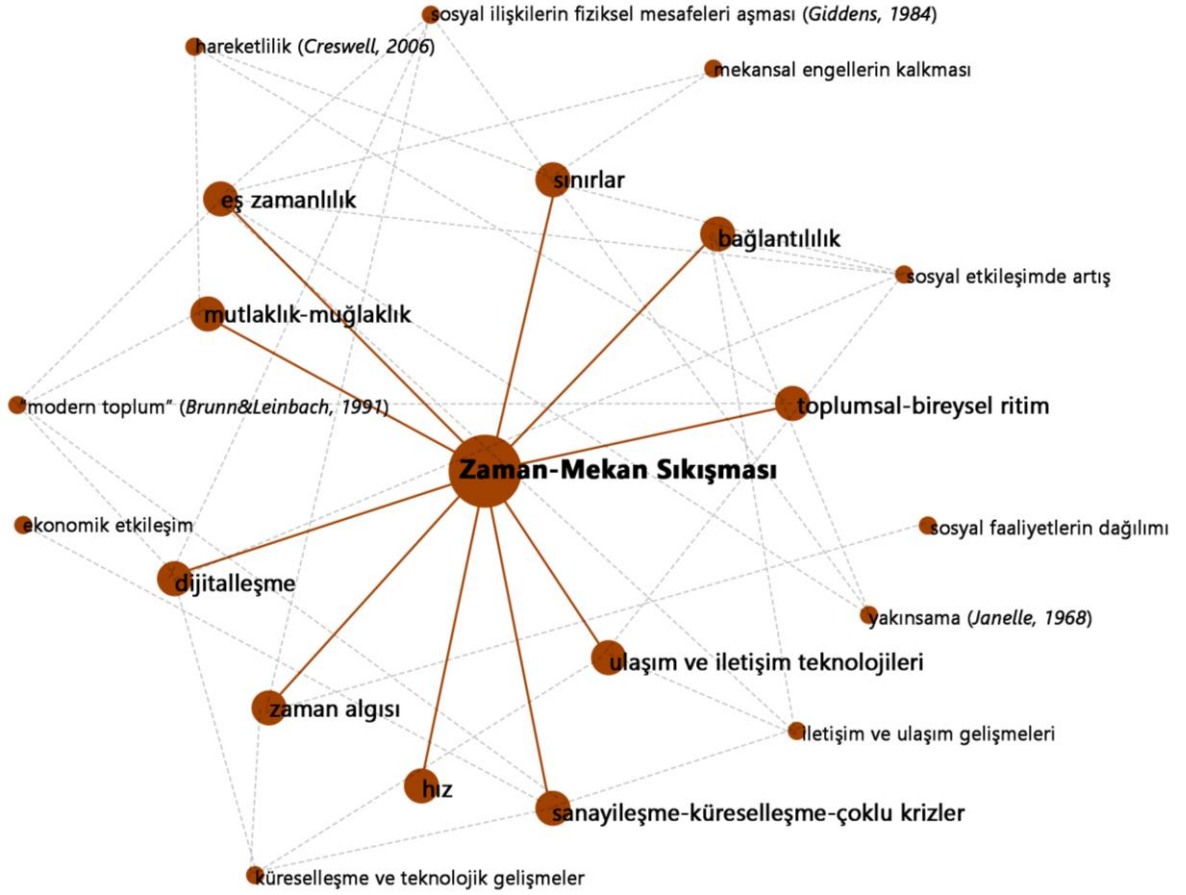
Zaman, mekân ve deneyimin üçlü ilişkisi, hızlandırılmış sosyal, teknolojik ve mekânsal değişimlerin günlük yaşamı yeniden şekillendirdiği zaman-mekân sıkışması

bağlamında özellikle önemli hale gelmektedir. Bu karşılıklı ilişkiyi anlamak, bireylerin hızla dönüşen kentsel çevrelerde nasıl gezindiklerini ve bu çevreleri nasıl anlamlandırdıklarını yakalamak için önemlidir. Bu bölümde felsefi ve sosyolojik perspektiflerden yararlanarak, küreselleşme ve teknoloji ile şekillenen kentsel ve sosyo-kültürel dinamiklerin, zaman-mekân sıkışması çerçevesinde zamansal ve mekânsal değişimleri sorgulanmıştır.

Zaman-mekân sıkışmasının zaman içindeki dönüşümünün incelenmesi, kentlerin dönüşümüne de karşılık gelen kavramsal alt boyutları ortaya çıkarır. Bu kavramlar, belirtilen kırılma noktalarında kentsel değişimin hem zamansal ve mekânsal dinamikler tarafından nasıl şekillendiğini hem de kent mekanlarının yeni halleri hakkında öngörü verir. Bölümün bir çıktısı olarak bu kavramlar, literatür analizinde yapılan derinlemesine okumalardan ve belirlenen kırılma noktalarındaki değişimlerden zaman-mekân sıkışmasının alt açılımları olarak belirlenmiştir. Zaman-mekân sıkışmasının çoklu krizlerin yaşanmakta olduğu günümüzde ve gelecekte yeniden tanımlanması için bu kavramlarla ilişkisi önem kazanmaktadır.

Kavramların ilişkileri incelendiğinde; mekanların **sınırlarının muğlaklaştığı**, insanın dünyanın her yeriyle -sosyal, ekonomik vb.- **etkileşiminin** arttığı, zamandan ve mekândan **bağımsızlaşmanın** başlamasıyla **eşzamanlılığın** yaşandığı bir kentte yaşadığımız anlaşılmaktadır. Kentlerdeki **hareketliliğin** hızlanmasıyla doğrudan ilişkili olan zaman-mekân sıkışması **ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki** gelişmeler, **dijitalleşme** ile günümüzde olduğu kadar gelecekte de etkisini kentsel ve mekânsal ölçekte gösterecektir (Şekil 2.3).

Şekil 2. 3 Zaman-Mekân Sıkışmasının Alt Açılımları

Araştırmada ön plana çıkan ev; bireysel olmanın yanında, aile, kolektif düzeyde toplumsal ve siyasal kimliklerin bir ifadesi olarak toplumsal ritme de bağlıdır (Gürbilek, 2020). Zaman-mekân sıkışmasının toplumsal-bireysel ritimdeki etkileri evi de etkilemektedir. Evin zaman-mekân sıkışması bağlamında incelenmesi, hızlı sosyal ve mekânsal dönüşümlerin gündelik hayatı nasıl etkilediğini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. Kentsel konut ya da mikro ölçekte ev, değişen zamansallıkları ve kültürel dinamikleri yansıtarak, bireylerin kentsel çevredeki hızlanan değişimlere nasıl uyum sağladığını ve bu değişimleri nasıl deneyimlediğini anlamak için kilit bir alan haline gelir. Bu bölümden elde edilen zaman-mekân sıkışması tartışmaları üzerine bulgular evi ölçekler arası tartışabilmek için bir sonraki bölüme katkı sağlayacaktır.

3. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ MAKRO VE MİKRO ÖLÇEKTE MEKANSAL ETKİLERİ

Zaman-mekân sıkışmasının belirlenen kırılma noktaları ve alt açılımları doğrultusunda öne çıkan kavramlar kent ölçeğindeki ve ev ölçeğindeki yansımalarına göre incelenmektedir. Böylece zaman-mekân sıkışmasının tetiklediği kentin yeni halleri ve evin yeni halleri tartışmaya açılmaktadır. Ölçekler arası geçişli bir irdelemenin yapılma gerekçesi; tez odağını oluşturan zaman-mekân sıkışmasının eve dair doğurduğu yeni halleri ortaya koyarken evin bir alt bileşeni olduğu kentsel örüntülerdeki değişimi de anlamının önem arz etmesidir. Diğer bir deyişle, zaman-mekân sıkışması makro ölçekte kente dair, mikro ölçekte eve dair dönüşümlere neden olmakta ve bu iki ölçekteki dönüşümler birbirini etkilemektedir. Örneğin, kentin çeperindeki konut örüntüleri ve kentin merkezindeki konut örüntüleri zaman içinde farklı dönüşümlere uğramaktadır.

Metropol kentlerin 21. yüzyılda deneyimlediği dönüşümleri zaman-mekân sıkışmasının bir yansıması olarak ele almak mümkündür. Sürekli değişimlerle etkilenmesi nedeniyle, evi sabit veya zamansız tanımlamak imkansızdır. Günümüz metropollerinde yaşanan çoklu krizler ile evin de sürekli dönüşümlere açık bir yapısı olması gerekmektedir. Bu nedenle, devingen yapıli evin, zaman-mekân sıkışmasının kenti dönüştürdüğü kırılma noktalarındaki değişimlerini incelemek gelecek için öngörülerde bulunulmasına yarayacaktır. Bu tezde ölçekler arası bir yaklaşımla öncelikle kentin yeni halleri incelenmiştir.

3.1 Kentin Yeni Halleri

Kentin yeni hallerine ilişkin alt boyutlar belirlenirken bölüm 2’de zaman-mekân sıkışması olgusuna dair tartışmanın temellendirildiği üç kırılma noktası referans

alınmaktadır: sanayileşme, küreselleşme ve çoklu krizler. Kentin sosyal, çevresel, fiziksel, ekonomik gibi yaşanan değişimler yeni hallere şekil vermektedir. Kentin yeni halleri, tez kapsamında, zaman-mekân sıkışması ve kentsel konutla ilgili meseleler olarak (1) göç hareketleri, (2) ekonomik istikrarsızlık, (3) çevresel krizler, (4) dijitalleşme, (5) kamusal alanın dönüşümü şeklinde detaylandırırken, sanayileşme, küreselleşme ve çoklu krizler başlıklarıyla ilişkilendirilerek açıklanacaktır.

Göç hareketlerinin zaman-mekân sıkışmasının hem bir sonucu hem de bir aracı olduğu söylenebilir. Göç, kentin yalnızca demografik yapısını değiştirmekle kalmaz, ayrıca mekânsal olarak büyük bir değişime girmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kentin yeni kullanıcılara, yeni durumlara ve yeni deneyimlere uyum sağlaması gerekliliğini ve kentin “yeni hallerini” de beraberlerinde getirmektedir. Farklı kültürlerden gelen yeni kentliler bir araya gelerek yeni mahalleler ve yaşam alanları oluşturur ve kentin daha katmanlı bir yapı kazanmasını sağlamaktadır.

Sanayileşmeyle birlikte kentler, kırsal bölgelerden gelen iç göçün merkezleri hâline gelmiş; bu durum kent nüfus yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. Bu durum kentlerde enformel barınma biçimlerini, yeni mekânsal ve sosyal dinamikleri üretmektedir (Tekeli, 1998). Bu bağlamda zaman-mekân sıkışması etkilerini, zamanın değerinin arttığı ve mesafelerin kısaldığı sanayi odaklı gelişen kentlerde göstermektedir. Gündelik pratiklerin hızlı akışı ve zaman-mekânı daha verimli kullanma zorunluluğu göç hareketlerini tetikleyerek kentin yeni hale uyum sağlamasına neden olmaktadır (Mumford, 2007).

Küreselleşme sürecinde ise göç hareketleri uluslar ötesi bir boyuta ulaşır, kentlerde yeni göç dalgalarını tetiklemektedir. Kentler küresel ağların düğüm noktalarına dönüşmektedir (Castells, 1996). Dünyanın farklı yerlerindeki fiziksel ve göreceli

mesafeler kısılırken kentin katmanlılığını ve etkileşimli olma durumunu artırmaktadır.

Krizler kapsamında göç hareketleri incelendiğinde; ekonomik krizler, savaş, siyasi krizler, çevresel krizler gibi yerinden etme ya da yer değiştirme durumlarının ivme kazandığı görülmektedir (MireKoç Working Paper Series, 2023 & 2024). Kentlerin mevcut yapıları zorlanırken, yeni mekânsal düzenlemeler ve sosyal ilişkiler ortaya çıkmaktadır.

Kentin ekonomik yapısı, metropol kentlerde kimi zaman oluşan ekonomik istikrarsızlık, finansal olduğu kadar fiziksel, sosyal ve kültürel yapıya dair etkiler doğurur. Ekonomik krizler, yeni kentsel mekanların oluşumu ve var olan kentsel mekânların kullanımına ilişkin dönüşümleri de beraberinde getirir (Harvey, 2013). Sanayileşme süreci kentleri üretim merkezleri haline getirirken mekânsal ayrışmalara ve bölgesel olarak kentin yeni hallere uyum sağlamasına neden olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde işlevsizleşen sanayi bölgeleri yerini finans merkezlerine, lojistik alanlara bırakmıştır. Zaman-mekân sıkışmasının da etkisiyle bilginin ve ürünün küresel ağlar aracılığıyla anlık olarak hareket etmesi kentleri rekabet içine sokmakta, küresel kentleri düğüm noktaları haline getirmektedir (Smith, 1996). Kentlere ilişkin “küresel” veya “yerel” ayırımı öne çıkarken, ekonomik krizler ve enflasyon kentsel yaşam maliyetlerini artırmaktadır. Ulaşım, barınma ve temel hizmetlere erişim sınıfsal olarak ayrışmakta, özellikle güvenli siteleri, gettolar, gecekondu bölgeleri gibi sosyal ayrışmalar kent içinde daha belirgin hale gelmektedir.

Çevresel krizler, doğal afetler, kirlilik, doğal kaynakların tükenmesi gibi örneklerle açıklanabilir. Bu krizler bir kentin fiziksel, sosyal, ekonomik ve siyasi yapısını dönüştürürken, kentsel yaşamın tüm yönlerini yeniden düzenlemeyi gerektirmektedir (Davis, 1999). Bu mekânsal düzenlemelere deprem riskli bölgelerin yenilenmesi, sel

riskli bölgelerin alt yapısal olarak güncellenmesi, deniz seviyesinin yükselmesiyle kıyı şeritlerinin değişmesi gibi örnekler verilebilir.

Sanayileşmenin çevre üzerinde yarattığı tahribat, günümüzde iklim krizinin başlıca nedenlerinden biridir. Artan karbon salımı, su kaynaklarının tükenmesi ve yeşil alanların azalması gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Küresel ölçekte etkileri görülen sel, kuraklık ve aşırı hava koşulları gibi krizler kentleri de doğrudan etkisi altına almaktadır. Bu durum hem kent planlamasını hem de sosyal dayanışma ağlarını yeniden düşünmeyi ve afetlere karşı dayanıklı kent modellerinin geliştirilmesini gündeme getirmektedir (UNEP, 2024). Kentlerde karbon ayak izini azaltma, su yönetimi ve biyoçeşitliliği artırma çabaları, konut ve çevre ilişkisini yeniden tanımlamaktadır. Küreselleşmenin çevresel krizlerin etkilerini ve tepkilerini hızlandırma yönünde etkisi olduğu da açıktır. Bir bölgedeki çevresel sorun, küresel ticaret ağları veya iklim sistemleri aracılığıyla dünyanın diğer bölgelerine hızla yayılabilmektedir.

Dijitalleşme, teknolojinin yaygınlaştığı ve hızla geliştiği kentlerde yeni hallere neden olan önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentler fiziki mekânın ötesinde artık sanal bir boyut da kazanmaktadır. Dijitalleşmenin kentler üzerindeki mekânsal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri, metropol kentlerin planlama stratejilerini bu yeni duruma göre yeniden yapılandırmasına yol açmaktadır (Örneğin; Türkiye On İkinci Kalkınma Planı, 2024-2028). Kentsel ölçekte dijital dönüşüm, kentlerin üretim ve hizmet yapısını dönüştürmüştür. Teknolojiyle iç içe geçen kent yaşamı, akıllı şehir uygulamaları, yaşanan krizler nedeniyle ortaya çıkan uzaktan çalışma pratikleri ve dijital ekonomi gibi yeni mekânsal ve sosyal örgütlenme biçimlerini beraberinde getirmiştir (Terzi & Ocakçı, 2017). Kent mekanları, günümüzde sadece üretim ve tüketim alanları olmaktan çıkıp, dijital etkileşimlerin gerçekleştiği "akıllı" mekanlara dönüşmektedir.

Dijitalleşme, kent sakinlerinin birbirleriyle ve kentle kurduğu ilişkiyi de dönüştürmektedir. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla oluşan yeni sosyal ağlar ve toplulukların sanal ortama geçişi, kentsel mekânsal deneyimlerin fiziksel ve sanal etkileşimlerin birleşimiyle yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, kent artık sadece fiziksel değil, aynı zamanda sanal bir boyuta da sahip olmaktadır (McQuire, 2008). Zaman-mekân sıkışması deneyiminin bu süreci hızlandığı görülmektedir. Küresel pandeminin etkisiyle artan uzaktan çalışma ve uzaktan alışveriş eğilimleri, pandeminin etkileri ortadan kalkmasına rağmen devam etmektedir. Bu durum, kentin yeni koşullara uyum sağladığını göstermektedir. Bu süreçte, kentlerdeki iş merkezleri, alışveriş merkezleri, lojistik ağlar ve konut bölgelerinin mekânsal dağılımında da değişimler meydana gelmektedir.

Kamusal alanın dönüşümü, kentlilerin birbiriyle ve kentle olan etkileşimini yeniden tanımlayarak, kentin yeni hallerini ortaya koyan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme sürecinde kentler üretim merkezli olarak şekillenirken, kamusal alan ve özel alan ayrımı keskinleşmiştir (Sennett, 2016). Küresel markaların ve sermayenin etkisiyle, kamusal alanlar giderek ticarileşmiş, kamusal alanların alışveriş merkezlerine, özel güvenli “yarı kamusal” mekânlara dönüşebildiği görülmektedir.

Krizler, kamusal alanın dönüşümünü hızlandırmakta ve keskinleştirmektedir. Kamusal alanlar, çevresel krizler (örneğin sel ve deprem) sonucunda barınma veya dayanışma merkezi gibi yeni fonksiyonlar üstlenirken, pandemi gibi sağlık krizleri nedeniyle daha denetimli ve kısıtlanmış mekanlara dönüşmektedir. Özellikle pandemi döneminde, kamusal alanların ve kamusal mekanların kentler için kritik önem taşıdığı, yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır (Gehl People, 2020). Kamusal alanın dönüşümü kentin yeni hallerinden etkilenen bir sonuç ve kentte yeni haller oluşturan bir

araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zaman-mekân sıkışmasının kırılma noktaları, hem bu sıkışmadan en çok etkilenen hem de onun izlerinin en belirgin şekilde gözlemlenebildiği bir durum olarak açıklanabilir. Kentin zaman-mekân sıkışmasının tez kapsamında belirlenen kırılma noktalarında yaşadığı dönüşümler yeni haller olarak belirlendikten sonra bu yeni hallerin evde meydana getirdiği dönüşümler tartışılmaktadır. Evin yeni halleri makro, mezo ve mikro ölçekte tartışılarak ölçekler arası yaklaşımla ele alınmaktadır (Şekil 3.1).

Şekil 3. 1 Zaman-Mekan Sıkışmasının Neden Olduğu Kentin ve Evin Yeni Halleri

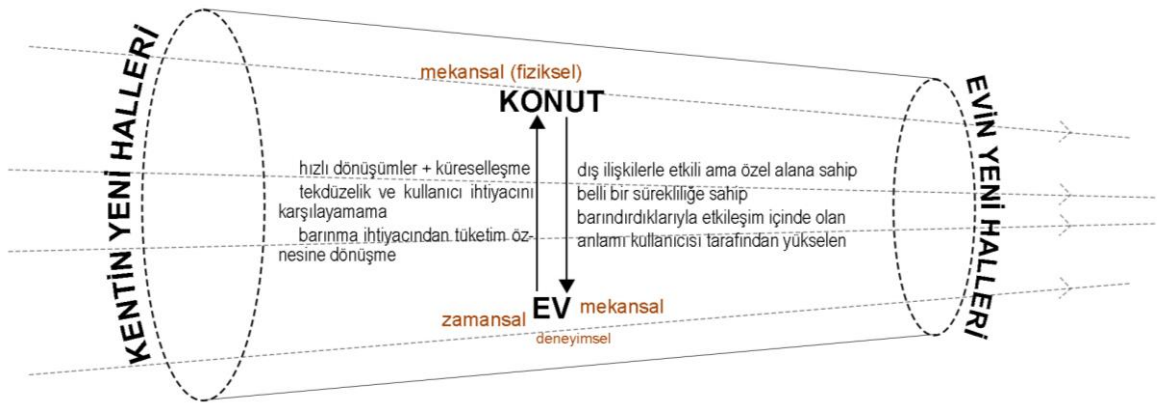
3.2 Evin Yeni Halleri

Kentin yukarıda kısaca ele alınan yeni halleri, konutun fiziksel ve kavramsal yapısında yeni biçimler oluşturmakta ve bu durum, ev-konut ilişkisinin yeniden tanımlanmasına zemin oluşturmaktadır. Zaman-mekân sıkışmasının etkisinin arttığı kritik kırılma noktalarında, kültürel ve sosyal dönüşümler, mekânsal örgütlenmeyi ve

mekânların deneyimlenme biçimini etkilemektedir. Evin anlamı değişmekte ve bireylerin evlerine dair algıları, kişisel ve toplumsal ritimler arasındaki dinamik etkileşime bağlı olarak evrilmektedir. Söz konusu değişim, “ev” ve “konut” kavramları arasındaki algısal geçişlerin bir göstergesidir.

Ev ve konut kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılması kavramsal bir karmaşaya yol açmaktadır. Ev bir olgu olarak değerlendirildiğinde, bu mekânın anlamını ve değerini belirleyen temel unsurun insan olduğu ortaya çıkar; bu, aynı zamanda evi konuttan ayıran temel unsurdur. Ev ‘*home*’ “bir kişinin evi veya meskeni; bir ailenin veya hanenin sabit ikametgahı, ev içi yaşamın ve ilgi alanlarının merkezi” olarak, “konut” ‘*house*’ ise “insanların yaşaması için yapılan, tipik ve tarihsel olarak olağan ikamet yeri olan bina” olarak tanımlanmaktadır (Oxford Dictionary). Görülmektedir ki ev, insan ve yaşamla, konut ise yapıyla tanımlanır. Rykwert (1991), fiziksel özellikleri üzerinden tanımlanan konutun “duvarlardan” oluştuğunu, evin ise duvarlara ihtiyaç duymadığını savunur. “Ev”in tüm köşelerinde insan, günlük yaşantısından izler bulunur ve o zaman bellek mekânda izdüşümlerini gösterir (Gausa, vd., 2003). Salt fiziksel boyutlarıyla ele alınan konut, mekânsal, sosyo-kültürel ve zamansal özellikleri olan ev kavramından ayrılmaktadır (Şekil 3.2).

Şekil 3. 2 Konut ve Ev Kavramlarının Ayrıştığı Bileşenler

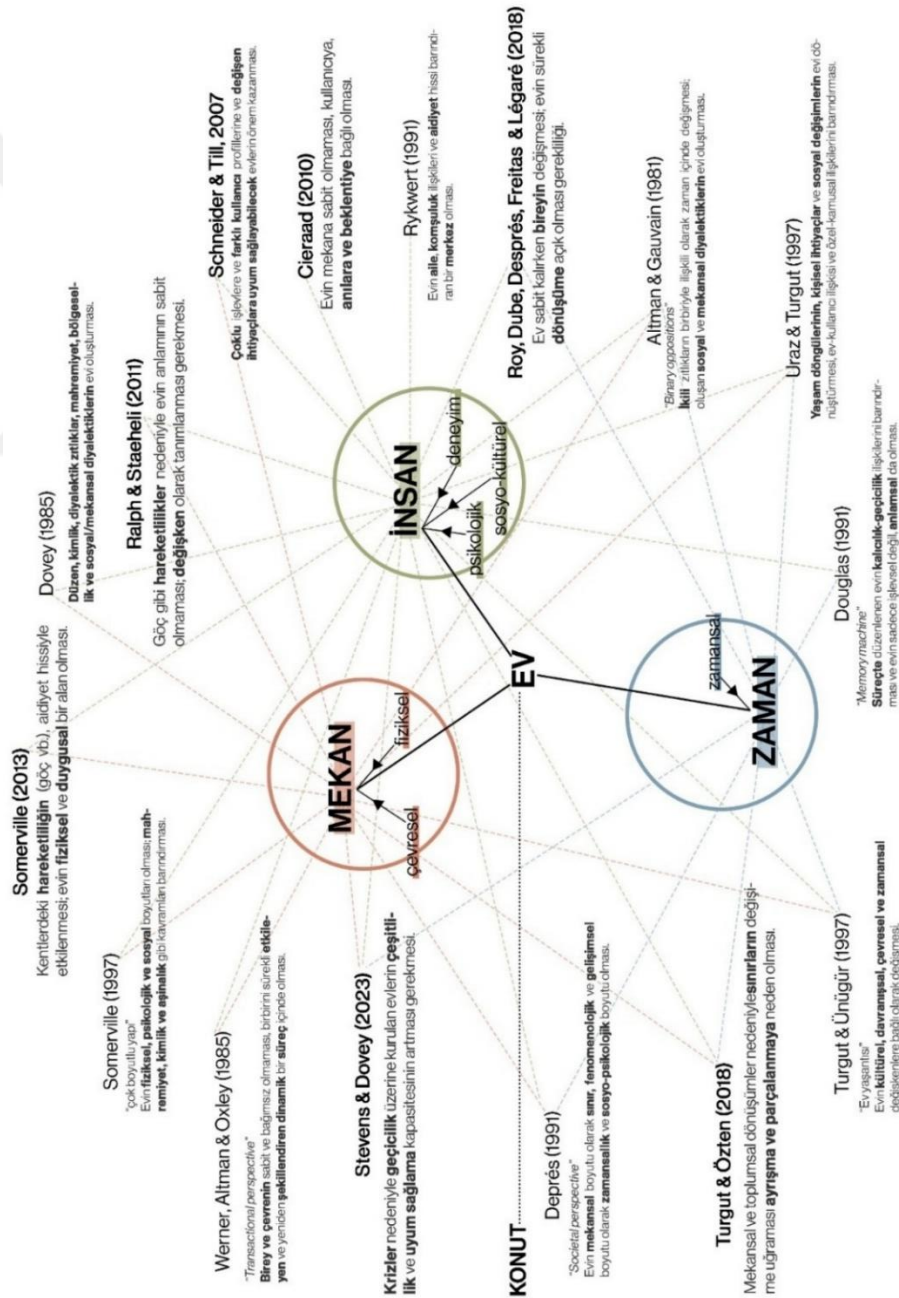
Ev olgusunun literatürde çeşitli boyutlarıyla ele alındığı görülmektedir. Yapılan literatür analizi çalışması ile ev olgusunun zaman-mekân-deneyim üçlü ilişkisinin merkezinde yer aldığı görülmektedir (Şekil 3.3). İnsan tarafından doğrudan etkilenmekte ve deneyim ve zamansallık boyutları konutu eve dönüştürmektedir (Kıyıcı, 2016).

Zamansallık, evin tanımlanmasında ve konut kavramından farklılaşmasında anahtar rol oynar (Werner vd.,1985). Dovey (1985) konutun dinamik bir süreçte gelişerek “ev” haline geldiğine vurgu yapar. Süreç içinde değişmesi ile zamansallığın yanında insan ve deneyim de evin değişiminde önemli bir noktadadır. Ev sakini ve konut arasında dinamik bir etkileşim oluşur ve ev süreç boyunca bireyin her anına tanıklık eder (Altman, 1993). Rapoport (1969), evi kültürel ve insani değerlerin somutlaştığı fiziksel formlar olarak tanımlarken, Douglas (1991) ise fiziksel mekânın ötesinde, bireylerin anılarını ve deneyimlerini depolayan bir "bellek makinesi" '*memory machine*' olarak değerlendirir. Her iki tanım da evin zaman-mekân ilişkisi bağlamında insan unsurunun dönüştürücü rolüne vurgu yapmaktadır. Turgut ve Ünügür (1997) de evlerin zaman içindeki süreçte etkilenmesinin nedenlerini iki madde ile ilişkilendirir: (1) bireyin fikri ve değerlerinin değişimiyle, yani bireyin kendi iç dünyasındaki değişimler ve (2) evin içindeki sosyal durumun, aile yapısının ve ilişkilerin değişimi yani bireyin (ev içindeki) toplumla ilişkisine dair değişimler. Bu çerçevede zaman içinde değişen kültür, davranış ve yeni durumlar evi dönüştürdüğünü tartışır (Turgut & Ünügür, 1997). Sonuç olarak ev, zaman-mekân diyalektiğinde incelendiğinde, “evsel çevrelerin zamansal perspektifle” açıklanabileceğinden söz etmek mümkündür (Lawrence, 1987).

Dolayısıyla, ev, kültürel, davranışsal, çevresel ve zamansal değişkenlerle etkileşim içinde olan dinamik bir yapı olarak ele alınabilir. Bu değişkenler, hane halkının yaşam biçimine ve evin kullanım şekline bağlı olarak sürekli bir dönüşümü tetikler. Evin

bu karmaşık değişkenler ağına olan hassasiyeti ve bunlara bağlı olarak geçirdiği değişimler, günümüzün sıklıkla tartışılan kavramlarından biri olan zaman-mekan sıkışması olgusunun ev üzerinden incelenmesini önemli kılmaktadır. Bu perspektif, modern yaşamın getirdiği hızlanma ve küreselleşme etkilerinin mekânsal yansımalarını anlamak için kritik bir bakış açısı sunmaktadır.

Şekil 3.3 *Eve Dair Çok Boyutlu Kavram/Anlam İlişkileri Şeması*

Literatürde ev olgusunun değişen birey ve kent nedeniyle sabit kalamayacağı, evin de sürekli değişimlere açık olması gerektiği tartışılmaktadır (Roy vd., 2018). Evlerde çok boyutluluk sağlanması hızlı dönüşüm içindeki kentlerde bir gerekliliktir. Ayrıca evin değişiminin anlaşılabilmesi için ölçekler arası bir çalışma yapılması gereklidir. Bu kapsamda (1) kentsel konutun dönüşümünü etkileyen genel eğilimler, politikalar ve dinamikler makro ölçekte; (2) mahalle, site veya karma kullanımlı projeler gibi kentsel birimlerdeki evin yeni halleri için mezo ölçekte; (3) tek bir konut birimi içindeki mekânsal düzenlemeler, teknolojik entegrasyonlar ve bireysel yaşam biçimlerinin yeni hallere etkileri için mikro ölçekte meseleler tartışılmıştır. Makro ölçekte yeni kent politikalarının, demografik değişimlerin, küresel sermayenin ve teknolojik dönüşümlerin evin yeni hallerine etkisi incelenmiştir.

Konutun kent içindeki yeri, günümüzde yeni kent politikaları ve planlama stratejileri çerçevesinde önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Özellikle dijitalleşme ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda geliştirilen akıllı kent stratejileri, konut politikalarının biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu stratejiler, enerji verimliliği, ulaşım gibi unsurlar üzerinden konut alanlarının kentle olan ilişkisini yeniden tanımlamaktadır. Diğer yandan, kentleşme baskısı etkisiyle dikey büyüme ve yoğunlaşma eğilimleri artmakta; yüksek katlı konut projeleri, özellikle merkezi bölgelerde mekânsal yoğunluğu artırmaktadır (Tekeli, 2013; Brenner, 2016). Bununla birlikte, yeşil altyapı entegrasyonu da kent planlamalarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş; büyük ölçekli parklar, ekolojik koridorlar ve doğal alanlar, konut alanlarının çevresel kalitesini ve yaşanabilirliğini artırmak amacıyla planlama süreçlerine dahil edilmiştir. Bu bütüncül yaklaşım, konutun artık yalnızca barınma değil, sürdürülebilir ve sağlıklı yaşamın mekânı olarak ele alınmasını da beraberinde getirmektedir.

Evin yeni hallerini belirleyen önemli etkenlerden biri de demografik değişimlerdir. Özellikle son yıllarda artan uluslararası ve iç göç hareketleri, kentlerin nüfus yapısında belirgin bir çeşitlilik yaratmış, bu durum doğrudan konut taleplerine ve kentsel yerleşim örüntülerine yansımıştır. Göçle birlikte farklı gelir gruplarından, kültürel arka planlardan ve yaşam biçimlerinden gelen bireylerin aynı kentsel mekânda buluşması, mahalle dokusunda çok katmanlı bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu çeşitlilik, bir yandan sosyal bütünleşme ve kültürel zenginlik açısından olanaklar sunarken; diğer yandan konut piyasasında fiyat dalgalanmalarına, yerinden edilme risklerine ve mekânsal ayrışmaya neden olabilmektedir.

Konutun yeni halleri, yalnızca yerel dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel hareketlerin etkisiyle de şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda konutun, giderek finansal bir varlık olarak değerlendirilmesi; barınma ihtiyacının ötesine geçerek küresel ölçekte dolaşan sermaye için güvenli ve kârlı bir yatırım aracı hâline getirmektedir. Yabancı yatırımların büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerine yönelmesi, yerel halkın yaşam alanlarını tehdit eden soylulaşma ve yerinden edilme gibi süreçleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle merkezi bölgelerde, rant değeri yüksek alanlar küresel yatırımcılar için cazip hâle gelirken, sosyal adalet ve mekânsal eşitlik geri plana itilmektedir. Buna karşılık, erişilebilir konut üretimini hedefleyen yeni konut modelleri —örneğin paylaşımlı mülkiyet, kooperatif sistemleri veya mikro konutlar— gelişmeye başlamıştır.

Evin yeni halleri, teknolojik dönüşümlerin hız kazanması ve sürdürülebilirlik hedeflerinin kent politikalarında öncelik kazanmasıyla birlikte yeniden tanımlanmaktadır. Özellikle pandemiyle birlikte yaygınlaşan uzaktan çalışma modelleri, bireylerin mekânsal tercihlerini etkilemiş; büyük kent merkezlerinden kırsal ya da

çevresel bölgelere doğru yeni bir göç dalgasını tetiklemiştir. Bu durum yalnızca konut talebinin dağılımını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda kent-çevre ilişkisini ve bölgesel kalkınma dinamiklerini de dönüştürmüştür. Böylece konut yalnızca bireysel bir yaşam alanı değil, aynı zamanda teknolojik, çevresel ve toplumsal sorumlulukların kesiştiği bir mekâna dönüşmektedir (Taşgüzen, 2021).

Makro ölçekte ortaya çıkan kentleşme dinamikleri, göç hareketlerinden dijitalleşmeye, küresel sermaye etkilerinden sürdürülebilirlik kaygılarına kadar geniş bir çerçevede konutun yeni hallerini şekillendirirken; bu eğilimler yalnızca kent bütününde değil, aynı zamanda mezo ölçekte, yani mahalle, site ve karma kullanımlı konut projeleri düzeyinde de somut biçimde tezahür etmektedir.

Mezo ölçekte, çevresel duyarlılık konut tasarımı ve mahalle ölçeğindeki yaşam biçimlerini derinden etkilemektedir. Site ölçeğinde su ve enerji yönetimini optimize ederek kaynak tüketimini azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca, çevresel sürdürülebilirliği desteklemek hem de kullanıcıların doğal döngülerle yeniden bağ kurmasını sağlamak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, sıfır enerjili binalar, akıllı enerji yönetim sistemleri ve yeşil sertifikasyon süreçleri, yalnızca çevreye duyarlı bir yaşam biçimi sunmakla kalmayıp, aynı zamanda konutun ekolojik değerini artıran unsurlar hâline gelmiştir (Ganiç Sağlam, vd. ,2017).

Kentte tek işlevli konut alanlarının giderek yerini karma kullanımlı projelere bırakması, mezo ölçekte önemli bir dönüşüm dinamiği olarak öne çıkmaktadır. Konut, ticaret, ofis ve sosyal hizmetler bir arada planlanarak kullanıcıya yürüme mesafesinde erişilebilirlik imkânı sunulmakta; böylece gündelik yaşam daha bütünleşmiş ve kompakt bir yapıya kavuşmaktadır. Bu anlayış, son yıllarda popülerlik kazanan “15 dakikalık şehir” (Moreno, 2020) konseptiyle örtüşmekte; bireylerin işe, eğitime, sağlığa ve

tüketime yönelik ihtiyaçlarını kendi mahalle sınırları içinde karşılayabildiği bir yaşam modeli teşvik edilmektedir.

Günümüz konut projelerinde ortak ve kamusal alanların işlevi yeniden tanımlanmakta; bu alanlar yalnızca boşluk olarak değil, toplumsal etkileşim ve yaşam kalitesi açısından aktif kullanıma açık mekânlar olarak tasarlanmaktadır. Özellikle 2019'da ortaya çıkan COVID-19 pandemisi dünyada, evlerde ortak alanların yeniden düşünülmesi için bir neden olmuştur (Turna & Usta, 2021; Adıgüzel Özbek & Melikoğlu Eke, 2022). *Co-living, co-working (ortak yaşam, ortak çalışma)* için ortak mutfaklar, misafir odaları, çamaşırhaneler, gibi mekânsal çözümler hem ekonomik hem de toplumsal açıdan paylaşımı ve esnekliği teşvik etmektedir. Özellikle öğrenciler, yaşlı bireyler veya kısa süreli kent kullanıcıları için geliştirilen paylaşımlı yaşam modelleri, bireysel konutun sınırlarını genişleterek farklı yaşam biçimlerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, ortak avlular, yeşil teraslar, bahçeler ve sosyal buluşma alanları, komşuluk ilişkilerini canlandırmakta ve mahalle içinde sosyal etkileşimi artırarak konutun yalnızca özel değil, aynı zamanda kolektif bir yaşam alanı olarak da yeniden kurgulanmasına zemin hazırlamaktadır.

Son olarak evin mikro ölçekteki yeni hallerinin dönüşümünde en belirgin eğilimlerden biri, mekânın esnekliğini ve dönüştürebilirliğini artırmaya yönelik tasarım yaklaşımlarıdır. Artık sabit işlevlere sahip oda kavramının yerini, günün farklı zaman dilimlerinde farklı amaçlara hizmet eden çok işlevli alanlar almaktadır. Bu çerçevede modüler mobilyalar, hareketli bölücüler, katlanır yüzeyler gibi çözümler; konutun tek birim içinde çok sayıda ihtiyaca cevap verebilmesini sağlamaktadır. Özellikle salon, mutfak ve yatak odası gibi geleneksel olarak ayrılmış mekânlar, açık plan ve zonlama yaklaşımlarıyla görsel veya yarı geçirgen fiziksel sınırlarla birbirine entegre edilmekte,

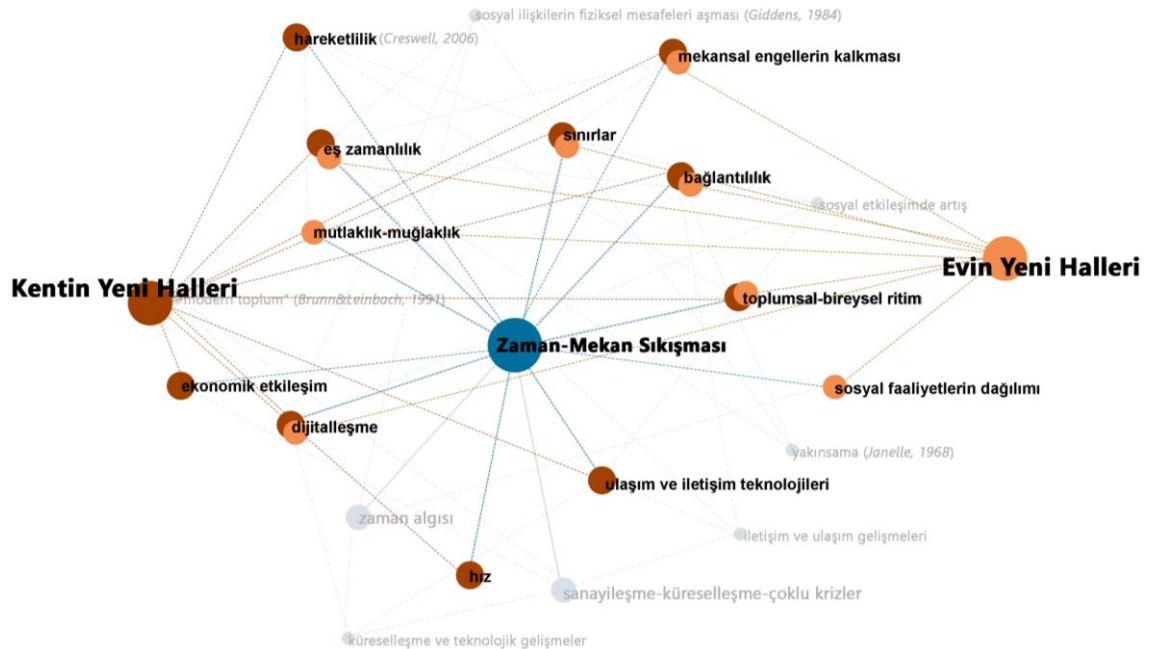
böylece mekân sınırları muğlaklaşarak kullanım esnekliği kazanmakta, kullanıcıya özgürlük tanımaktadır. Ayrıca, "yap-kullan-dönüştür" ilkesi doğrultusunda tasarlanan konutlar, bireylerin yaşam döngüsü içinde değişen ihtiyaçlarına göre mekânı kolayca özelleştirmelerine imkân sunmaktadır. Konut bloklarında farklı büyüklükte ve tipte dairelerin bir arada bulunması, yaşam biçimi çeşitliliğine ve yaşam evresi değişikliklerine uyum sağlama kapasitesini artırmakta; böylece esneklik, yalnızca mobilya ve mekânsal düzenleme düzeyinde değil, konut tipolojisi ölçeğinde de belirleyici olmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte konutlar, yalnızca yaşama mekânı olmanın ötesine geçerek akıllı sistemlerle donatılmış etkileşimli ortamlar hâline gelmiştir. Özellikle akıllı ev teknolojileri, aydınlatma, ısıtma/soğutma, güvenlik ve eğlence sistemlerinin merkezi ya da uzaktan kontrol edilebilmesini mümkün kılmakta; bu da kullanıcı deneyimini kişiselleştiren, konforu ve verimliliği artıran bir yapıya dönüşmektedir. Bunun yanı sıra, özellikle pandemi sonrası dönemde sosyalleşme, alışveriş, spor, iş, okul vb. her mekân eve taşınmıştır. Bu sırada fiziksel sınırlar daralırken, görülmeyen sınırlar genişlemiştir. Etkileşim sınırlarının genişlemesiyle dijital mekân hayatımıza girmiştir. Dolayısıyla evler tüm gündelik pratiklere uygun işlevlere hitap eden mekanlara dönüşürken sınırları muğlaklaşmıştır. Farklı mekanlarda eşzamanlı olarak bulunabilme imkanının artmasıyla birlikte, dijital platformlar aracılığıyla oluşan sanal mekanlar, evimizin fiziksel sınırlarını yeniden tanımlamıştır. Krizler, geçicilik esasına dayanan konutların çeşitliliğini ve adaptasyon kapasitesini artırma zorunluluğu getirmiştir (Stevens & Dovey, 2023). Özellikle evden çalışma modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte, "*home-office*" kavramı sabit bir odadan ziyade, mevcut mekân içinde geçici veya kalıcı bir çalışma köşesi olarak ele alınmaktadır. Bu durum, mekânsal esneklik ve dijital donanım gereksinimleri açısından yeni tasarım çözümlerini getirmiştir.

Böylece konut, yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda bir üretim, iletişim ve dijital katılım mekânına dönüşmektedir.

Yoğunlaşan kent, değişen yaşam tarzları ve deprem, yangın gibi yaşam alanını büyük ölçekte etkileyen krizler konut ölçeğinde daha kompakt yaşam modellerine yönelimi teşvik etmektedir. Özellikle büyük şehir merkezlerinde yaygınlaşan mikro daireler ve stüdyo tipi konutlar, az metrekareye rağmen yüksek işlevsellik sunma hedefiyle tasarlanmaktadır. Bu doğrultuda, çok amaçlı ve fonksiyonel mobilyalar, mekânın verimliliğini artırmak üzere öne çıkmakta; açılır kapanır yataklar, yemek masasına dönüşebilen mutfak adaları, gömme depolama çözümleri gibi tasarımlar, sınırlı alanlarda çok yönlü kullanım olanağı sunmaktadır. Bu dönüşüm, konutu yalnızca daha küçük bir fiziksel yapı değil, aynı zamanda değişen yaşam biçimlerine esnek yanıt verebilen bir sistem olarak ele alma gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

Şekil 3. 4 Evin Yeni Hallerinin Zaman-Mekân Sıkışmasıyla İlişkisi

Tez bağlamında, zaman-mekân sıkışmasının etkileri hem kent hem de ev ölçeğinde, birbirleriyle etkileşim içinde gözlemlenebilmektedir (Şekil 3. 4). Kentin yeni

halleri, özellikle sanayileşme, küreselleşme ve çoklu krizlerle ilişkili olarak zaman-mekân sıkışmasının belirgin özellikleriyle şekillenmekte; bu süreçte **hareketlilik, eş zamanlılık, etkileşim, bağlantılılık** ve **dijitalleşme** gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Kentteki bu değişimler, doğrudan evin yeni hallerine de yansımakta ve bu durum **sınırlar, bağlantılılık, mekânsal engellerin ortadan kalkması** ve **mutlaklık-muğlaklık** gibi kavramlar üzerinden incelenebilmektedir.

Evin uyum sağladığı yeni haller incelendiğinde çoklu işlevlere ve farklı kullanıcı profillerine hizmet eden ve değişen ihtiyaçlara uyum sağlayabilecek, kapsayıcılığı ve tekil bir alan içinde birden fazla rolün birlikteliğini vurgulayan dinamik bir ev anlayışının öne çıktığı görülmektedir (Schneider & Till, 2007). Beklenmeyen durumların ortaya çıkardığı bahsedilen yeni hallere karşı dayanıklı konut '*resilient housing*' ihtiyacı günümüzde artmakta ve esneklik kavramının önemini ortaya çıkmaktadır. Zaman içinde kendi kendini tamamlayan, kullanıcının ihtiyaçları ve bulunduğu ortamın şartlarına uyum sağlayabilen evler, "evin yeni hallerine" de cevap verme potansiyeli taşır. Bu konunun tartışılabilmesi için esneklik kavramının alt boyutları kent ve evin yeni halleri kapsamında irdelenmelidir. Bu nedenle kentin ve evin yeni hallerinin belirlenmesi sonrasında bu durumlara karşılık gelen esneklik kavramları tartışmaya açılmıştır. Esnekliğin alt boyutları olarak belirlenen bu kavramlar evin yeni hallerine uyum sağlayabilme süreçlerinde önem kazanan kavramlar olarak derinlemesine açıklanacaktır (Şekil 3.5).

Şekil 3. 5 Kentin ve Evin Yeni Halleri ve Esneklik İlişkisi

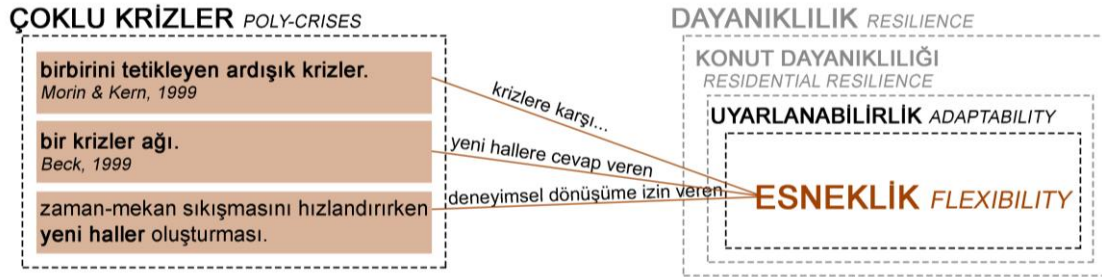
3.3 Esneklik: Ev Olmanın Yeni Hali

Zaman-mekân sıkışmasının etkilediği kent ve kentin temel bileşeni olarak evin tüm bu değişimlere uyum sağlayabilmesi için neye ihtiyacı vardır? Giderek daha karmaşık ve öngörülemez hale gelen kentlerde, çoklu krizlere karşı, “yeni hallere” cevap verebilen evler nasıl olmalıdır? Esneklik buna yönelik ne gibi yeni açılımlar sağlar?

Çoklu krizler, sadece mevcut sistemleri zorlamakla kalmıyor, aynı zamanda kentlerle ilgili kritik kırılmalıkları da ortaya çıkarmaktadır. Çok boyutlu ve birbirini tetikleyen ardışık krizler olarak tanımlanan çoklu krizler (Morin & Kern, 1999); ayrıca bir krizler ağı olarak da açıklanabilmektedir (Beck, 1999). Kentin sınırlarını zorlayan bu ağılı durum kentlerin kırılmalıklarını daha da belirginleştirmektedir. Bu kırılmalıklardan birinin konut dayanıklılığı olması ve sonuç olarak, günümüz metropollerinde dayanıklılık ihtiyacının her zamankinden daha acil hale gelmiş olması evlerin uyum sağlamasına, iyileşmesine ve gelişmesine olanak tanıyan stratejiler gerektirmektedir. Dolayısıyla, dayanıklılık ve uyarlanabilirlik konularının bir alt başlığı olarak esneklik olgusu, “ev

olmanın yeni hali” olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3. 6 Çoklu Krizler ve Esneklik İlişkisi

Esneklik, zaman-mekân sıkışmasına uyum sağlayabilmek konusunda evin dönüşme kapasitesini ifade eden bir konu olarak öne çıkmaktadır. Kent hızla dönüşürken yapılı çevre, yaşam alanların stabil kalmaması, bu hızlı dönüşüme uyum sağlaması beklenir. Tezin bu bölümünde, mevcut literatürde esneklik kavramına ilişkin farklı tanımları irdelenmekte ve bu tanımların 21. yüzyılda değişen koşullar bağlamında yeniden ele alınması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Esneklik kavramı, zaman-mekân sıkışması bağlamında yeniden tanımlanmaya çalışılmakta, kentin yeni halleri ve evin yeni halleri temalarıyla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Bu çalışma kapsamında öncelikle esneklik kavramının üst başlığı olarak dayanıklılık ve uyarlanabilirlik kavramları irdelenmekte ve daha sonra esneklik kavramı bu bağlama oturtularak açıklanmaktadır.

Literatürde dayanıklılık ‘*resilience*’ kavramı, fiziksel veya sosyal dayanıklılık olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır. Fiziksel dayanıklılık mekânın sosyal ve kültürel bağlamlara duyarlı bir şekilde yanıt verebilme kapasitesi ve değişen koşullara uyum sağlarken insan refahını da desteklemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Krokfors, 2017). Sosyo-mekansal sürdürülebilirliğin ise, mekanların uzun ömürlü olmasında anahtar rol oynadığına, mekanların sosyal ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve kullanıcının değişimi ile ihtiyaç duyulan hizmetlere uyarlanabilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Blewitt, 2008). Bireyler için temel yaşam birimi olarak evin de bu durumlara uyum

sağlayabilmesi beklenmektedir.

Mimarlıkta uyarlanabilirlik '*adaptability*', karşı karşıya kalınan belirsizlikler için mekânın en az kesinti ile değişimini mümkün kılarak bir binanın ömrünü uzatmak ve binanın kültürel ve ekonomik değerinin korunmasını sağlamaktır (AIA, 2023). Uyarlanabilirlik durumu evin hem bulunduğu çevreye hem de barındırdığı kullanıcıya göre değişikliğe açıklığıyla ilgili olup bir şeyi belli koşullara uydurma ve esneklik kapasitesidir (The Metapolis Dictionary of Advanced Architecture, 2003). Esneklik ve uyarlanabilirlik sağlanması, belirsizlik durumunun açığını kapamak için mimarlık sürecine kullanıcı katılımını sağlamak veya teknoloji ile mimarlığı bir araya getirmek ile mümkün olmaktadır (Yürekli, 1983).

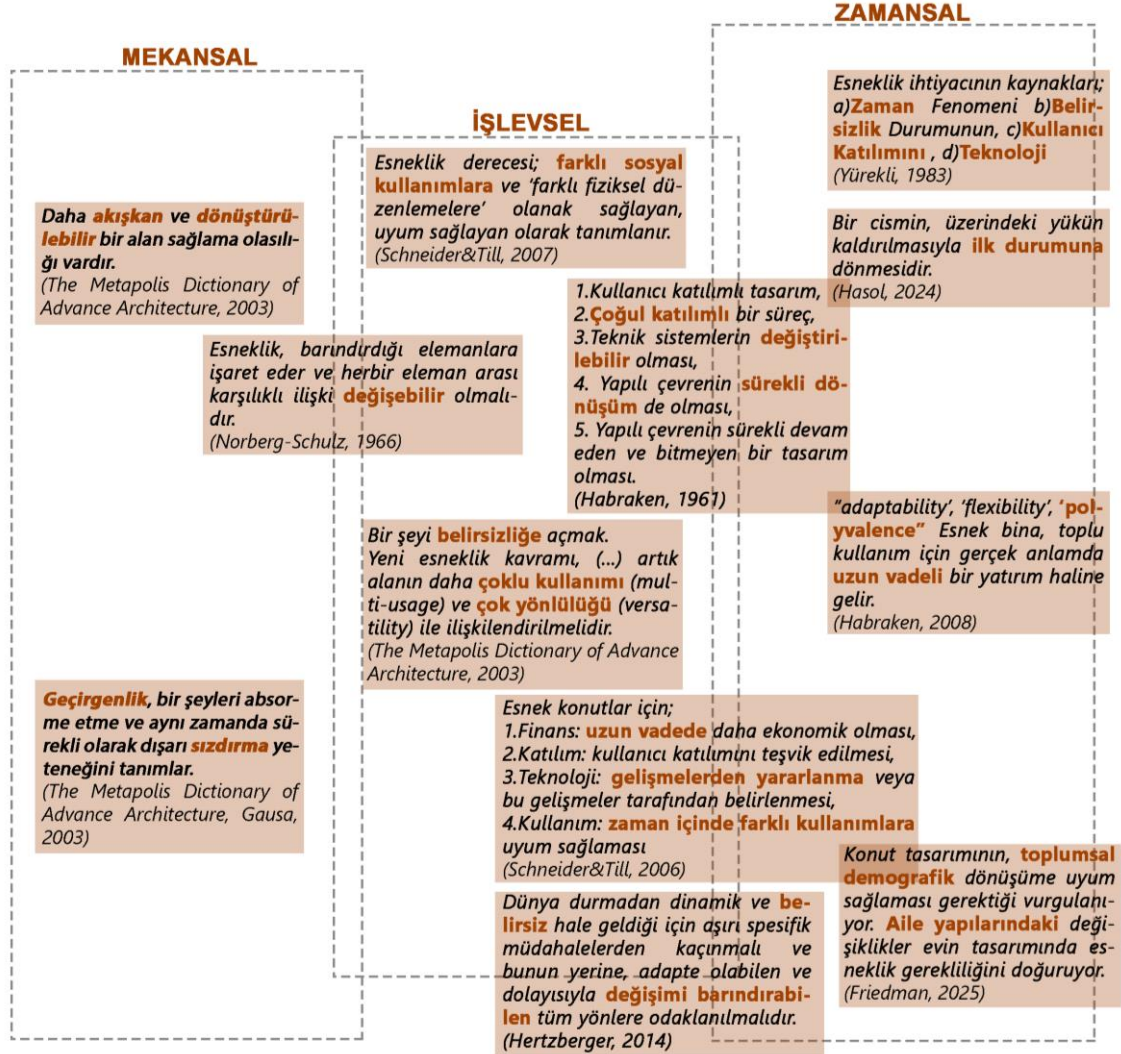
Esneklik, “yeniden ilk şekline dönebilme yeteneği, sürekli değişime uyum” şeklinde tanımlanmaktadır (Yürekli, 1983). Çoğunlukla “uyum, uyum sağlamak, uyarlanabilirlik '*adaptability*'” kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Evin sosyal, fiziksel, çevresel ve ekonomik değişimlere uyum sağlama potansiyeli hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemlidir. Tasarım ya da kullanım süreçlerindeki müdahaleler bu uyarlanabilirliğin sağlanabilmesinde etkilidir. Evlerin, zamansal ve kullanıcı ihtiyaçlarındaki değişim potansiyeli (hane halkı yapısı, teknolojik ve toplumsal değişimler gibi) göz önüne alındığında, kullanım süreci boyunca değişime açık olması büyük önem taşımaktadır. Tasarım aşamasında kullanıcı odaklı bir yaklaşımla, kullanıcının yaşayacağı alanı düzenlemesine olanak tanıyacak mekânsal organizasyonlar, farklı işlevlere hizmet eden mekanların düşünülmüş olması, ya da evin tasarımı sırasında yeniden uyarlamaya açık mekanlar oluşturulması buna örnek olarak verilebilir (Scheider & Till, 2007). Dolayısıyla esneklik, mekânsal (farklı mekanların birleşebilme, ayrılabilme kapasitesi gibi), işlevsel (çoklu kullanıma açık mekanlar gibi) ya da zamansal

(zaman içindeki yeni gereksinimlere uyum sağlayabilmesi gibi) boyutlara sahiptir.

Bu tez kapsamında, çok boyutlu “ev” olgusu özelinde yeniden tanımlanan “esneklik” kavramının da çok boyutlu olması gerektiği vurgulanır; esneklik kavramının tanımın, değişmez olmak yerine, kentle birlikte dönüşüm içinde olması gerektiği tartışılır. Zaman içindeki değişimler, metropollerdeki beklenmedik durumlar ve çoklu krizlerin öngörülemezliği, esneklik kavramının ev bağlamında yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Tez kapsamında öncelikle “esneklik” kavramının literatürde yer bulan tanımları incelenerek ve daha geniş bir teorik çerçeveye oturtularak, esnekliğe ilişkin yeni kriterler belirlenemeye çalışılmıştır. Önceki bölümde ele alınan “evin yeni halleri” ile ilgili teorik çerçeve doğrultusunda esneklik durumunun sağlanabilmesi için gereken kriterler ve alt kavramları içerecek şekilde bir çalışma yapılmıştır. Günümüzdeki esneklik literatürü ile ev olgularının arasında kritik kesişim noktaları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, esneklik kavramının çok boyutlu bir tanımı oluşturulmuş ve evin yeni hallerini analiz etmek için kilit rol oynayan kriterler araştırılmıştır (Şekil 3.7).

Esneklik en temel şekliyle; bir dış gücün etkisi altında uzama, kısalma, eğrilme vb. biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olanı tanımlamaktadır (TDK Sözlüğü, 2024). Yeni koşul ve durumlara uyacak şekilde değişebilmek esnek olmanın koşulu olarak kabul edilir (Oxford Dictionary, 2024). Bu çalışma kapsamında esnekliğin sadece fiziksel bir özellik olarak tanımlanmasının kısıtlayıcı olacağı, buna karşın deneyimsel boyutlar da içerdiği kabulünden yola çıkılmaktadır.

Şekil 3. 7 Esneklik Kavramının Evin Yeni Halleri ile İlişkili Olarak Çok Katmanlı Tanımları

Esneklik kent ve mimarlık araştırmalarında ve özellikle konut ve barınma konularına odaklanan çalışmalarda ele alınmış bir konudur. The Metapolis Dictionary of Advance Architecture kitabında, Gausa vd. (2003) bir şeyi belirsizliğe açmak olarak tanımladıkları esneklik kavramının çoklu kullanım ve çok yönlülüğü üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini tartışırlar. Bu noktada mekanların çoklu kullanımlarının esnekliği destekleyeceğini söylenebilmektedir. Hertzberger (2014), dünyanın durmadan dinamik ve belirsiz hale gelmesinden dolayı spesifik müdahalelerden kaçınılması

gerektiğini, uyum sağlayabilen ve dolayısıyla değişimi barındırabilen tüm yönlere odaklanılmasını savunmaktadır. Esneklik kavramı kullanıcıların kendi mekanlarını değiştirme olasılığı ve mekanların değişkenlikle başa çıkabilme kapasitesi olarak somutlaştırılabilir (Priemus 1993; Schneider & Till, 2007). Bu açıklamaya örnek olarak, esneklik kavramının ev tasarımında kullanılmasının önemli bir örneği olarak N.J Habraken (1972) tarafından ortaya atılan “açık bina” yaklaşımı gösterilebilir. Esnekliğin hem fiziksel hem deneyimsel hem de anlamsal olarak arakesitte tanımlanması mümkündür. Habraken (1972), esnekliği “uyarlanabilirlik” ‘*adaptability*’ ve “çok değerlilik” ‘*polyvalence*’ kavramlarıyla ilişkilendirerek açıklarken, insan ögesinin tasarımdaki önemine vurgu yapar. Deneyimlere bağlı değişime açık olanın aynı zamanda esnek olacağı açıktır. Bu nedenle katılımcı destekli tasarım ve yapıli çevrenin sürekli devam eden bir tasarım süreci olduğunu tartışılır (Habraken, 1972).

Yapılan bu çalışma sonucunda literatürde, esneklik olgusunun alt boyutları çeşitli alt kavramlarla desteklenerek tanımlanmaktadır. Yukarıda verilen kaynakların yanında The Metapolis Dictionary of Advance Architecture sözlüğünün terminolojisini de temel olarak esnekliğin zaman-mekan sıkışması ile ilişkilendirilerek açıklandığı alt kavramlar; **cevap verebilirlik** ‘*responsiveness*’, **melezlik** ‘*hybridity*’, **katmanlılık** ‘*layered*’, **geçirgenlik** ‘*permeability*’, **akışkanlık** ‘*fluidity*’, **dönüşebilirlik** ‘*transformability*’, **geçicilik** ‘*temporality*’, **çoklu kullanım** ‘*multi-functional*’, **çok yönlülük** ‘*versatility*’ ve **çok değerlilik** ‘*polyvalence*’ şeklindedir.

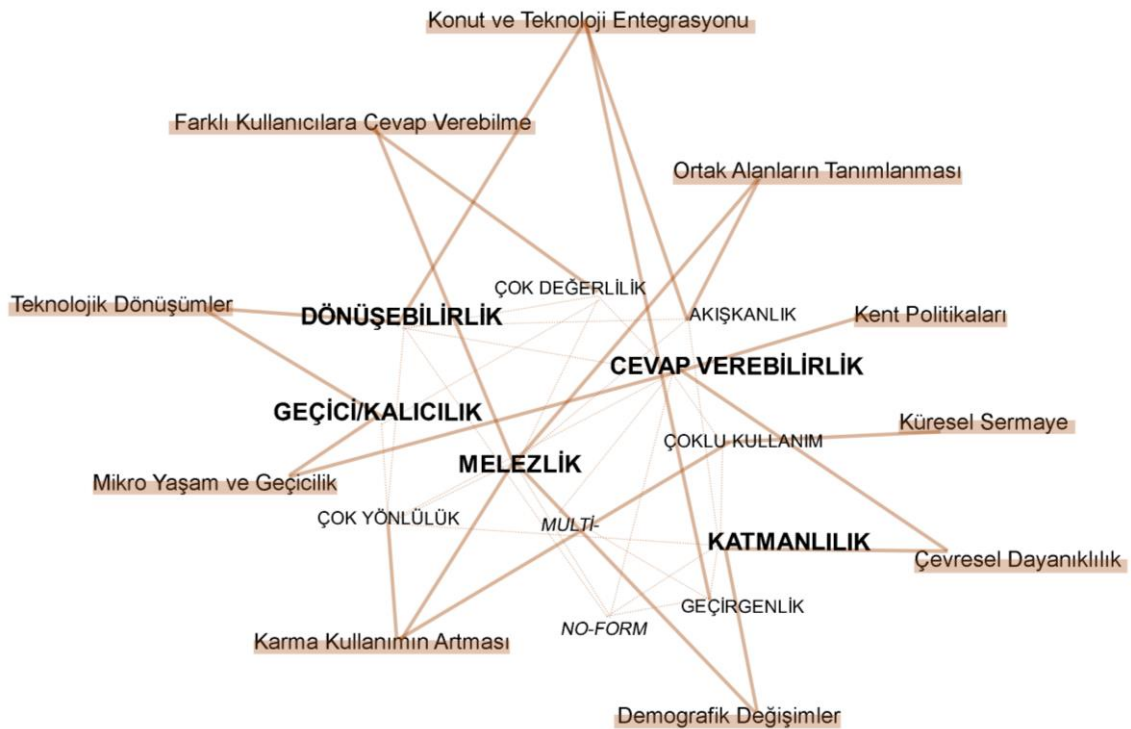
Bu kavramların esneklikle ilişkisini açıklayabilmek adına kısaca tez kapsamında ne anlama geldiklerini açıklamak gerekmektedir. Cevap verebilirlik ‘*responsiveness*’; sadece bir değişimin farkına varmak değil, aynı zamanda bu değişime karşı ne yapılması gerektiğini anlamak ve hızla cevap verebilme becerisidir. Esneklikten bahsederken hızla

değişen kentlerde cevap verebilirlik meselesi bu nedenle önemlidir. Melezlik '*hybridity*', farklı unsurları bir araya getirerek çeşitliliği arttırmaktadır. Esneklik ise bu çeşitliliğin yarattığı potansiyeli kullanarak, değişen şartlara uyum sağlama ve zorlukların üstesinden gelme yeteneği olarak tanımlanabilir. Katmanlılık '*layered*', bir sistemi parçalara ayırarak bu parçaların bağımsız ve yönetilebilir olmasını sağlar. Bu yapısal özellik, sistemin dış etkilere karşı daha hızlı tepki vermesini, kolayca değiştirilebilmesini, yeniden kullanılabilir olmasını ve ölçeklenebilmesini sağlayarak esneklikle doğrudan ilişkilidir. Geçirgenlik '*permeability*', "sızan", "doğal yayılan" bir etkileşim şeklinde vurgulanmaktadır. Evlerin sadece özel bireysel mekanlardan değil, ortak yaşama olanak veren, müşterek, geçirgen alanlardan oluşması gerektiğini söyler (Schneider ve Till, 2007). Akışkanlık '*fluidity*', mekânların katı sınırlarla ayrılmadan etkileşimlerin birbirlerine sızmasıyla tanımlanmaktadır. Daha akışkan ve dönüştürülebilir alanlar sağlanması ile esneklik sağlanacaktır (Gausa vd., 2003). Buradaki akışkanlık, sosyal açıdan, kamusal açıdan bir akışkanlıktır.

Dönüşebilirlik '*transformability*', mimari çevre ile insan davranışları arasındaki denge durumunun dinamikliğinin, binaların ömrü üzerindeki etkisi değerlendirilerek dönüşüme açık mimari pratiklerin düşünülmesi gerekliliği anlamına gelmektedir (Yürekli, 1983). Bu durumda yaratılabilecek belirsizlik esneklik için potansiyel sağlamaktadır. Geçicilik '*temporality*', önceki kavramlarla alakalı olarak yapısal öğelerin değişebilirliği, geçici elemanlar kullanılması, aşırı spesifik müdahalelerden kaçınılması ile binaların sürekliliğini arttırmasıyla açıklanabilir (Hertzberger, 2014). Çoklu kullanım '*multi-functional*', yeni esneklik kavramında mekanların birden fazla işleve hitap etme gerekliliğinden bahsederken karşımıza çıkmaktadır (Gausa vd., 2003). Çoklu krizlerin olduğu bir ortamda spesifik, tek bir işe karşılık gelen mekanların oluşumundan

uzaklaşmak esneklik için olumlu bir stratejidir. Çok yönlülük ‘*versatility*’, literatürde esneklik tanımlarında en çok ilişkilendirilen kavramlardan biridir. Esnekliğin sağlanmasında gerekli olan kararsızlık ve belirsizlik anlamına gelir. Esnekliğin farklı bağlamlarda çeşitlenmesini ve farklı faktörlere uyum sağlama kapasitesini gösterir. Arada durumlar oluşturan çok yönlülük, esnekliğin «türbülanslı» kentsel durumda “*Turbulent Environment*” sağlanması için önemlidir (Hamel, Prahalad, Thomas & O’Neal, 1999). Çok değerlilik ‘*polyvalence*’, özellikle Hertzberger’in (2014) öne attığı şekliyle bir şeyin farklı değerler alabilmeye karşı açıklığı olarak tanımlanır. Değer, kullanıcı tarafından verilen bir özelliktir; dolayısıyla çok değerlilik her kullanıcıya bağlı olarak farklı değer alabilme kapasitesini gösterir.

Şekil 3. 8 Evin Yeni Halleri ve Esneklik Kavramlarının İlişkisi

Kent politikalarının ve çevresel dayanıklılık gerekçesinin tetiklediği evin yeni halleri, **cevap verebilirlik** kavramı ile irdelenebilir. Bu bağlamda cevap verebilirlik, evin, dışarıdan gelen çevresel ve politik zorlamalara karşı uyum sağlama ve tepki verme

yeteneğini ifade etmektedir. Demografik değişimler ve ortak alanların yeniden tanımlanması gibi kentsel meseleler ise **melezlik** kavramı üzerinden incelenebilir. Melezlik, farklı kullanıcı gruplarının ve işlevlerin bir araya gelmesiyle oluşan yeni yaşam ve mekân formlarını tanımlamaktadır. Teknolojinin neden olduğu evin yeni halleri, öncelikle **dönüşebilirlik** kavramıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra, evlerin dış ve iç arasındaki sınırlarının belirsizleşmesi, **akışkanlık** ve **geçirgenlik** kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Bu kavramlar, fiziksel ve sanal mekanların, kamusal ve özel alanların birbirine karışmasını ve etkileşimini vurgulamaktadır. Farklı kullanıcı profilleri ve karma kullanım gibi yeni haller, **çok yönlülük**, **çoklu kullanım**, **melezlik** ve **katmanlılık** gibi kavramlarla ilişkilendirilebilir. Son olarak, mikro yaşam alanları gibi geçici ve kısa süreli barınma formları, **geçicilik** ve **cevap verebilirlik** gibi kavramlarla ilişkilendirilerek değerlendirilebilir (Şekil 3. 8).

3.4 Bölüm Sonucu

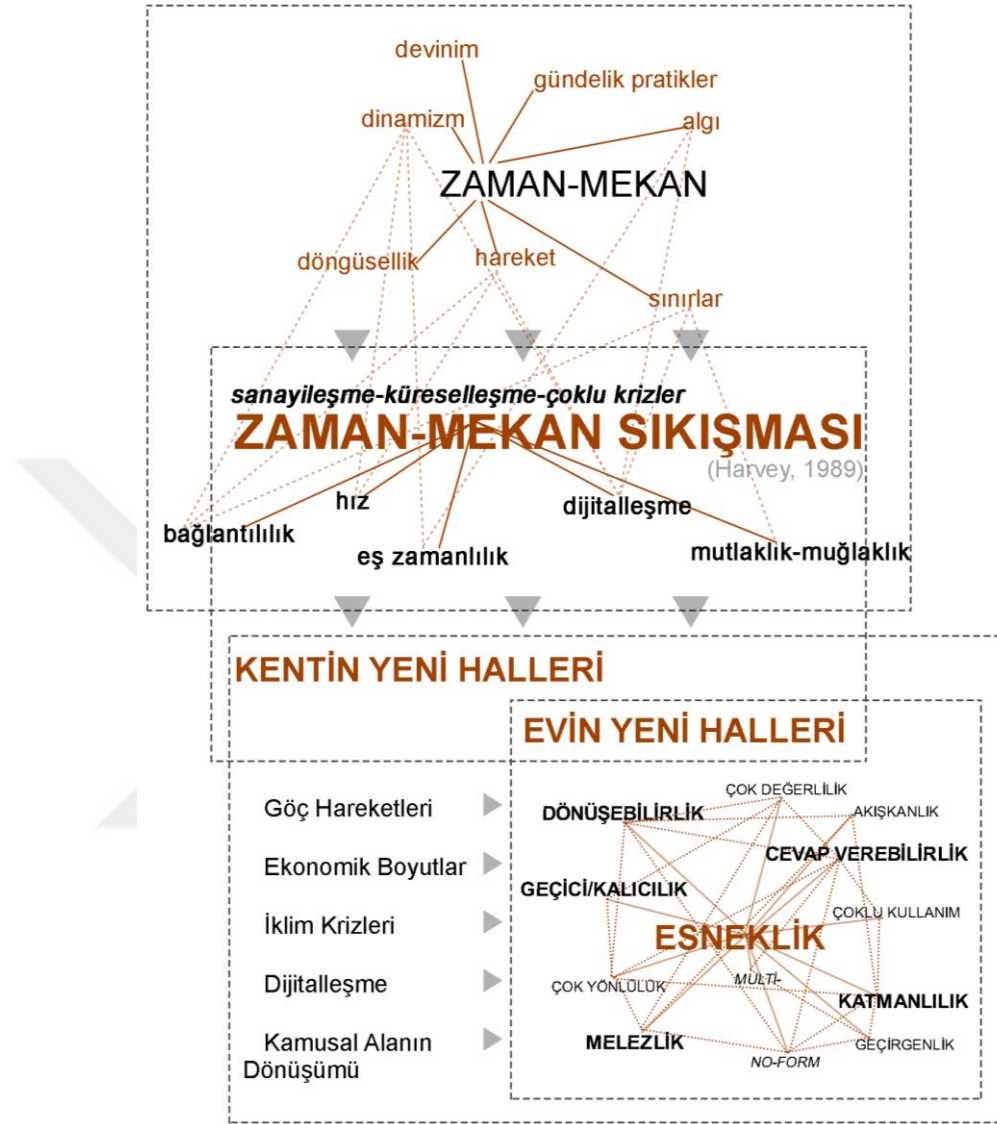
Makro, mezo ve mikro ölçeği birbiriyle ilişkilendirilerek incelendiğinde, kentsel konuttaki dönüşümlerin sadece bir mimari veya sosyolojik sorun olmadığını, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu daha net ortaya koyuyoruz. Ev kavramı, karmaşık ve çok yönlü doğasını yansıtacak şekilde literatürde farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Mekânsal pratikler, sosyal etkileşimler ve zamansal deneyimler kolektif olarak ev kavramını ve yaşanan gerçekliği şekillendirmektedir.

Bireylere ev ortamlarını şekillendirmede olanak tanınması, evin gelişen kişisel ihtiyaçlara, yaşam tarzı değişikliklerine ve öngörülemeyen dış koşullara esnek bir şekilde yanıt verme kapasitesini artırır. Bunun sonucunda ev dinamik ve esnek bir alan olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, ev içindeki katı fiziksel ve kavramsal sınırların yıkılması ve buna bağlı olarak sabit, mutlak mekânsal tanımlardan daha akışkan ve muğlak mekânlara

dönüşmesi beklenmektedir. Bu dönüşüm, evin mutlak bir yapıdan ziyade sürekli değişebilen bir olgu olarak kabul gördüğüne işaret etmektedir. Sonuç olarak, ev uyarlanabilir, geri bildirim duyarlı ve hem kademeli hem de ani değişim biçimlerini barındırabilen bir sistem olarak tanımlanır. Bu bakış açısı, ev ortamlarının günlük yaşamın değişen parametrelerine, toplumsal beklentilere ve teknolojik gelişmelere karşı esnek ve duyarlı kalması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Evin yeni hallerine ilişkin bulgulardan yola çıkılarak, mekânsal esnekliğin sağlanması için gerekli kriter ve alt kavramların ana hatlarını belirlemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. Belirlenen kavramlar evin çağdaş yorumlarıyla örtüşmektedir. Bu çalışmanın sonucunda, konut çevreleri için temel kriterleri özetleyen çok boyutlu bir esneklik tanımı önerilmiştir. Bu yeni ifade edilen “esneklik” kavramı, tezin örnek proje incelemesi sürecinde kapsamını şekillendirmede kilit bir rol oynayacaktır. Seçilen örneklerin esnekliğe ulaşmak için kullanılan stratejilerin ve öncelik verilen kavramsal unsurların tespit edilmesinde kritik bir bölüm haline gelmiştir.

Şekil 3. 9 Zaman-Mekân Sıkışmasının Çok Boyutlu Açılımları

Zaman-mekân sıkışmasının incelendiği bir önceki bölüm ve ev-konut-esneklik ilişkisinin bu kavramsal altyapıya eklendiği bu bölüm, tezin teorik çerçevesini oluşturmaktadır (Şekil 3.9). Zaman-mekân-deneyim üçlü ilişkisi altında hareket, dinamizm, döngüsellik, gündelik pratikler gibi alt kavramlarla önem kazanan zaman-mekân sıkışması etkisini gittikçe daha da hissettirmektedir. Zaman-mekân sıkışmasının sanayileşme-küreselleşme ve çoklu krizler ile kırılmaya uğramış olup günümüzde eş zamanlılık, dijitalleşme, sınırlar, bağlantılılık, toplumsal-bireysel ritim gibi kavramlarla

ev-konut tartışmalarında yerini bulmaktadır. Ev-konut olguları arasında zaman-mekân sıkışması ile etkilenen bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Kentin yeni halleri olarak bahsedilen bu dönüşüm, evin yeni hallerini doğurmaktadır. Bunun sonucunda, burada elde edilen en önemli bulgu zaman-mekân sıkışmasının yaratabileceği beklenmedik durumlara karşı ev-konut ilişkisinde ve evin yeni hallerinde esneklik kavramının önemli bir çözüm olduğudur.

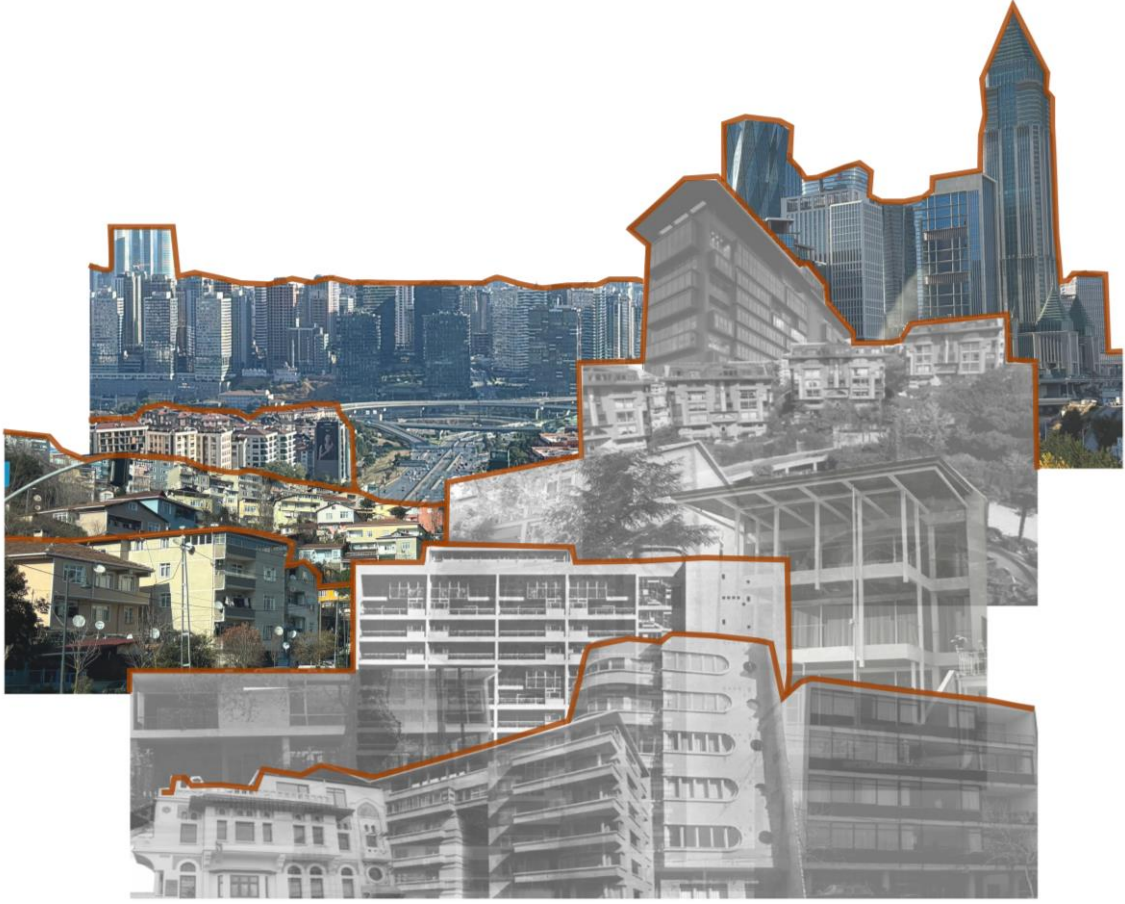
4. ZAMAN-MEKAN SIKIŞMASININ İSTANBUL’DA DOĞURDUĞU YENİ HALLER: KENTİN VE EVİN YENİ HALLERİ

Zaman-mekân sıkışması, teknoloji, küreselleşme ve yaşam tarzı değişiklikleri gibi faktörlerle kentlerin ve evlerin nasıl deneyimlendiğini kökten değiştiren bir olgudur. Bu sıkışma, fiziksel mekanların sınırlarını belirsizleştirirken, esneklik kavramı da bu yeni duruma uyum sağlayabilmek için kritik bir potansiyel sunar. Bu bölümde esnekliğin potansiyellerin İstanbul odağında kentsel ölçek ve ev/konut ölçeğindeki yansımalarının neler olduğu üzerinde durulmaktadır.

Metropol bir kent olarak İstanbul, geçirmekte olduğu sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve fiziksel değişimler ile katmanlaşarak büyümekte, yaşamın akışı giderek hızlanmaktadır (Şekil 4.1). İç ve dış göçler sonucunda artan kent nüfusu, bu hızın daha etkili bir şekilde hissedilmesine neden olurken, bunun etkileri kamusal ve özel alanlarda görülebilmektedir. Kentin gelişmekte olan ulaşım ağları, köprüler ve çevre yolları ile hız ve hareket kavramlarının kent deneyimine etkisi zaman-mekân sıkışması bağlamında önem kazanmaktadır.

21. Yüzyıl’da ekonomik krizler, iklim krizi, afetler, pandemi ve uluslararası göç gibi pek çok küresel sorunun eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Metropol kentler, nüfusun yoğunlaştığı, bu yoğunlaşmanın kültürel ve ekonomik etkilerinin görüldüğü ve dolayısıyla krizlerin yansımalarının en yoğun biçimde hissedildiği yerlerdir (Scott & Storper, 2015). İstanbul hem tarihsel gelişimi hem de sahip olduğu ulaşım ve iletişim ağlarıyla bu süreçlerin etkilerini en belirgin şekilde gözlemleyebileceğimiz kentlerden biridir. Zaman-mekân sıkışması kavramı da bu bağlamda, ulaşım ve iletişim ağlarının kent dinamikleri üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

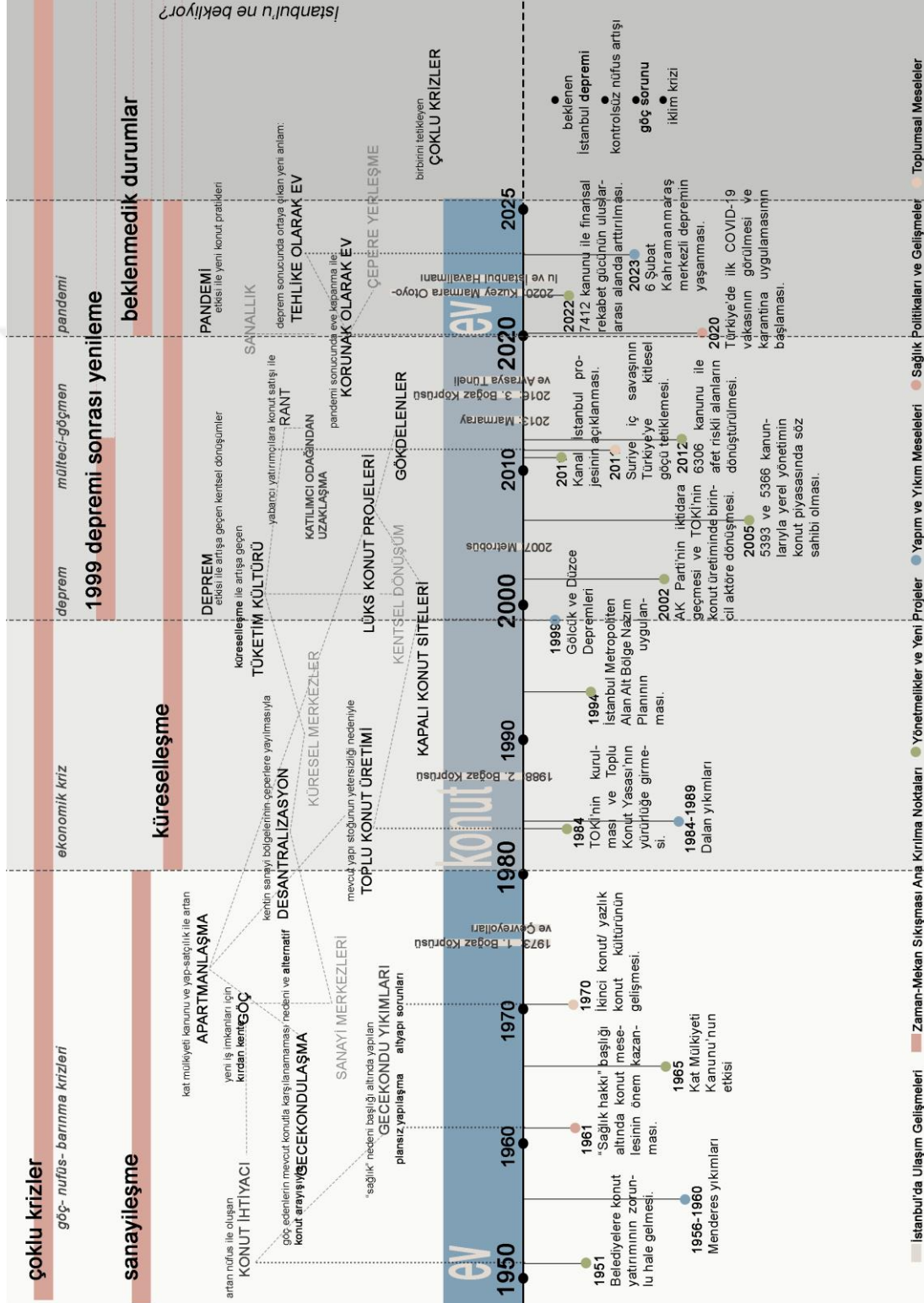
Şekil 4. 1 *İstanbul'un Çok Katmanlı Yapısı*

4.1 Sanayileşme, Küreselleşme ve Çoklu Krizler Etkisi Altında Ev

Tez kapsamında İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasını tetikleyen üç temel süreç olarak (1) sanayileşme, (2) küreselleşme ve (3) krizler çerçevesinde, kentin ve evin dönüşümünü etkileyen başlıca olguların yer aldığı katmanlı bir zaman çizelgesi ile özetlenmektedir. Bu zaman çizelgesinde başlıca üç ana katman tanımlanmıştır: (1) kenti ve evi şekillendiren başlıca tarihsel olgular, (2) tarihsel olguları eleştirel çerçevede ele almaya yardımcı olan kavramlar ve (3) ilişkili alt kavramlar (Şekil 4.2).

Şekil 4. 2 *İstanbul’da Konut Gelişimini Şekillendiren Kırılma Noktaları ve Kavramsal Boyutları*

4.1.1 Sanayileşme-Küreselleşme ve Evin Dönüşümü

Tarihsel süreçte sanayileşme dönemi, kentlerde üretim süreçlerinin değişmesi, iş gücünün örgütlenmesi, ulaşım ağlarının gelişmesi ve teknolojik gelişmelerin yaşanması ile, toplumların zaman ve mekân anlayışının dönüştüğü bir dönem olarak değerlendirilebilir. İstanbul bağlamında böyle bir değişim 1950’lerde artan iç göç ile başlayıp, toplumsal yapıyı ve bireylerin yaşam biçimlerini dönüştürmüştür (Keleş, 2021).

İstanbul, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşmenin ivme kazanmasıyla yoğun göç alan önemli kentlerden biri olmuş, merkezde kurulan sanayi bölgeleri ve yakın çevresinde yerleşimler oluşmuş, bunun sonucunda da kentte özel/kamusal alan sınırları belirginleşmiştir (Tekeli, 1998; Tekeli, 2013; Erdönmez & Çelik, 2016). 1950’lerden sonra sanayileşmeyle paralel ivme kazanan kırdan kente göç durumu İstanbul’un nüfusunu ve barınma ihtiyacını arttırmış ve kentleşme dinamiklerini etkilemiştir (Keleş, 2021). Kentleşmenin merkez ve sanayi bölgelerinde yoğunlaşması, devletin konut ihtiyacına yönelik yetersiz politikaları nedeniyle işçi sınıfının gecekondulaşma olarak adlandırılan plansız yerleşimler ile geçici çözümler üretmesine neden olmuştur (Şenyapılı, 1998). Devletin bu konuya yalnızca “konut sıkıntısı” olarak bakması nedeniyle sorunun çok yönlü varlığı göz ardı edilmiştir (Bican, 2020). 1960’larda, artan konut ihtiyacı ve planlı konut üretimi arasındaki asimetri, konutun bir sorun haline dönüşmesini ve ihtiyacın karşılanamaması durumundaki gecekondulaşma artışı belediyelere sosyal konut üretimi konusunda teşvikler ile durdurulmaya çalışılmıştır (Keleş, 1989).

2000’li yıllarla birlikte İstanbul, heterojen bir metropol olarak küreselleşmenin fiziksel, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel etkilerini yaşamaya başlamıştır (Keyder, 2000; Ozus, Türk & Dökmeci, 2011; Yıldızgördü & Yorgancıoğlu, 2021). Zaman-mekân

sıkışması ve zamanın mekâna bağımlı olmama durumu küreselleşme ve uluslararasılaşma dönemini hızlandırmıştır (Harvey, 2014). İstanbul'da özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin yarattığı etkilerle birlikte 1980'lerden itibaren sanayi kent merkezinden çeperlere kaymış (desantralizasyon), beraberinde de kent nüfusu çeperlere doğru yayılmaya başlamıştır (Tekeli, 2013). Özellikle köprü ve çevreyollarının açılmasıyla birlikte merkez Tarihi Yarımada'dan Şişli- Maslak aksına geçmiştir. Ulaşımın hızlandırması ve mesafelerin kısalması, dünyadaki farklı lokasyonlar ve bu lokasyonlarda yaşayan insanlar arasında etkileşimi artırmış, bu da sosyo-ekonomik bir sıkışmayı tetiklemiştir. Küreselleşmenin etkilediği üretim-tüketim kültürünün dönüşümü, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi insanın yere bağlılığını azaltmıştır. Teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkanlarının artmasıyla dünyanın daha "küçük" hale gelmiş olması ve bun durumun yarattığı sıkışma, İstanbul gibi büyük metropollerde daha yoğun bir şekilde hissedilmiştir. İstanbul'da özellikle 2010 sonrası merkezden çeperlere doğru gerçekleşen yayılma, zaman-mekân sıkışması aracılığıyla dünyayla yakınlaşmayı da tetiklemiştir. Bu yakınlaşmanın getirdiği uluslararası rekabet, kent politikalarında “rant” unsurunu öne çıkarmış, konut uygulamalarında tek tipleşen/kimiksizleşen konut yaklaşımların etkisi artmış ve insan-ev ilişkisi de değişime uğramıştır (Tekeli, 1993). Bu değişim, çoğunlukla, zaman-mekân sıkışmasının mekanla kurulan ilişkinin derinliğini zayıflatıyor olmasıyla açıklanabilir. Zamana bağlı olma durumunun ortadan kalkması, oluşması için bir süreç gereken evlerin konutlara dönüşmesinde ve mekanların kimiksizleştirmesinde etkili olmuştur (Rykwert, 1991).

İstanbul'da 20. yüzyıl ortalarından itibaren iç göç neticesinde artan konut ihtiyacına yönelik olarak başlatılan sosyal konut üretimi, 2000'li yıllarda TOKİ'nin dar ve orta gelirliilere yönelik konut yaklaşımından üst gelir grubuna yönelik konut üretim

politikalarına geçişiyle değişime uğramış, konut hakkının sosyo-ekonomik statüye göre dağılımında dengesizlikler meydana gelmiştir (Tekeli, 1993). Konutun ticari değerinin ön plana çıkması ve bir “meta” haline gelmesi, Sulukule, Fikirtepe gibi “soylulaştırma” ‘*gentrification*’ projesi örnekleri olarak değerlendirilebilecek kentsel dönüşüm projelerinin bu değişim sürecinin bir sonucu olduğu tartışılmaktadır (Glass, 1964; Ergün, 2006; Sönmez, 2014). Soylulaştırma, özellikle düşük gelir gruplarının yaşadığı mahallelerin, üst gelir grubu kullanıcıların ulaşabileceği projelerle dönüşmesi, bu projelere erişemeyecek duruma düşen kentlilerin yerinden edilmesine ve kimlik değişimlerinin oluşmasına neden olmuştur (Glass, 1964; Kuyucu & Ünsal, 2010; Sönmez, 2014; İslam & Sakızıoğlu, 2014). Rantın öne çıktığı kentsel dönüşüm yaklaşımlarının yaygınlaşmasıyla, İstanbul’da evlerin kimliklerini kaybederek konutlara dönüşmesine neden olduğu söylenebilir. Evler sosyo-ekonomik bir göstergeye dönüşürken, ideal konutun kriterlerine ilişkin göstergelerin oluşumunu ve konut politikalarını da etkilemiştir (Tekeli, 1993). İstanbul gibi büyük metropol kentlerde konuta sosyo-ekonomik olarak erişebilmenin zorlaştığı görölmekte, temel bir hak olan barınma hakkının her kesim için sağlanamadığı durumlar oluşmaktadır. Evlerin yalnızca barınma işlevini karşılamasının ötesinde bir yatırım aracına dönüşmesi ve kentsel dönüşüm projelerinin belli bölgelerde yoğunlaşması buna örnek gösterilebilir.

Bu araştırma kapsamında sanayileşme ve küreselleşme süreçlerinde, ev-konut ikili olgusunun birbirine dönüşebilme durumu irdelenmektedir. Sanayileşme dönemine dair irdeleme çerçevesinde, gecekondulaşma, toplumsal-bireysel ritme uygun düzen, zorunlu-zoraki-serbest zaman ayrımı arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Kentleşmenin yoğunlaştığı eşiklerde sanayi bölgelerinin artışı ve çevrelerindeki gecekondulu yerleşimleri kente yeni bir zaman-mekân anlayışlarını topluma göre şekillendirmiştir. Bu

yerleşimlerde toplumsal ve bireysel gündelik rutinler işçi sınıfının sanayi bölgelerinde geçirdiği çalışma/iş zamanına ve bu zaman dışındaki boş zamana göre şekillenmiştir. Bu nedenle zorunlu (iş zamanı)-serbest zaman kavramları ön plana çıkmaktadır (Lefebvre, 2016). Küreselleşme döneminde ise; hız, saçaklanma ‘*fringe*’ (Metapolis Dictionary of Advance Architecture), sınır-sızlık, ev-evsizlik ayrımı ‘*homelessness*’ (Metapolis Dictionary of Advance Architecture) kavramlarının İstanbul’da evin dönüşümü için ilişkiler ağına dahil olduğu tartışılmaktadır. Kentin sanayi bölgelerinin çeperlere taşınması, kentsel saçaklanma ile kentin büyümesini desteklemiştir. Bu dönemde ev-konut olgusu değişime uğramış, yüksek katlı, üst gelire yönelik konutlarda artış yaşanmıştır. Bu dönüşüm, “ev”in bir ev olmanın ötesine geçip, ekonomik değer taşıyan bir meta haline gelmesine yol açarken, ‘*homelessness*’ (evsizlik) olgusunu da ortaya çıkarmıştır.

4.1.2 Krizler Döneminde Evin Dönüşümü (POST-X)

Bu çalışma kapsamında, İstanbul için krizler döneminin ilk kırılma noktası 1999’da yaşanan ve kentin büyük bir alanında yıkıcı etkiye neden olan deprem olarak belirlenmiş olsa da kentin deprem öncesinde ekonomik, göç, ekolojik gibi birçok krizden etkilenmiş olduğu görülmektedir. Tez kapsamında 1999 depreminin önemi, konut-ev ilişkilerinde yarattığı önemli dönüşümdür. Bu deprem sonrası, kentte bir dönüşüm sürecine girilse de en büyük etkinin ancak 2012’de Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kurulması ve afet riskli bölgelerin dönüşümüne özel yasa çıkarılması ile ortaya çıktığı görülür. Konut üretiminin artmış ve bu durum 2002’de iktidarın değişimiyle ivme kazanmıştır. 2010’lu yıllardan itibaren uygulanan kentsel dönüşüm politikalarının, deprem riski ve sağlıklı konuta erişim boyutundan çok, dönüşüm alanlarının rant potansiyeline odaklandığı gözlemlenmiştir (Kuyucu & Özkan, 2023).

Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde 21. Yüzyılda konuta erişilebilirlik güçleşmekte, yalnızca düşük ve orta gelirli aileleri değil, orta-üst gelirli aileleri de etkileyecek bir duruma gelmektedir. Beklenmedik durumlar ve çoklu krizler konuta ekonomik olarak erişimi daha da güçleştirmiştir. Özellikle 2020’de yaşanan COVID-19 salgın süreci ülkemizde bu değişime ivme kazandırmıştır (Avcı, 2021; Parmaksız, 2023). Türkiye’nin nüfus yoğunluğunu barındırmasının yanında iklim değişiklikleri, endüstriyel gelişimin yarattığı kirlilik ve teknolojinin gelişimiyle hızlanan küreselleşme, İstanbul için krizlerin kenti ve kentliyi etkileme hızını arttırmıştır (Tekeli, 2020). Yaşanan salgınla, yaşam birimi olarak evler de fiziksel ve anlamsal olarak değişime uğramıştır. Pandemide ortaya çıkan karantina süreçlerinde değişen mekân kullanımı örüntüleri ve bunun kentliler üzerinde yarattığı olumlu/olumsuz etkiler İstanbul gibi kalabalık kentlerde daha çok hissedilmiştir. Zaman-mekân sıkışmasıyla yayılma hızı artan ve kapsama alanı genişleyen pandeminin, zaman-mekân sıkışmasını artıran bir etkisi olduğu söylenebilir. Küreselleşme ile evin kazandığı ekonomik ve anlamsal statünün, pandemi sürecinde sığınak olarak kullanılmaya başlayan eve dönüştüğü gözlemlenmektedir. Herkes güvenli olarak gördüğü evlerde karantina yaşamaya başladığında dünyanın yeni koşullara çevrimiçi sistemler ile aracılığıyla uyum sağlaması, kentlerin sanal ortamlar aracılığıyla birbirine yakınlaşmasını tetiklemiştir. Bu şekilde dünyanın daha da yakınlaşmaya başladığı ve pandeminin zaman-mekân sıkışmasına bir katalizör olarak etki ettiği görülmektedir.

İstanbul’un etkilemiş ve gelecekte de etkilemesi muhtemel bir kriz olarak deprem de kentlilerin ev olgusuna dair algısını dönüştüren bir diğer önemli konudur. 6 Şubat 2023’te Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen ve yıkıcı etkileri pek çok kentte görülen deprem ve 23 Nisan 2025’te Silivri, İstanbul merkezli deprem İstanbul’da yaşanması

beklenen büyük depremi yeniden akademik tartışmaların odağına oturtmuştur. 1999’da gerçekleşen Marmara Depremi’nin yıkıcı etkilerini deneyimleyen bir kent olarak İstanbul için gelecekte beklenen deprem, kentlinin COVID-19 sonrasında ev olgusuna ilişkin algısı değişime uğramış, eve ilişkin yeni anlamsal şemalar ortaya çıkmıştır (Parmaksız, 2023). Kentsel yıkımlar sonucunda evin pandemi sürecinde kazandığı sığınak anlamının, tersi yönde bir anlam kazandığı ve bir tehdit olarak ev olasılığını gündeme getirdiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, yaşanan evin strüktürel olarak dayanıklı olup-olmama durumu, evi sığınak olmaktan yaşamsal tehdit oluşturma pozisyonuna yaklaştırabilmektedir. “Evden uzaklaşmanın hazzından” depremlerden sonra “evden zorla koparılmış olmanın çaresizliğine” savrulan bir toplumsal ruh haline geçiş olduğu görülmektedir (Gürbilek, 2020). Bu durumun deprem-ev ilişkisini incelemek üzere iki açılım sağladığı söylenebilir: (1) evlerinin dayanıklılığından emin olmayan bireylerin tehdit olarak görme hali, (2) Türkiye’nin deprem bölgelerinden kaçarak İstanbul’a gelen yeni kentlilerin yeni evlerine atfettikleri yeni anlamlar.

Doğal nedenlerle oluşan krizlerin ve beklenmedik durumların konutları zaman-mekân sıkışması çerçevesinde nasıl etkilediği irdelendiğinde, hızlanan dünyada krizlerin daha geniş çaplı ve yıkıcı sonuçlara neden olduğu ortaya çıkmaktadır. İstanbul yaşanan krizler, nüfus yoğunluğu ve karşı karşıya kaldığı sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlar bağlamında mekânsal ve anlamsal dönüşümlere de sahne olmaktadır. Örneğin, krizler döneminin özel-kamusal ayrımında silikleşme, “kamu-sanallaşma” (Işıkkaya, 2023), yersizleşme ‘no-place’ (Metapolis Dictionary of Advance Architecture), muğlaklaşan zaman kavramı ve toplumsal-bireysel ritim kavramlarının ilişkileri bağlamında ele alınması mümkündür. Bahsedilen özel-kamusal sınırlarının silikleşmesinin nedeni dijitalleşme ile evlerin hem iş yeri hem sosyalleşme mekânı hem de barınma alanına

dönüşmesidir. Krizler döneminde özellikle COVID-19 ile kamusal alanlarda toplanılamadığı zamanlarda, mekanlar yalnızca fiziksel sınırlara bağlı olmaktan çıkmış, “kamu-sanal” alanlar olarak sanal mekanlarda buluşulmuştur.

4.2 İstanbul’da Kentin Yeni Hallerinin Evin Yeni Hallerine Etkisi

İstanbul, zaman-mekân sıkışması bağlamında ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, dijitalleşme süreçleri ve göç dinamikleri gibi unsurların etkisiyle mekânsal ve sosyo-ekonomik dönüşümler yaşamaktadır. Zaman-mekân sıkışması, bu süreçlerin bir sonucu olarak ev ve konut olgularını yeniden şekillendirmiştir. Bu nedenle ulaşım, dijitalleşme, hareketlilik (göç) zaman-mekân sıkışmasında İstanbul özelinde alt kırılma noktaları olarak belirlenmiştir.

Ulaşım ağlarının gelişimi, özellikle Boğaziçi Köprüsü (1973), Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (1988), Yavuz Sultan Selim Köprüsü (2016), Marmaray (2013), Avrasya Tüneli (2016) ve İstanbul Havalimanı (2018) gibi mega ulaşım projelerinin gerçekleşmesi, kentsel yayılmayı hızlandırarak kent içi ve kentler arası hareketliliği artırmış ve İstanbul’un zamansal ve mekânsal erişilebilirlik dinamiklerini değiştirmiştir (Tekeli, 2010). Bu projeler, kentin hızlanmasına doğrudan katkıda bulunarak zaman-mekân sıkışması açısından önemli birer kırılma noktası oluşturmuştur. Kentin kara, hava ve deniz ulaşımı, farklı bölge ve merkezlere erişimi hızlandırarak mekânsal örgütlenmeyi değiştirmiştir. Tramvayın İstanbul’a tanıtılması, ulaşım altyapısındaki ilk önemli eşiklerden birini oluşturmuştur (Akkoyunlu, 2022). Ayrıca, Londra Asfaltı, Ankara Asfaltı gibi büyük otoyolların yapımı, 1950’lerden itibaren şehir içi ulaşımı kolaylaştırarak kentsel yayılmayı hızlandırmıştır. Postane, telgraf gibi iletişim araçları da kentler arası yakınlaşmanın ve erişimin sağlanmasında önemli birer eşik olarak değerlendirilebilir.

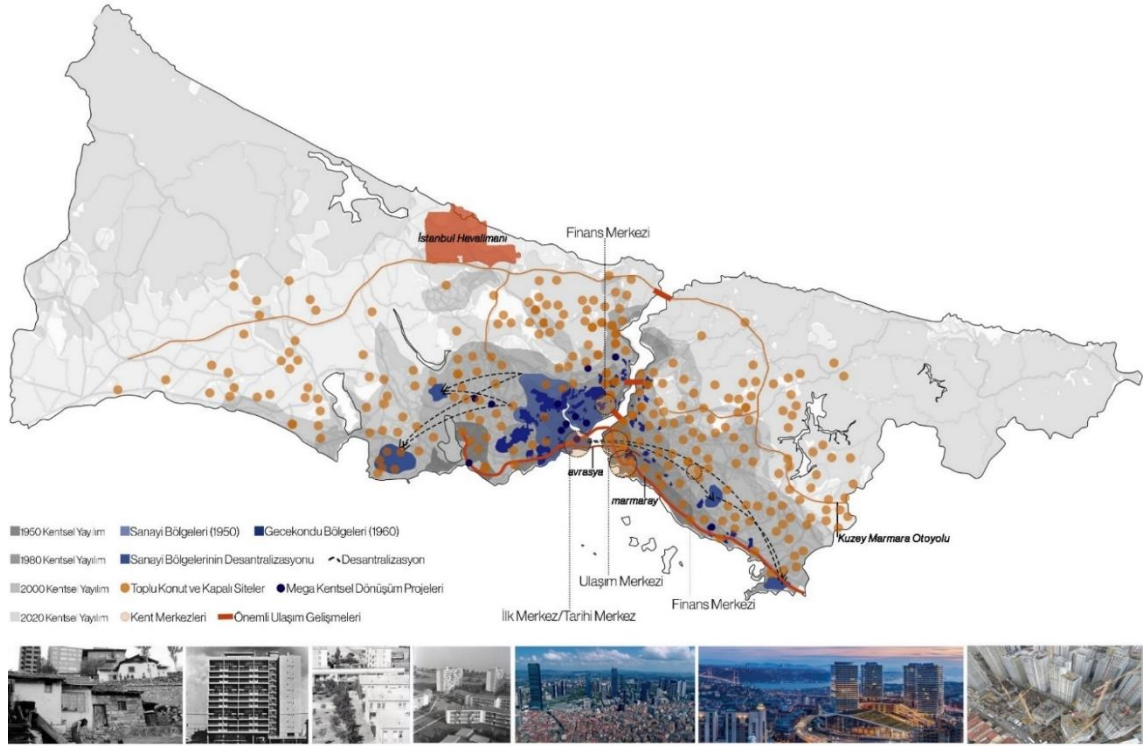
Teknolojik gelişmeler, mobilitiyi artırarak zaman-mekân sıkışmasının etkilerini derinleştirmiştir. Dijitalleşme süreci ise, akıllı şehir teknolojileri, e-ticaret, uzaktan çalışma modelleri ve dijital platformların yaygınlaşmasıyla kent yaşamında yeni bir mekânsal örgütlenme yaratmıştır (Işıkkaya, 2023). Özellikle pandemi süreci ile hız kazanan uzaktan çalışma ve çevrimiçi hizmetlerin artışı, kent içindeki hareketlilik örüntülerini değiştirmiş ve merkezi iş alanlarının işlevlerini dönüştürmüştür (Graham & Marvin, 2001). Dijitalleşme, zaman-mekân sıkışmasını derinleştiren bir diğer kırılma noktası olarak öne çıkmakta, İstanbul'un mekânsal dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, dijital altyapı ve dijitalleşmenin kentlerin altyapı yükümlülüklerine dahil edilmesi, zaman-mekân sıkışmasının bir getirisiidir.

Bunun yanı sıra, İstanbul tarihsel olarak yoğun göç hareketlerine sahne olmuş bir kenttir. 1950'lerden itibaren iç göç dalgaları ile hızlı kentleşme süreçleri yaşanırken, 2000'ler sonrası küreselleşme ile uluslararası göç hareketleri de kent mekânını dönüştürmüştür (Keyder, 2000). Göç, İstanbul'un demografik yapısını, iş gücü piyasasını ve konut talebini doğrudan etkilemiş, zaman-mekân sıkışmasının farklı ölçeklerde deneyimlenmesine neden olmuştur. Göç olgusu, kentin hızlanmasını ve mekânsal sıkışmasını tetikleyen kritik bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir.

Bahsedilen bu üç ana başlık İstanbul'da evin dönüşümünde büyük rol oynamaktadır. Ulaşım ağlarının gelişmesi ve yayılması yeni konut bölgelerinin oluşumunu sağlamaktadır. İstanbul haritasından da görülebileceği üzere İstanbul'da ilk yerleşim yeri olan Fatih ve Çevresindeki sanayi bölgeleri ve bunlara bağlı yerleşim alanları ulaşımın gelişimiyle kuzeyde ve doğu-batı aksında saçaklanmıştır (Şekil 4.3). Sanayinin 1980'lerde çeperlere kayması, Boğaziçi köprülerinin yapımı ve İstanbul havalimanı ve kuzey otoyolunun yapımı ile bu yayılma görülmektedir.

Sonuç olarak, İstanbul'daki ulaşım altyapısındaki gelişmeler, dijitalleşme ve göç olgusu, kentin hızlanmasına doğrudan katkı sağlayarak zaman-mekân sıkışması için önemli kırılma noktaları oluşturmuştur. Bu dinamikler, ev ve konut olgularını etkileyerek kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmektedir. İstanbul'un sürdürülebilir kentleşme politikaları geliştirmesi ve esneklik odaklı mekânsal planlama stratejilerini benimsemesi, bu dönüşümün başarılı bir şekilde yönetilmesi için kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4. 3 *İstanbul'da Konutu Şekillendiren Kırılma Noktaları*

4.3 İstanbul'da Evin Yeni Hali Olarak Esneklik

İstanbul'un hızlı büyüme dinamiği kent için en büyük tehditlerinden biridir. Tez kapsamında İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasının etkilerinin irdelenmesi için çerçeve oluşturan temel kırılma noktaları olarak sanayileşme ve küreselleşme ve krizler gözetildiğinde, İstanbul'da evlerin devingen yapısının, fiziksel ve anlamsal dönüşümler

aracılığıyla kendini gösterdiği söylenebilir. Bu durum, zaman-mekân sıkışması olgusu ile doğrudan ilişkili olup, sürekli değişen bir kent bağlamında esneklik kavramının önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, konutun işlevi ve anlamı dönüşüme uğramaktadır; günümüzde ev, bir sığınak, kaçış mekânı, kısıtlanma bölgesi, finansal özgürlüğün bir ifadesi gibi birçok açıdan anlamlandırılmaktadır. Kentteki sürekli değişim göz önüne alındığında, mekânların dönüşüme açık olması gereklidir. Dolayısıyla, konutun ve yaşam alanlarının esneklik prensipleri çerçevesinde yeniden ele alınması, İstanbul'un değişen yapısına uyum sağlamak adına kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin en yoğun nüfuslu şehri olan İstanbul, yüksek konut talebi, ulusal ekonomi için merkezi konumu, ulusal ve uluslararası piyasalarda önemli bir yatırım bölgesi olması ve yoğun kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle, konut-ev ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Bu durum, ilgili akademik literatürde de sıklıkla ele alınan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'da, küresel dinamiklerin etkisiyle konut üretiminde ivme gözlemlenirken, mimari ve mekânsal niteliğin eş zamanlı olarak aynı düzeyde arttığı tartışmalıdır. Kentsel ölçekteki dönüşümler kentsel mekânın bozulma riskinde olan bölgelerinde, ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel faktörler ile bütünlük bir yaklaşımla iyileştirme çalışmalarını kapsamalıdır (Roberts, 2000; Akkar, 2006). Fakat İstanbul'da gerçekleştirilen dönüşüm projeleri incelendiğinde çoğu zaman bütünlük ve kapsayıcı planlama ve tasarım yaklaşımlarının benimsenmediği ve bu durumun sürdürülebilirlik ve kentsel dayanıklılık açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Tez kapsamında, İstanbul gibi dinamik kentleşme süreçlerine tabi, konut sektörünün öncelikli bir alan olduğu bir metropolde, zamansal değişimlere adaptasyon sağlayabilecek konut esnekliği kavramı önemli bir araştırma ve uygulama alanı haline gelmesi gerektiği tartışılmaktadır.

Zaman-mekân sıkışmasının temel kırılma noktaları gözetildiğinde, İstanbul’da evin dönüşümü ve konut-ev tartışmalarındaki değişim kronolojik olarak incelenerek esneklik tartışmalarına katkı sağlayabilir. 1950’lerde yaşanan yoğun göç hareketleri ile gecekondulaşma nedeniyle kentlinin kendi evlerini inşa sürecinde en temel özellik “yapım sürecindeki esneklik” olarak adlandırılmaktadır (Şenyapılı, 1986). Sanayileşme döneminde fabrikalar merkezden çeperlere (desantralizasyon) taşınmıştır. Dolayısıyla terk edilen sanayi bölgelerinin dönüşümü gerekli olmuştur. Eski sanayi bölgelerinin hem yapısal hem de işlevsel olarak yeniden planlanması kentin dönüşümünde önemli bir katalizördür (Onur & Alp, 2018). Gecekondu bölgelerini kapsayan kentsel dönüşüm projelerinde yaygın uygulama olarak kentlinin tasarım sürecine dahil edilmemesi yaklaşımı, esneklik kavramının yoksunluğuna işaret etmektedir. 1960’lara gelindiğinde çeperlerde yapılmaya başlanan toplu konut projelerinde, kullanıcı için esneklik konusu dikkat çekmektedir (Baturayoğlu Yöney & Polat, 2024). Bu projelerin esneklik olgusuna katkısı farklı profillerdeki kullanıcılara, ailelere yönelik farklı konut birimleri bulundurmalarıdır.

Küreselleşmenin ve dünyanın teknoloji yardımı ile küçülmeye başlamasıyla yatırım ve rant arayışı sonucu ev olgusu konut olgusuna dönüşmüştür. Bu dönemde ticaret odaklı konut piyasası, uzun vadeli dayanıklılık sorusunu göz ardı etmiş gibi görünmektedir (Braide, 2019). Küreselleşme süreci, İstanbul’da temelde barınma ihtiyacımızı karşılayan konut yapılarına; mekânsal organizasyonlarda farklılaşma, lüks konut projeleri gibi yeni tipolojiler ve “yersizleşme” kavramı gibi yeni anlamlar eklemiştir. Bu dönemde de esnek, kullanıcı odaklı konut tasarımlarından uzaklaşma gözlemlenmiştir.

Metropol bir kent olan İstanbul’da, çok yönlü krizler konut-ev ilişkisini etkilemiş

ve konut esnekliği bağlamındaki yetersizlikleri açığa çıkarmıştır. 2019'dan itibaren küresel ölçekte etkili olan COVID-19 pandemisi, konutların çoğunlukla işlevsel yetersizliğini ortaya koymuş ve yeni duruma adaptasyon sürecinde zorunlu olarak konutlardan çıkamama durumu, konut esnekliği ve adaptasyon potansiyelindeki yetersizlikleri belirginleştirmiştir. Zaman bağlamında “geçicilik” kavramına karşılık olarak “süreklilik” kavramını önermek esas olmalıdır. Fakat günümüzde, zaman-mekân sıkışması nedeniyle hızlı ve yapı stoğunda seri üretim arayışı, kentsel dönüşümlerin finansal yönelimli olması ve insan merkezli konut yaklaşımlarının yok olması nedeniyle esneklik ihtiyacının yok olmasına neden olmuştur.

Bu çalışma kapsamında, İstanbul bağlamı için zaman-mekân sıkışmasında vurgulanan ana kırılma noktaları ve alt kırılma noktaları irdelendiğinde, kentin kısa periyotlar içinde çokça dönüşüme uğrama potansiyeline sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelecekteki çoklu kriz senaryolarının kenti etkileme potansiyeli değerlendirildiğinde, bu çalışmada konut tasarım süreçlerinde ön plana çıkması gereken konut dayanıklılığı ve esneklik prensipleri, İstanbul için yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Tasarım ve kullanım süreçlerinde esneklik olgusunun merkeze alınması, kent dayanıklılığını artıracak bir faktör olarak ele alınabilir. Teknolojik olarak gelişmiş bir çağda, mevcutta kalabalık olan ve gittikçe nüfusunda artış gösteren bir metropol olarak İstanbul'da konutun basmakalıp, standartlaştırılmış 4+1, 1+1 özellikleri ile tanımlanması yetersizdir. Bu noktada, İstanbul'da öne çıkan toplu konut anlayışının tekdüze, mutlaklık ve standartlaşmaya dayalı yapısı yerine, bireysel olarak özelleştirilebilen mekânların da yer aldığı, insanları bir aradalığını önemseyen kolektif konut modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Çalışkan & Temizel, 2024). Kolektif konut anlayışı, esneklik olgusunu içeren mekânsal çözümler sunarak farklı kullanıcı

ihtiyaçlarına yanıt verebilecek bir yapı ortaya koymaktadır. Konutu kullanıcı için eve dönüştürecek deneyimsel dnştme açık ve esneklik olgusunun ön planda olduğu evler tasarlanması kent için hayati bir öneme sahiptir.

Tezin bir sonraki aşamasında, esneklik olgusunun daha önce oluşturulan kavramsal ve teorik ereve odağında eleştirel bir şekilde incelenebileceği İstanbul'daki belirli projeler belirlenerek bir vaka çalışması yapılacaktır. Zaman-mekân sıkışması, konut-ev diyalektiği ve esneklik kavramı üzerine şimdiye kadar geliştirilen tartışmalar, ilgili vakaların seçiminde yol gösterici bir rol oynamıştir. Zaman-mekân sıkışmasının kentsel yaşamı nasıl etkilediğine, konut tipolojilerinin dönüşümüne ve evin değişen anlamlarına dair teorik kavrayışlar, İstanbul bağlamında uygun örneklerin belirlenmesine yönelik kriterleri şekillendirmiştir. Bu bölüm, İstanbul kentine odaklanarak, kentin zaman içindeki dönüşümünün sonuçlarını analiz etmiştir. Seçilen vaka alışmaları, İstanbul'un dönüşümünün çeşitli yönlerini yansıtacak ve kentsel yaşamın yeni mekânsal ve zamansal koşullarının ve bu dinamik metropol bağlamında evin değişen durumlarının daha derinlemesine araştırılmasına olanak sağlayacaktır.

5. İSTANBUL'DA 2000 SONRASI ÖRNEK PROJELER

Bu çalışma, İstanbul'daki yeni kentin ve evin yeni hallerini ortaya koyabilmek için, 2. ve 3. bölümlerde kavramsal ve teorik tartışmalar sonucunda belirlenen esneklik alt boyutlarının üzerine odaklanmaktadır. İstanbul'da 2000 yılı sonrasında inşa edilen konut projeleri örnekleri bu alt boyutlar çerçevesinde irdelenmektedir. Bu bağlamda (1) dönüşebilirlik '*transformability*', (2) katmanlılık '*layered*', (3) melezlik '*hybridity*', (4) geçicilik '*temporality*' ve (5) cevap verebilirlik '*responsiveness*' kavramlarının farklı ölçeklerde (makro, mezo ve mikro) fiziksel mekanlarda yansımalarının gözlemlenebileceği proje örnekleri belirlenmiştir.

Proje seçiminde, İstanbul için hem kentsel ölçekte hem de ev ölçeğinde önemli bir kırılma noktası oluşturan 1999 Marmara depremi bir eşik olarak referans alınmış ve 2000 yılından sonra tamamlanmış projelerden oluşan bir örneklem belirlenmiştir. Bu projelerin esnekliğe yeni bir bakış açısı getiren tasarım kararları içerme potansiyelleri üzerinde durulmuştur. Projelerin tasarımcılarının proje tanıtımlarında, proje kataloglarında ya da röportajlarında, projelerin konut tasarımında esneklik kavramının belirleyici olduğuna dair söylemleri temel alınmıştır. Yeni kentsel koşullara uyum sağlama özellikleri bu projelerin seçilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, makro ölçekte yeni kentsel ve konut koşullarının, mezo ve mikro ölçeklerde ev ve konutun oluşumunu doğrudan etkilediği önermesinden yola çıkılarak ölçekler arası geçişli bir yaklaşım benimsemektedir. Projelere ilişkin irdelemeler, her ölçeğin diğerleriyle etkileşime girdiği ve birbirlerini etkilediği dinamik etkileşimi dikkate almaktadır. Bu irdeleme sürecinde örneklemde yer alan her bir projenin hangi esneklik alt boyutlarıyla ilişkilendirilerek ele alındığı aşağıda belirtilmektedir:

Dönüşebilirlik kavramı, mezo ve mikro ölçeklerin kesiştiği noktada yer alan “NEF

Reserve Kandilli” projesi ile,

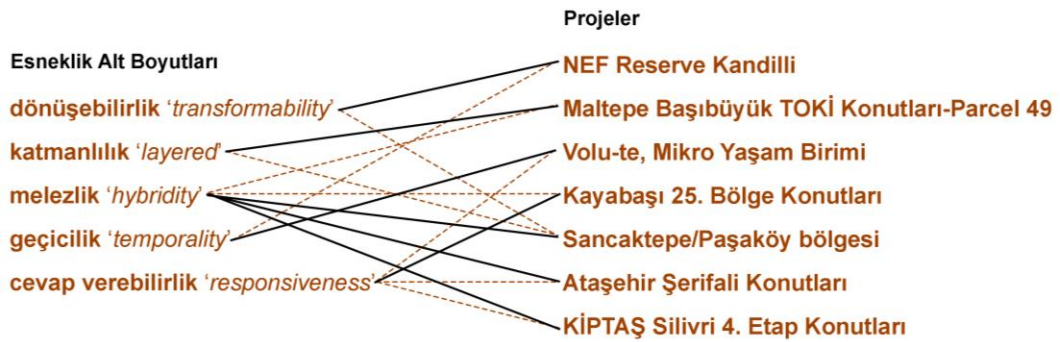
Katmanlılık kavramı, mezo ölçekte “Maltepe Başbüyük TOKİ Konutları-Parcel 49” projesi ile,

Geçicilik kavramı, mikro ölçekte “Volu-te, Mikro Yaşam Birimi” projesi ile,

Cevap verebilirlik kavramı, hem mezo hem de mikro ölçekte “Kayabaşı 25. Bölge Konutları” projesi ile,

Melezlik kavramı makro ölçekte “Sancaktepe/Paşaköy bölgesi”, mezo ölçekte Ataşehir Şerifali Konutları” projesi ve mikro ölçekte “KİPTAŞ Silivri 4. Etap Konutları” projesi ile incelenmektedir.

Şekil 5. 1 Esneklik Alt Boyutları ve Seçilen Projelerin İlişkisi

Seçilen projeler, esneklik kavramının teorik çerçevede belirlenen alt boyutlarını farklı düzeylerde karşılaması nedeniyle örneklem olarak tercih edilmiştir. Bu projeler, esnekliğin çeşitli alt boyutlarına ait izdüşümlerini aynı anda barındırmakla birlikte, her bir projede asıl öne çıkan kavramlarla eşleştirilmesi yoluyla incelenmiştir (Şekil 5.1). Bu eşleştirme, projelerin temel niteliklerini ve öne çıkan kavramsal boyutlarını daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, aşağıda sunulan analizler, her bir projede baskın olarak görülen ana kavramlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Projeler incelenirken, makro ölçekli projeler kent düzeyinde kentsel konut bağlamında değerlendirilmektedir. Mezo ölçekli projeler, bulundukları yer, site veya mahalle ile

ilişkili olarak incelenmekte, mikro ölçekli projeler ise tekil yapı veya ev düzeyinde değerlendirilmektedir. Bu yapılandırılmış yaklaşım, somut örnekler aracılığıyla esnekliğin çok boyutlu ve çok ölçekli doğasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

5.1 Dönüştürülebilirlik '*transformability*'

Makro ölçekte, mevcut riskli yapı stoğunun yeni ihtiyaçlar doğrultusunda kısmen dönüştürülebilmesi; mezo ölçekte modüler konut blokları ile gelecek ihtiyaçlarına göre birleşebilme veya ayrışmaların yaşanabilmesi; mikro ölçekte bir konutun içindeki odaların veya alanların farklı fonksiyonlara kolayca dönüştürülebilmesi, hareketli duvar ya da paneller yardımıyla mekanların ayrımının değişmesi dönüştürülebilirlik kavramı ile açıklayabilir.

İstanbul'da 1950'lerde kent merkezinde olan sanayi bölgelerinin desantralizasyon ile farklı karma kullanımlı alanlara dönüştürülebilmesine örnek olarak, Santral İstanbul ya da Bomontiada verilebilir. Kentsel konut bağlamında baktığımızda ise araştırma kapsamında, mezo ölçek ve mikro ölçeğin arakesitinde Emre Arolat ve Mustafa Toner imzasını taşıyan NEF Reserve Kandilli projesi incelenmektedir. 2024'te ilk aşaması tamamlanan proje İstanbul'da merkez sayılabilecek Üsküdar'da yer almaktadır. Rezidans olarak tasarlanan projede 2+1'den 5+1'e kadar toplam 406 adet farklı konut tipleri bulunmaktadır (Şekil 5.2). Projenin incelenmesindeki önemli nedenlerden biri NEF'in tasarım yaklaşımlarının esnekliğe cevap verdiği tasarımçılarınca belirtilmesidir. Her açıdan esnekliğin görülebileceği bir proje olmasa da esnekliğin dönüştürülebilirlik boyutunun izdüşümleri proje üzerinden incelenebilmektedir.

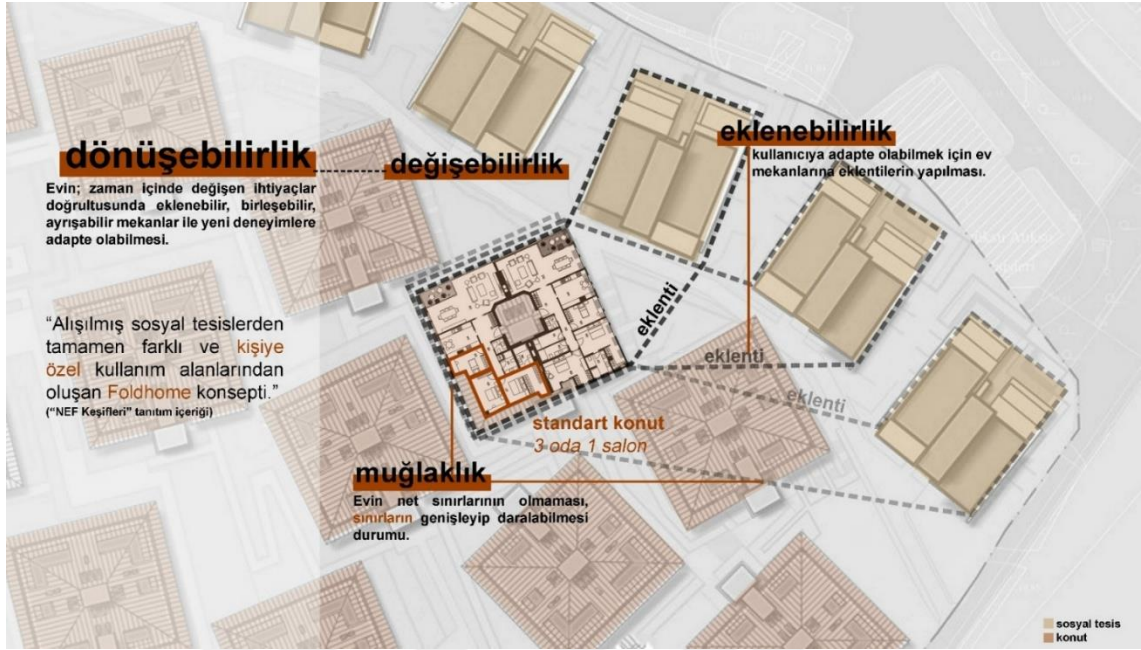
Şekil 5. 2 NEF Reserve Kandilli Projesi Bilgileri

Proje Adı:	NEF Reserve Kandilli
Proje Türü:	Rezidans
Mimar:	Emre Arolat, Mustafa Toner
Konum:	Kandilli, Üsküdar
Merkez/Çeper:	Merkez
Tamamlanma Tarihi:	2024
Birim Sayısı:	406 Konut
Konut Tipleri:	2+1, 3+1, 4+1, 5+1

Bir NEF keşfi olarak sayılan “flexhome”, “foldhome”, “foldcity” konseptleri, esneklik açısından değerlendirilmesi gereken örneklerdir. Bu konseptlere göre 1+1, 2+1, 3+1 tasarlanan standart evlere, evinizde olmayan farklı mekanları istendiği zaman ya da ihtiyaç dahilinde evin bir mekânı haline getirebildiğinizden bahsedilmektedir (URL-1). NEF geliştirdiği bu konsepti proje tanıtımlarında esneklikle ilişkilendirmiş, Foldcity konsepti ile Türkiye’nin herhangi bir yerindeki NEF mekanını geçici olarak evinize dahil edebilmenizden söz etmektedir (Şekil 5.3). “Flexhome” adını verdiği konsept Türkçe’de esnek-ev kavramlarının birleşmesi ile oluşmaktadır. Zaman içinde, gereken ihtiyaçlar doğrultusunda evini dönüştürebilmekten bahsetmesi nedeniyle esnekliğin **dönüşebilirlik** kavramıyla bire bir ilgilenmektedir.

Şekil 5. 3 NEF Kandilli Projesi ve Dönüşebilirlik Kavramının İlişkisi

NEF projelerinin çoğunda olduğu gibi Kandilli projesinde de sosyal tesislerdeki **eklenti** mekanlar evlere dahil edilebilmektedir. Bu durumda zaman-mekan sıkışması konusunda da bahsedildiği gibi sınırların **muğlaklaştığı** ve **değişime açık**, adapte olabilen evler tasarlandığı görülmektedir. Evin dönüşebilir olması, hızla değişen kentsel bağlamlarda ve kentlinin değişken gündelik pratikleri ile ihtiyaçları doğrultusunda, geleceğe yönelik önemli bir potansiyel sunmaktadır.

5. 2 Katmanlılık ‘layered’

Katmanlılık, İstanbul gibi palimpsest bir kent için önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Geçmişten günümüze üst üste katmanların birikmesiyle her dönemin izinin görülebildiği bir kent olması, eskinin yıkılması ve/veya korunması ile üzerine yeninin bir katman olarak getirilmesi konusu, kentsel konuta ve eve dair bir irdelemede tartışmaya katkı sunar. Özellikle hızlı kentsel dönüşümlerin olduğu İstanbul’da yıkarak yapma, kapalı sitelerle eski ve yeniyi ayırıştırma eğilimi hakimdir.

Tez kapsamında katmanlılık kavramının incelenmesi için Maltepe Başbüyük

TOKİ konutları seçilmiştir. Bu proje toplu konut projelerindeki kısıtlamalar nedeniyle esnekliğe tamamen cevap veremese de katmanlılık boyutu için somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Proje bir konut sitesi olarak tasarlanmış olup, Maltepe bölgesinde bulunmaktadır. 2021 yılında, pandemi sonrası tamamlanan projede 2+1 ve 3+1 olarak 305 adet konut birimi bulunmaktadır (Şekil 5.4).

Şekil 5. 4 Maltepe Başibüyük TOKİ Konutları Bilgileri

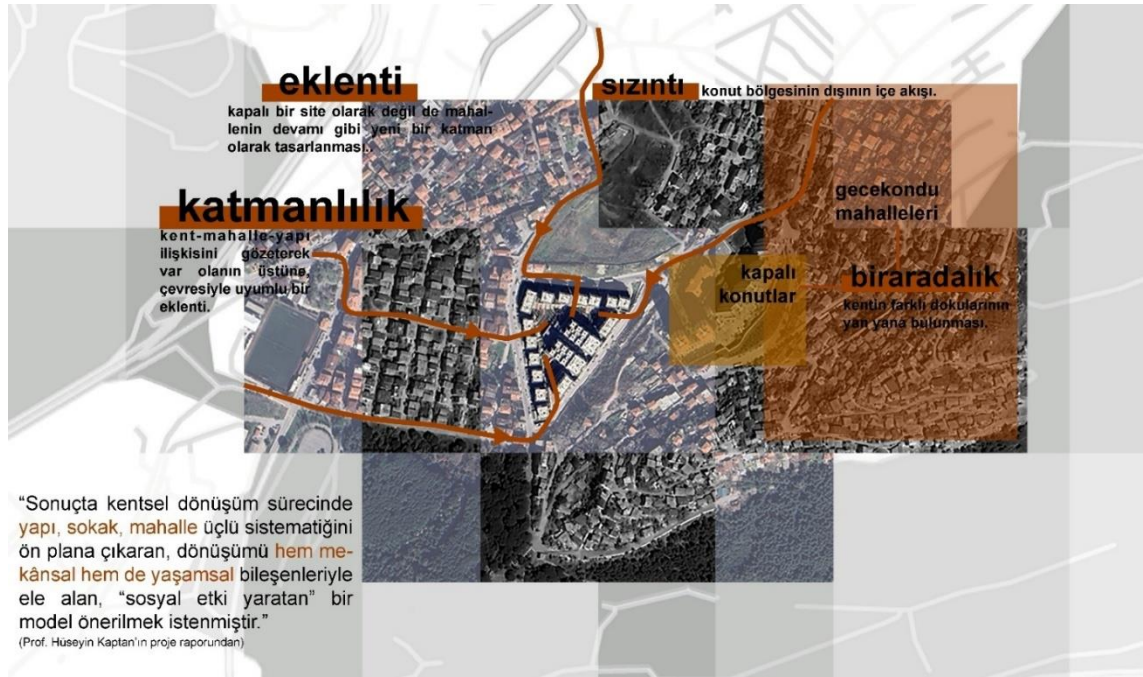
Proje Adı:	MALTEPE BAŞIBÜYÜK TOKİ KONUTLARI-PARCEL 49
Proje Türü:	Konut sitesi/Kentsel dönüşüm projesi
Mimar:	Atelye 70- Hüseyin Kaptan, Doğu Kaptan, Yonca Temizkan, Marco Lombardini, Fatma Gençdoğan, Seda Sultansu, Marco Biozzi, Erkan Göray, Murat Er
Konum:	Maltepe, İstanbul
Merkez/Çeper:	Yarı-Merkezi (Tarihsel olarak çeper; ulaşım arterlerine yakınlığıyla merkez)
Tamamlanma Tarihi:	2021
Birim Sayısı:	305 konut
Konut Tipleri:	2+1, 3+1

Maltepe Başibüyük TOKİ Konutları projesi, çevresindeki gecekondu dokusuyla arasına katı ve keskin sınırlar çekmek yerine, açık bir yerleşim düzeniyle mahalle dokusunun proje alanına entegre olmasını sağlayan bir tasarım yaklaşımını benimsemiştir. Bu projede, yapılan sosyal konut projesi mahallenin bir parçası, bir **eklentisi** haline gelmektedir. Mezo ölçekte incelenen proje planlarına bakıldığında çevrenin organik yapısına uyumlu ve adapte olmuş bir proje planlandığı görülmektedir.

Kırdan kente göçlerin etkisiyle değiştiği ve buna göre yerleşimlerin bulunduğu bir

bölge olmasını unutmadan, “yapı-sokak-mahalle üçlü sistematığını ön plana çıkaran” bir model önerilmektedir (URL-2). Esnekliği, çevresiyle ilişkilerinde, sosyo-mekânsal dizilimde arayan bir proje örneği olmasıyla öne çıkmaktadır. Kentte mahallenin devamı gibi tasarlanmaya çalışılarak kentsel esnekliği desteklemektedir.

Şekil 5.5 *Maltepe Başbüyük TOKİ Konutları ve Katmanlılık Kavramının İlişkisi*

Bu proje, **katmanlılık** kavramını somutlaştıran bir örnek olmasının yanı sıra, mezo ölçekte yapılan incelemeler sonucunda **sosyal sızıntı** ve **bir aradalık** gibi sosyo-mekânsal ilişkileri destekleyen özellikler de barındırdığı görülmüştür (Şekil 5.5). Kapalı site olgusunun aksine, benimsenen açık yerleşim düzeni sayesinde proje alanı ile çevresi arasında sosyal bir **geçirgenlik** oluşturulabilmiştir. Projenin, gecekondu yerleşimleri ile kapalı sitelerin iç içe geçtiği heterojen bir kentsel doku içerisinde konumlanması, tasarım yaklaşımının kritik önemini vurgulamaktadır.

5.3 Geçicilik ‘temporality’

İstanbul’da nüfus artışı, göç dalgaları, ekonomik değişimler ve krizler (deprem

vb.) gibi hızla tepki verilmesi gereken bazı durumlarda, kentin kalıcı dokusu ve altyapısı üzerine geçici çözümler getirilmesi gerekebilmektedir. Makro ölçekte bu durum çok kolay yapılamasa bile mikro ölçekte küçük müdahaleler ile kentin dayanıklılığına katkı sağlanabilir. Afet yönetimi ile geçici barınma pratikleri bu duruma en önemli örnektir.

Mekânsal düzenlemeler ile geçici esneklik sağlanması günümüzde İstanbul'da çok tercih edilen bir tasarım yaklaşımı olmasa da geçici, mikro yaşam birimleri tasarımları örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişen yaşam biçimleri ve aile yapılarındaki dönüşümler, geçici yaşam alanlarına duyulan ihtiyacı yeni bir bağlama oturtmuştur. Bu durum, söz konusu alanların artık sadece afet riski gibi olağanüstü durumlar için değil, aynı zamanda gündelik yaşamın bir parçası olarak da gerekli olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. 6 Volu-Te Projesi Bilgileri

Proje Adı:	Volu-Te
Proje Türü:	Mikro Yaşam Birimi
Mimar:	Alternatif Mimarlık Pratikleri (AAP, Mef Üniversitesi) ve Alter8
Konum:	-
Merkez/Çeper:	-
Tamamlanma Tarihi:	2024
Birim Sayısı:	1 birim
Konut Tipleri:	-

Bu yaklaşıma örnek olarak İstanbul'da MEF Üniversitesi'nde Alternatif Mimarlık Pratikleri (AAP) bölümünün bir ürünü olarak tasarlanan Volu-te projesi verilebilir (Şekil

5.6). Bu projede yoğun nüfuslu kentler için mikro ölçekte ve her ihtiyacı karşılayabilecek ev birimleri tasarlanmıştır. “Yeni toplum alışkanlıklarına uyum sağlayabilme” potansiyeli için bir öneri olarak karşımıza çıkan Volu-te projesi İstanbul’da uygun konut bulma zorluğu ve değişen konut piyasasının demografik yapıya adapte olabilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır (URL-3). Ayrıca İstanbul’un deprem bölgesi olması ve beklenen büyük İstanbul depremi nedeniyle geçici yaşam birimleri tekrar ön plana çıkmaktadır. Bu proje doğal afet durumunda da alternatif barınma olasılıkları sunma potansiyeli sunmaktadır. Esnekliğin **geçicilik** boyutuna cevap verebilmesi yanında, **zamansallık** ve **eklenti** gibi destekleyici kavramlar da projede yer edinmektedir (Şekil 5.7). Kente bir katman olarak eklenmesi ve belirli sürede, belirli bir zaman periyodunda ihtiyaçları karşılayabilmesi ile bu kavramlar da projede kendini göstermektedir.

Şekil 5. 7 Volu-Te projesi ve esneklik ilişkisi

5.4 Cevap Verebilirlik ‘responsiveness’

İstanbul’da makro ölçekte yeni hallere uyum sağlama durumu genellikle yıkım-yapım ilişkisi içinde ilerlemektedir. Sulukule, Fikirtepe gibi bölgelerde gerçekleştirilen

büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Yeni kentsel durumlara ve değişen yaşam pratiklerine cevap vermek amacıyla, mevcut yapıların yıkılıp yerine yenilerinin inşa edilmesi, kentsel esneklik ve dayanıklılık açısından önemli riskler taşımaktadır.

Cevap verebilirlik aynı yapının yapıldığı andan itibaren değişen ihtiyaçlara uyum sağlayabilmesi ile alakalı bir durumdur. Bu nedenle karma kullanımlı projeler iyi birer örnek olabilir. Çeşitliliğin olması, farklı deneyimlerin aynı anda yapılabilmesi, farklı amaçları olan mekanların bir aradalığı cevap verebilirlik açısından önemli özelliklerdir. Türkiye’de çok yaygın olmasa da mikro ölçekte, özellikle stüdyo daireler, 1+1 gibi küçük dairelerde hareketli paneller, katlanır mobilyalar, çok fonksiyonlu alanlar olması cevap verebilirlik örneğidir.

Şekil 5. 8 Kayabaşı 25. Bölge Konutları Proje Bilgileri

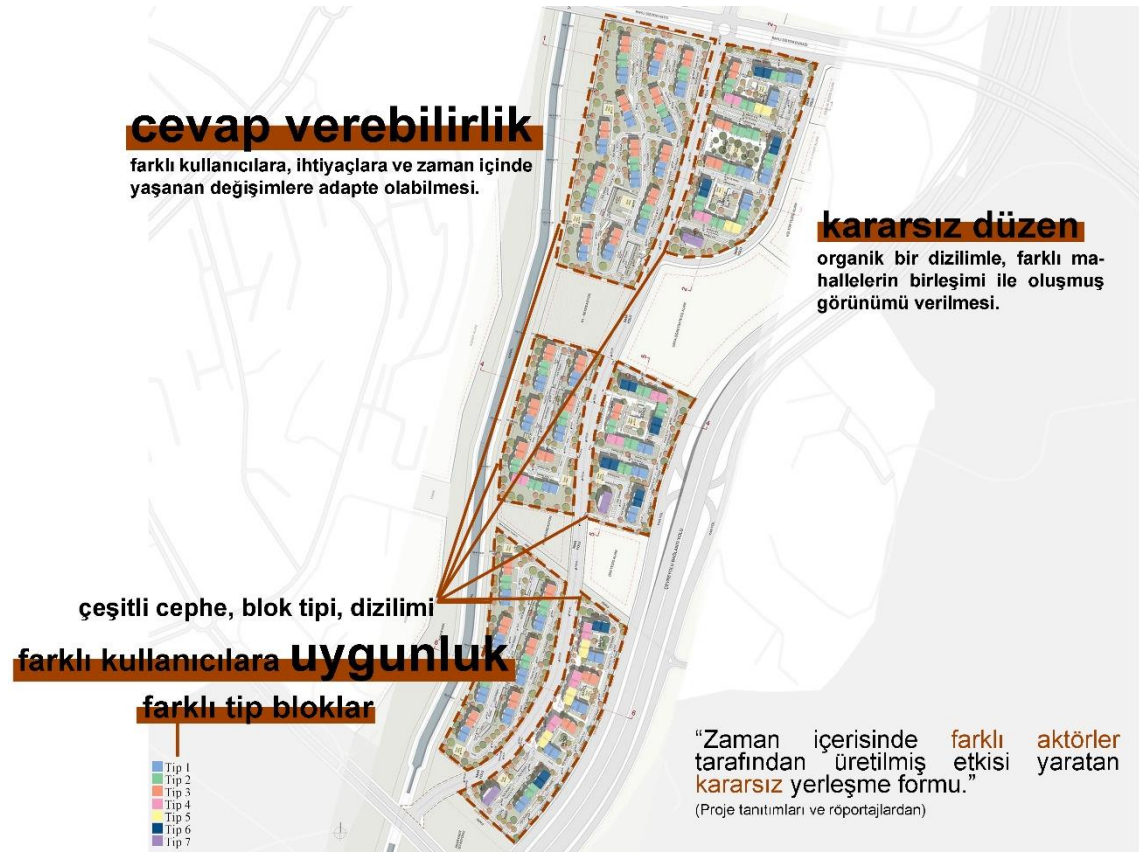

Proje Adı:	KAYABAŞI 25. BÖLGE KONUTLARI
Proje Türü:	Sosyal konut
Mimar:	BBMD- Özgür Bingöl, İlke Barka, Merve Şen, Tuba Bilgiç
Konum:	Başakşehir, İstanbul
Merkez/Çeper:	Çeper
Tamamlanma Tarihi:	2020-2023
Birim Sayısı:	1460 konut, 22 ticari birim
Konut Tipleri:	1+1, 2+1, 3+1

Tez kapsamında Kayabaşı 25. Bölge Konutları projesi, esnekliğin bir alt boyutu

olarak cevap verebilirlik kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Kayabaşı 25. Bölge Konutları, hem mezo hem de mikro ölçekte incelenebilecek özelliklere sahip bir projedir. Proje BBMD tarafından pandemi sürecinde tamamlanmıştır. 1460 konut ve 22 ticari birimle geniş çaplı bir proje olmasının yanında 1+1, 2+1 ve 3+1 olarak farklı birimlere sahiptir. Proje, İstanbul'da çepere saçaklanma ile yerleşimin yayıldığı Başakşehir bölgesinde bulunmaktadır (Şekil 5.8).

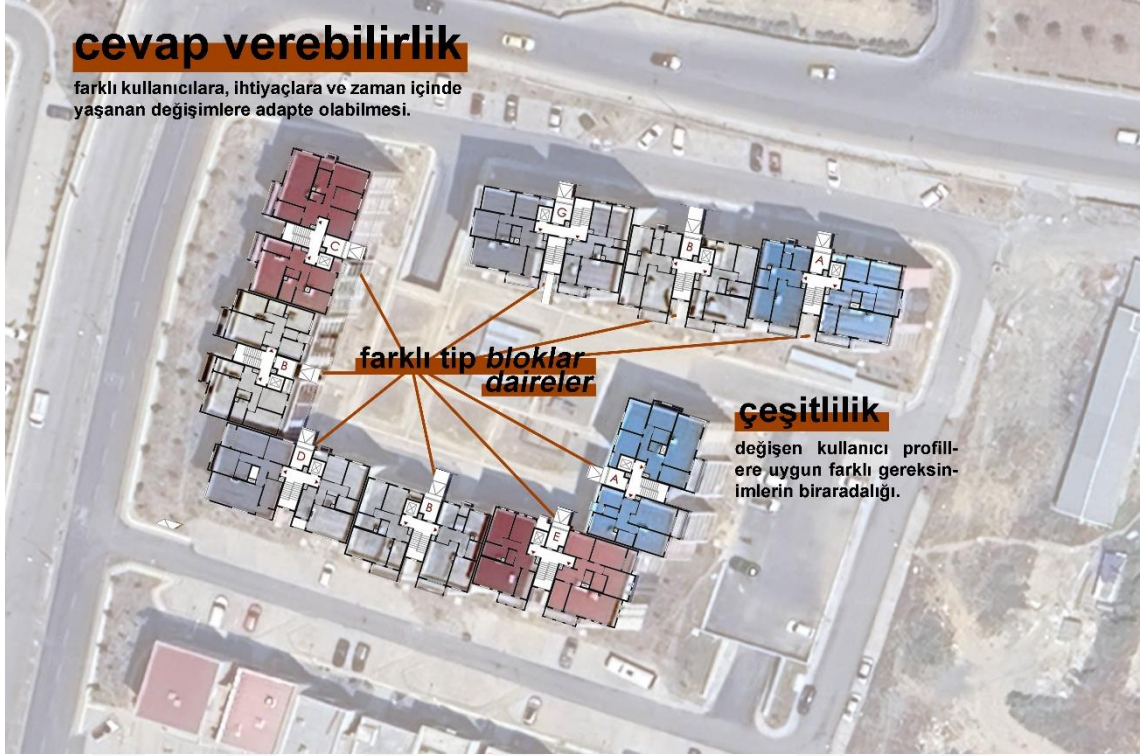
Şekil 5. 9 Kayabaşı 25. Bölge Konutları Mezo Ölçekte İncelenmesi

Bu proje, tek bir tasarım ürünü olmasına karşın, kendi içinde farklı küçük mahallelerin birleşimiyle oluşturulmuş çok katmanlı bir kurguya sahiptir. Bu düzenleme, projenin karma kullanımlı yapısı, zengin sosyal donatıları ve değişen kullanıcı ihtiyaçlarına **cevap verebilme** olasılığı ile, esneklik açısından önemli bir potansiyel sağlamaktadır (Şekil 5.9). Aynı zamanda projede benimsenen **kararsız düzen** farklı

kullanıcılara **uygunluk** açısından önemlidir.

Şekil 5. 10 Kayabaşı 25. Bölge Konutları Mikro Ölçekte İncelenmesi

Projenin bu özgün yapısı, vaziyet ve kat planlarının incelenmesiyle de desteklenmektedir. Tasarımda kullanılan kararsız blok dizilimleri, farklı kat yükseklikleri ve çeşitli renk kullanımları, projenin “zaman içinde farklı aktörler tarafından üretilmiş etkisi” yaratma hedefini somutlaştırmaktadır (URL-4). Vaziyet planı ölçeğinde farklı renk kullanımları ile ifade edilen bu mekânsal **çeşitlilik**, projenin **heterojen** karakterini vurgulamaktadır (Şekil 5.10).

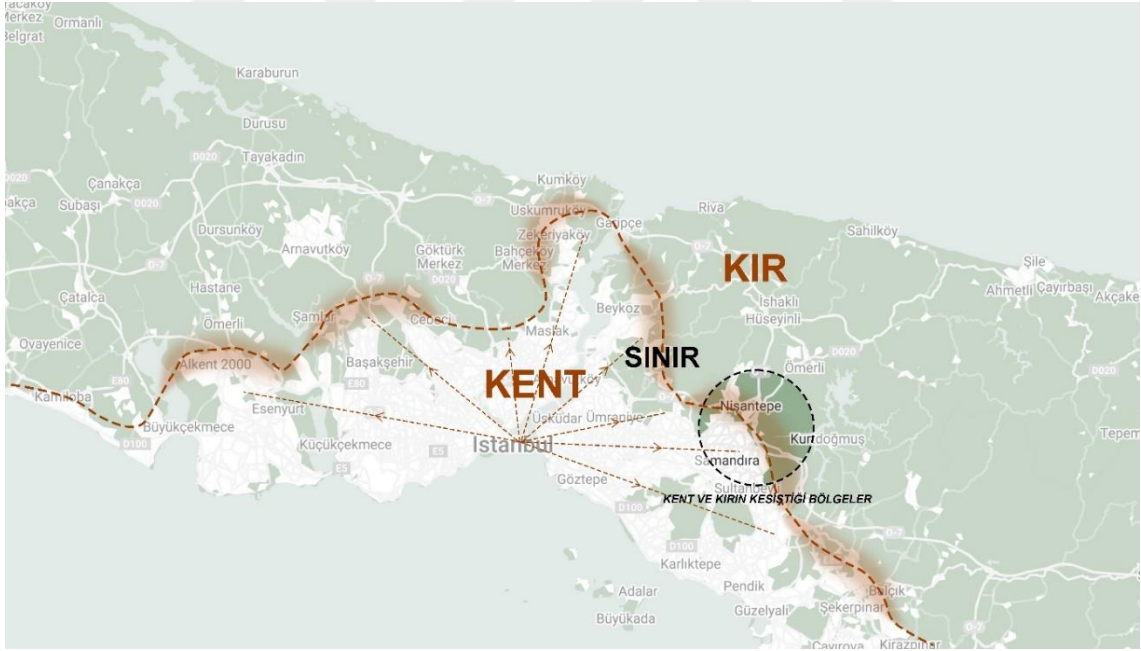
5.5 Melezlik ‘hybridity’

Melezlik ya da hibrit olma durumu, kentsel dinamiklerin temel bir özelliği olarak, fonksiyonel, demografik ve kültürel yapıların birbirine eklemlenmesi ve iç içe geçmesiyle tanımlanabilmektedir. İstanbul için planlama yaklaşımlarının katı bir şekilde ayırdığı konut, ticaret ve sanayi gibi fonksiyonel bölgelerin tek bir mekânda bir araya gelmesi, bu

kavramın en belirgin örneklerindendir. Bunun yanı sıra, kentsel ve kırsal yaşam pratiklerinin, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaksızın yan yana var olması da melezliğin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

İstanbul gibi büyük ve hızla değişen kentlerde, melezlik daha belirgin bir hal almaktadır. Kentin hızla genişlemesi ve yeni yerleşim alanlarının mevcut kırsal dokuyla bütünleşmesi melez bir ortam yaratır (Şekil 5. 11). Kentsel altyapının oluşmakta olduğu ve/veya kentsel dönüşüm sürecinin devam ettiği bölgelerde, yeni yapılmış konut sitelerinin yanında, tarım arazileri, bahçeli evler ve kırsal yaşam biçimlerini sürdüren topluluklar bir arada bulunmaktadır. Bu durum, kentleşmenin farklı evrelerinin ve sosyo-kültürel pratiklerin iç içe geçtiği, dinamik ve çok katmanlı bir yapı ortaya koymaktadır.

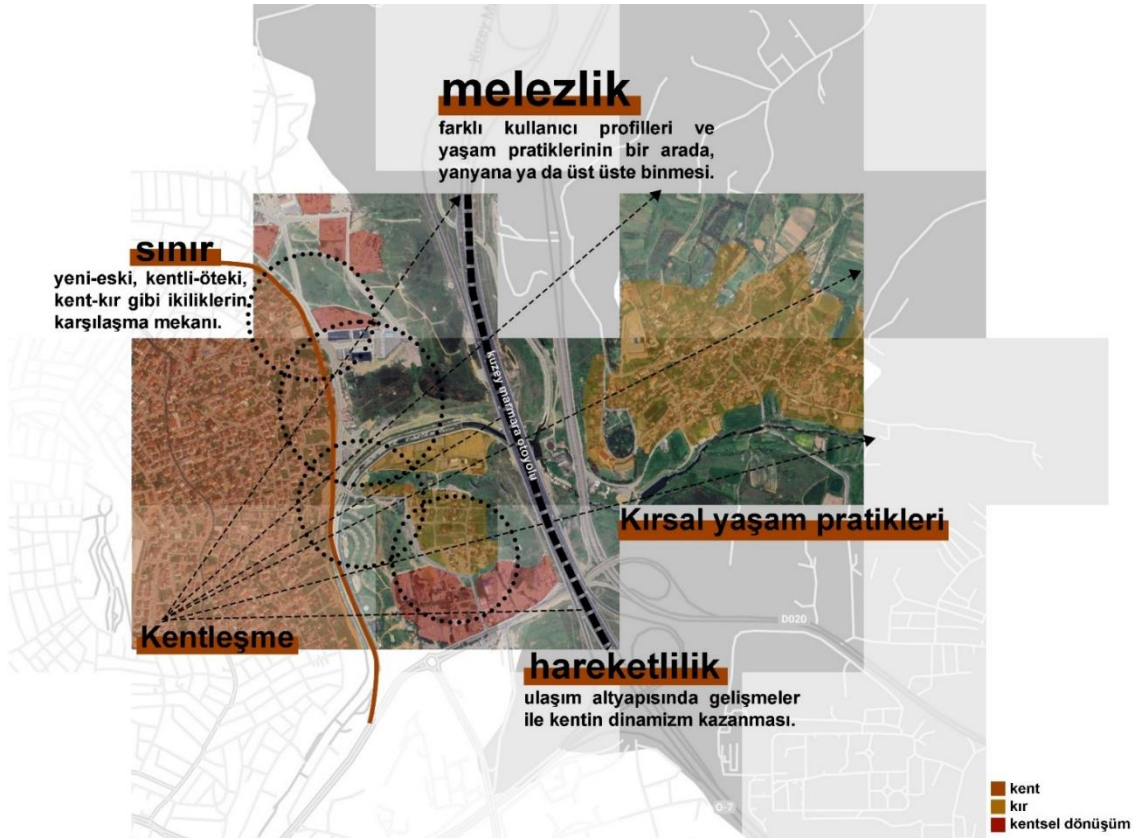
Şekil 5. 11 *İstanbul'da Kır ve Kentin Bir Arada Olduğu Bölgeler*

Bu tezin makro ölçekteki incelemesi için, İstanbul'un kent-kır geçiş bölgesine tipik bir örnek olan Sancaktepe, Paşaköy bölgesi ele alınmıştır. Bu bölge, melezliğin farklı katmanlarını bünyesinde barındıran zengin bir örnek teşkil eder. Paşaköy'de, geleneksel kırsal yaşam pratikleri, gecekonduların oluşturduğu mahalleler ve yüksek

güvenlikli kapalı siteler aynı coğrafyada yan yana var olmaktadır. Bu heterojen yapı, farklı sosyo-ekonomik ve kültürel geçmişlere sahip toplulukların bir arada yaşadığı, karmaşık ve melez bir kentsel doku oluşturur. Bu durum, kentsel planlama ve sosyoloji açısından, kentlerin gelecekteki gelişimine dair önemli ipuçları sunmaktadır (Şekil 5. 12).

Şekil 5. 12 *Sancaktepe, Paşaköy Bölgesinin Makro Ölçekte İncelenmesi*

Melez bölgeler, kentsel esnekliğin temelini oluşturan kritik bir dinamiktir. Kentlerin değişen koşullara hızla uyum sağlamasını mümkün kılmaları ile, sadece mekânsal bir çeşitlilik sunmakla kalmaz, aynı zamanda farklı sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilme potansiyeli taşır. Gelecekte, iklim krizi, ekonomik krizler veya sosyal değişimler gibi oluşabilecek çoklu krizler karşısında, katı ve tek işlevli kentler yerine, esnek ve kendi içinde farklılaşabilen melez yapılar daha dayanıklı olacaktır. Bu nedenle, melez ortamlar kentin yeni hallerine uyum sağlama sürecinde hayati bir rol oynamakta ve geleceğin kentsel planlaması için önemli bir potansiyel

sunmaktadır.

Tez kapsamında, mezo ölçekte incelenmek üzere Ataşehir Şerifali TOKİ Konutları projesi incelenmektedir (Şekil 5. 13). Proje, sosyal konut projesi olarak BBMD tarafından 2013-2015 tarihleri arasında tamamlanmıştır. 214 adet birimden oluşan projede 1+1, 2+1, 3+1 olmak üzere farklı konut tipleri bulunmaktadır.

Şekil 5. 13 Ataşehir Şerifali TOKİ Konutları Bilgileri

Proje Adı:	ATAŞEHİR ŞERİFALİ TOKİ KONUTLARI
Proje Türü:	Sosyal konut
Mimar:	BBMD- Özgür Bingöl, İlke Barka, Tuba Bilgiç, Berna Göl, Merve Şen
Konum:	Ataşehir, İstanbul
Merkez/Çeper:	Merkez
Tamamlanma Tarihi:	2013-2015
Birim Sayısı:	214 konut
Konut Tipleri:	1+1, 2+1, 3+1

Proje, sosyal konut projelerinin getirdiği kısıtlamalara rağmen, esneklik sağlamak amacıyla blok dizilimleri, renk tercihleri, kat adetleri ve cephe düzenlemelerinde **çeşitlilik** yaratma çabasıyla öne çıkmaktadır (Şekil 5. 14). Projenin mimarları, bu tasarım yaklaşımıyla farklı kullanıcı profillerine hitap edebilmeyi hedeflediklerini belirtmektedirler (URL-5). Farklı blok dizilimleri sayesinde, çeşitli kamusal alanlar ve ortak yaşam alanları oluşturularak melez ortamlar yaratılmaya çalışılmaktadır. Proje genelinde uygulanan bu farklı kat ve cephe çalışmaları, projenin **melezlik** göstergesi

olarak kabul edilmektedir. Bu sayede, tek tip bir konut dokusu yerine, daha dinamik ve **farklılaşmış** bir kentsel çevre oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu **çeşitlilik**, konut sakinlerinin farklı ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilme potansiyeli taşımaktadır.

Şekil 5. 14 Ataşehir Şerifali TOKİ Konutları ve Melezlik İlişkisi

Mikro ölçekteki inceleme için, araştırma kapsamında KİPTAŞ 4. Etap Silivri Konutları projesi incelenmektedir. Proje tanıtımındaki ve proje mimarlarının söylemlerinden hareketle, esneklik yaklaşımı olarak melezlik kavramın iz düşümleri aranmaktadır. Proje sosyal konut projesi olarak kentin çeperi olan Silivri’de tamamlanmıştır. PDG mimarlar tarafından 2022 yılında tamamlanan proje pandemiden çokça etkilenmiştir. 1396 konut ve 50 ticari birimden oluşan projede 2+1 ve 3+1 olarak farklı konut tipleri görülmektedir (Şekil 5. 15). Projenin genelinde blok yerleşimleri ve kamusal alan arayışı dikkat çekse de projenin en belirgin özelliği balkonlardır.

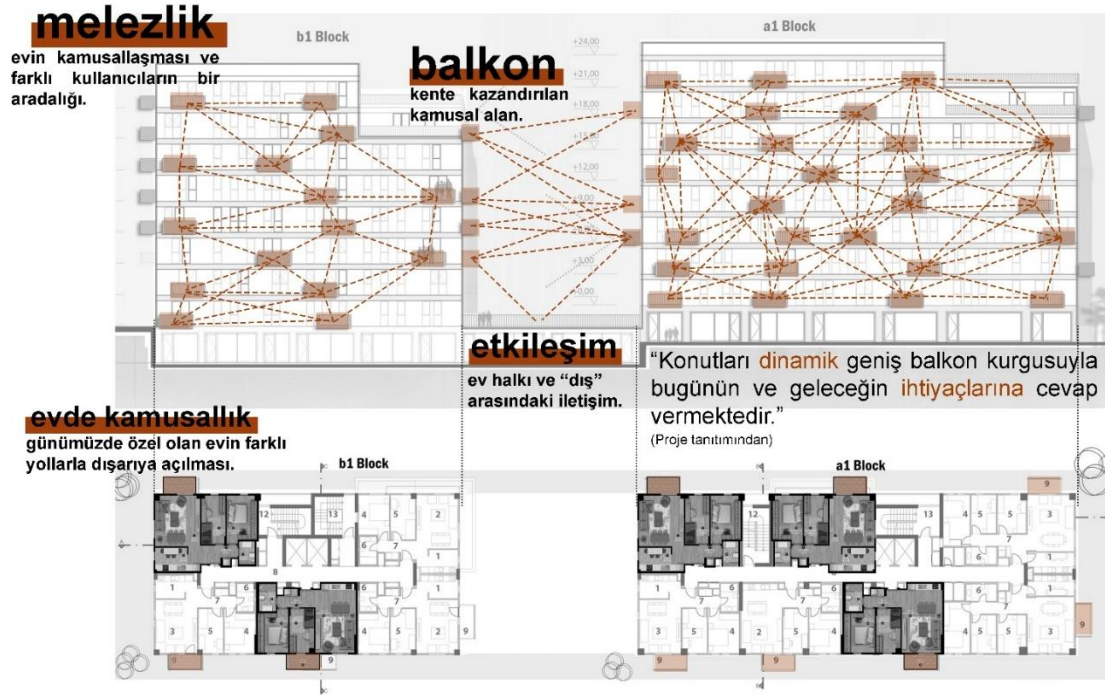
Şekil 5. 15 KİPTAŞ Silivri 4. Bölge Konutları Bilgileri

Proje Adı:	KİPTAŞ SİLİVRİ 4. ETAP KONUTLARI
Proje Türü:	Sosyal konut
Mimar:	PDG Mimarlar
Konum:	Silivri, İstanbul
Merkez/Çeper:	Çeper
Tamamlanma Tarihi:	2022
Birim Sayısı:	1.396 konut, 50 ticari birim
Konut Tipleri:	2+1, 3+1

KİPTAŞ Silivri 4. Etap Konutları, **dinamik** bir şekilde tasarlanmış balkonlarıyla önem kazanmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi sonrasında evin kamusal alanının yeniden önem kazanmasıyla birlikte, bir tasarım kararı olarak balkon düzenlemesine özel bir vurgu yapılmaktadır (Şekil 5. 16). Proje açıklamalarında, bu balkonları kente kazandırılan birer **kamusal** alan olarak tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda mahalle dokusunu güçlendirdiğini de belirtilmektedir (URL-6).

Şekil 5. 16 KİPTAŞ Silivri 4. Bölge Konutları Balkon ve Esneklik İlişkisi

Balkonlar, etkileşim alanları yaratarak evin içi ve dışı arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. Eve bir ek olarak gelen bu "kamusal alanlar", çoklu krizler için de önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu projede **melezlik**, özel ve kamusalın veya iç ve dışın **bir aradalığı** olarak balkonlarda somutlaşmaktadır.

5.6 Bölüm Sonucu

İstanbul'da zaman-mekân sıkışmasının neden olduğu dönüşümler, kentin ve konutun yeni hallerine etkisini makro, mezo ve mikro ölçeklerde, önerilen esneklik kavramları üzerinden incelenmiştir. Yapılan makro, mezo ve mikro ölçekli incelemeler, esnekliğin kentsel yaşamın farklı katmanlarında nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaktadır. Esnekliğin bir analiz merceği olarak kullanılmasıyla, cevap verebilirlik, melezlik, katmanlılık, geçicilik ve dönüşebilirlik kavramları, kent ve kentsel konutun dinamik yapısını anlamak için birer analitik araç olarak kullanılmaktadır. İstanbul'daki NEF Kandili, Maltepe Başibüyük TOKİ Konutları, Kayabaşı 25. Bölge Konutları, Ataşehir

Şerifali TOKİ Konutları ve KIPTAŞ Silivri 4. Etap gibi farklı nitelikteki projeler üzerinden yapılan değerlendirmeler, bu kavramların teorik çerçevesini somut örneklerle desteklemiştir.

2000-2019 dönemlerinde uygulanan projeler, nicel olarak artan konut taleplerine yanıt vermelerine, birim tiplerinde çeşitlilik sunmalarına ve dönemin iyi örnekleri olmalarına rağmen, zaman içinde uyarlanabilirliğe sınırlı cevap verebilmiş, esneklik boyutu zayıf kalmıştır. Buna karşılık, 2019 sonrası, COVID-19 pandemisi gibi büyük bir çoklu krizin gündeme gelmesiyle tasarlanan projeler, büyük balkonlar, bütünleşmiş yeşil alanlar ve daha geçirgen bir kentsel dokunun olması sayesinde zaman-mekân sıkışmasının getirdiği zorluklara yanıt vermeye çalışmaktadır. 23 Nisan 2025'te meydana gelen Silivri merkezli depremi gibi olaylar, belirsizlik ve kesinti zamanlarında evin kritik önemini bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu çerçevede, esneklik kavramı yalnızca evin yeni hallerine bir yanıt olarak değil, aynı zamanda değişen ev ihtiyaçları karşısında bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Tezde gerçekleştirilen 2020'den sonra geliştirilen konut projelerine dair incelemeler, esnekliğin kentsel ve toplumsal alanlarda giderek daha fazla aranmasına rağmen, konut birimlerinin iç düzenlerinde yeterince belirleyici olmadığını ortaya koymuştur.

Mimarların tasarımlarında öngördüğü esneklik yaklaşımları, teorik düzeyde önemli bir yer tutsa da uygulamaya aktarılmasında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle İstanbul'da sosyal konutların karşılaştığı kısıtlamalar nedeniyle esneklik belli oranda tasarım sürecinde geri plana geçmeye başlamaktadır. Türkiye'deki inşaat süreçlerinde, tasarımın tüm unsurlarının vaat edildiği şekliyle hayata geçirilemediği, bu durumun da mimari esnekliğin tam anlamıyla sağlanmasını engellediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, tezin ana odağını oluşturan teorik arka planın yanı sıra,

tezde üzerinde durulmayan kullanıcı deneyimlerinin somut verilerle incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bir yapının ne kadar esnek tasarlandığı, ancak kullanıcıların bu esnek mekanları ne ölçüde benimseyip kullandıkları ile kesin olarak ortaya konabilir. Bu tez bu nedenle esneklik değerlendirmelerinin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Vaat edilen tasarım vizyonu ile nihai ürün arasındaki farkın azalması, mimari esneklik yaklaşımlarının başarıyla uygulandığının ve geliştiğinin en önemli göstergesidir.

Bütün bu konular dikkate alındığında, evlerin zamansal ve mekânsal baskıları aşarak değişimlere yanıt verememesi, özellikle hızlı dönüşümler ve adaptasyon gerektiren krizler karşısında, çoklu krizler dönemine girmiş olan İstanbul için büyük bir kırılganlık oluşturmaktadır. Bu çalışma, İstanbul özelinde yürütülmüş olsa da elde edilen bulgular ve öneriler, mimari esneklik üzerine yürütülecek gelecekteki çalışmalar için genele uygulanabilir bir bakış açısı sunmaktadır. Metropol kentlerde konutun artık tekil bir barınma birimi olmaktan çıktığını ve çok katmanlı, hibrit bir yaşam platformuna dönüştüğünü söyleyebiliriz. Kentsel planlama ve politikalar, artan nüfus ve afet riskleri gibi baskılara uyum sağlayabilmek adına esneklik kavramı proje tasarım süreçlerinde dikkat edilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 5. 17 Örneklem İncelemesi ile Esnekliğin Alt Boyutlarının Belirlenmesi

Sonuç olarak, zaman-mekân sıkışması, kentsel ve konutsal mekânları pasif birer fonksiyondan çıkarıp, sürekli evrilen, uyum sağlayan ve çok boyutlu birer yapı haline getirmektedir. Dolayısıyla, bu tez, esnekliğin yalnızca mekânsal bir özellik değil, aynı zamanda kentlerin ve kentsel konutların geleceğini şekillendirecek stratejik bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Esneklik, dinamik bir kavram olmasıyla tez kapsamında alt boyutlarıyla yeniden tanımlanarak, örneklem çalışması sonucunda kavramsal olarak yeniden ilişkilendirilmiştir (Şekil 5.17). Esneklik için bu alt boyutlara dikkat edilmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Bu çerçevede, gelecekteki kentsel politikalar ve tasarım yaklaşımları, bu esneklik prensiplerini merkeze almalıdır. Geleceğin konut ve kentleri, bu esneklik kavramlarını ne kadar başarılı bir şekilde tasarımlarına entegre edebildikleri ölçüde, değişen yaşam koşullarına karşı daha dayanıklı ve sürdürülebilir olacaktır.

6. SONUÇ

Günümüz kentlerinde küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve ulaşım ağlarındaki gelişmeler, zaman-mekân sıkışması olgusunu her zamankinden daha belirgin hale getirmiştir. Bu olgu, tarihsel süreç boyunca konut mekânlarının dönüşümünü derinlemesine etkilemiştir. Özellikle, birbirini tetikleyen çoklu krizlerin yaşandığı günümüzde, kentsel yaşamda "yaşama", "çalışma" ve "sosyalleşme" gibi temel işlevler arasındaki katı sınırlar giderek belirsizleşmiştir. Bu durum, konut mekânlarının aynı anda birden fazla işlevi ve farklı zamansal döngüleri barındırması ihtiyacını doğurmuştur.

Tezde ev-konut ilişkisine zaman-mekân sıkışmasının çok boyutlu etkileri incelenmiş olup bu etkiler karşısında evlerde esneklik odaklı tasarımların önemine vurgu yapılmıştır. Esnekliğin sağlanamadığı konut modellerinin uygulanması ve sürdürülmesi kentsel konut dokusunda kırılganlığın giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, evlerin zamansal ve mekânsal baskıları aşarak değişimlere yanıt verememesi, özellikle hızlı dönüşümler ve adaptasyon gerektiren krizler karşısında, çoklu krizler dönemine girmiş olan metropoller için büyük bir kırılganlık oluşturmaktadır. Örneklem çalışması sonucunda, tasarım stratejilerinin mekânsal dayanıklılık açısından daha nitelikli ortamlar sunması ve hem birim hem mahalle hem de kent ölçeğinde esnekliğin uzun vadeli konut sürdürülebilirliği için gerekli olduğunu kanıtlamaktadır. Esneklik, konut tasarımında öncelikli kriter olmasının yalnızca bireysel evlerin kullanılabilirliğini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda kriz zamanlarında daha geniş kentsel kırılganlıklara karşı dayanıklılık da sağlamada katalizör olacağı anlaşılmaktadır.

Geleneksel olarak, katı sınırlara sahip, tek bir işleve odaklanmış ve kullanıcıların değişen ihtiyaçlarına uyum sağlayamayan konutlar, günümüzün dinamik yaşam koşullarına yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, esneklik ve adaptasyon kapasitesine sahip

evlerin tasarlanması ve uygulanması, kentsel konut stokunun dayanıklılığını artırma potansiyeli taşımaktadır. Esnek konutlar, sadece mekânsal olarak değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik açıdan da değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilirler. Bu yaklaşım, kentte artan belirsizlik ve kırılganlık karşısında konutun barınma işlevini daha güçlü bir şekilde yerine getirmesine olanak tanıyacaktır.

Bu çalışmada, zaman-mekân sıkışmasının kentsel ölçekte doğurduğu yeni hallere, krizlere, küresel eğilimlere ve değişen yaşam tarzlarına yanıt olarak evin dönüşümlerini ve ortaya çıkan yeni halleri incelenmiştir. Mekân ve zaman algısındaki sıkışma, sanayileşme ve küreselleşmenin getirdiği dinamiklerle birlikte, kentler çoklu krizler karşısında sürekli bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşüm nedeniyle gelecekte yeni kırılma noktalarının da oluşması beklenmektedir. Her ne kadar tez kapsamında 'yeni haller' olarak adlandırılrsa da bu dönüşümler zaman içinde farklılaşmakta, kentlerin ve konutların temel ihtiyaçları dinamik bir yapıda olmaya devam etmektedir. Bu süreçte bazı yeni haller öne çıkarken, bazıları ise önemini yitirebilmektedir. Dolayısıyla, gelecekteki kent ve kentsel konut için geliştirilecek yaklaşımların, bu dinamik değişimlere uyum sağlayabilecek esneklikte olması kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, kentsel olgular ve mekânsal üretim süreçleri, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kültürel, sosyal, psikolojik ve çevresel boyutlarla da şekillenen çok katmanlı olgulardır. Günümüz kentlerinde, zaman mekân sıkışmasının ve çoklu krizlerin ortaya çıkardığı zorluklar yalnızca mimari olarak çözümlenemeyecek olsa da, insanın merkeze alındığı ev tasarımları aracılığıyla, kentsel dayanıklılığa katkıda bulunulabilir. Konut yalnızca bir barınak olarak değil, çevresiyle bütünleşmiş, duyarlı bir sistem olarak kavranmalıdır. Zaman-mekân sıkışmasının kentsel ölçekte ve ev ölçeğinde doğurduğu yeni haller irdelendiğinde, konunun yapı, sokak ve mahalle üçlü ilişkisi ön planda

tutularak değişebilen, uyum sağlayabilen, esnek yeni tasarım yaklaşımları ve modelleri odağında ele alınmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda tez çalışması, gerek teorik alt yapılar gerekse proje örneklerinin kavramsal ve mekânsal irdelemesi aracılığıyla, konut, esneklik ve mekânsal dayanıklılık üzerine gelişen söyleme anlamlı bir şekilde katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel Özbek, D., & Melikoğlu Eke, A. (2022). Pandemi ile evde yaşam: COVID-19 süreci ve sonrası için konut tasarım stratejileri. *Megaron*, 17(2), 371-388. <https://doi.org/10.14744/MEGARON.2022.7864>.
- AIA. (2023). *Design for adaptability, deconstruction, & reuse*. The American Institute of Architects.
- Akarsu, B.& Akarsu, B. (2019). *Bilimsel araştırma tasarımı: Nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları*. Cinius Yayınları: İstanbul.
- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye, *Planlama*, (2), 29-38.
- Akkoyunlu, N. (2022). Akıllı şehirdeki akıl neyin, kimin akli, *Teknoloji ve Kent, İPA*, 5.
- Allen, J., Hamnett, C. (1995). Introduction. J. Allen, C. Hamnett (Eds.), *In A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality*, 1-10. Oxford University Press.
- Altman, I. (1993). *Homes, housing and the 21th century: prospects and challenges, the meaning and use of housing, international perspectives, approaches and their applications*. Ashgate, England.
- Altman, I. & Gauvain, M. (1981). A cross cultural and dialectic analysis of homes. L. Liben, A. Patterson & N. Newcombe (Eds), *Spatial Representations and Behavior Across the Life Span*. New York: Academic Press, 283-319.
- Andreu, P. (2000). Sınırlar ve sınırlayanlar. Namık Erkal (Çev.), *Mimarlık*, 292, 40.
- Aristoteles. (1996). Fizik. *Zaman Kavramı*. Saffet Babür (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 9-41.
- Augustinus. (1996). İtiraflar. *Zaman Kavramı*. Saffet Babür (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 42-56.

- Avcı, M. G. (2021). Zaman-mekân sıkışması: küreselleşen salgın ve toplumsal sonuçları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17, 3787-3807.
- Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve boş zaman. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-22.
- Aytaç, Ö. (2006). Boş zamanın değişen yüzü: yaşam deneyimleri ve kimlik inşası. *Sosyoloji Dergisi Sayı*, 15, 57-90.
- Bagnato, A. (2020). Evde kalmak. *TMMOB Mimarlar Odası, Dosya 47: küresel salgın ve mekân*, 16-24.
- Barrie, T. (2017). *House and home: cultural contexts, ontological roles*. Routledge.
- Baturayoğlu Yöney, N. & Polat, E. O. (2024). İstanbul'un modern konut yerleşimlerine iki örnek. *Sosyal Konut Politikası, İPA*, 11.
- Beck, U. (1999). *World risk society*. Polity Press.
- Berber, G. (2021). Pandemi, adaptasyon çabaları ve fragmanlaşan beden. *Birikim Dergisi*.
<https://birikimdergisi.com/guncel/10449/pandemi-adaptasyon-cabaları-ve-fragmanlaşan-beden>
- Bican, N. B. (2020). Public mass housing practices in turkey: the urgent need for research-based spatial decision-making. *Journal Of Housing And The Built Environment*, 35.
- Blewitt, J. (2008). *Understanding sustainable development*. Earthscan.
- Boyacıoğlu, E. (2010). Kent ve konut. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, dosya20*, 1-2. <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=3209>.
- Braide, A. (2019). *Dwelling in time. Studies on life course spatial adaptability*. (Doktora Tezi). Göteborg: Chalmers University of Technology.
- Brenner, N. (2016). *Critique of Urbanization: Selected Essays*. Bauwelt Fundamente.

- Brunn, S. D. & Leinbach, T. R. (1991). *Collapsing space and time: geographic aspects of communication and information*. Routledge.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Cieraad, I. (2010). Homes from home: memories and projections. *Home Cultures*, 7(1), 85-102. <https://dx.doi.org/10.2752/175174210X12591523182788>.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. CA: Sage.
- Çalışkan, O. & Temizel, N. P. (2024). Toplu konut tasarlanabilir. *Sosyal Konut politikası, İPA*, 11.
- Davis, M. (1999). *Ecology of fear: Los Angeles and the imagination of disaster*. Vintage.
- Deleuze, G. (2018). *Fark ve tekrar*. İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Deprés, C. (1991). The meaning of home: literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of Architectural and Planning Research. Special Issue: The Meaning and Use of Home*, 8(2), 96-115.
- Douglas, M. (1991). The idea of a home: a kind of space. *Social Research*, 58(1), 287-307.
- Dovey, K. (1985). Temporal aspects of homes, a transactional perspective. I. Altman&C.M. Werner (Eds.). *Home Environments: Human Behaviour and Environment*, 8, 33-64, New York: Plenum.
- Dovey, K. (1985). Home and homelessness. Altman, I. & Werner, C. (eds). *Home Environments*, Plenum, 33-64.
- Erdönmez, E., & Çelik, F. (2016). Kentsel mekânda kamusal alan ilişkileri. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (14), 145-163.

- Ergün, N. (2006). Gentrification kuramlarının istanbul'da uygulanabilirliği. *İstanbul'da Soylulaştırma Eski Kentin Yeni Sahipleri*. David Behar, Tolga İslam (Eds). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Faist, T. (2020). Commentary: Getting out of the climate migration ghetto: Understanding climate degradation and migration as processes of social inequalities. *International Migration*, 58(6), 247-253.
- Friedman, A. (2025). Life cycle homes for adaptability, circularity, and sustainability. *Architecture*, 5(2), 22. <https://doi.org/10.3390/architecture5020022>
- Ganiç Sağlam, N., Yılmaz, A. Z., Becchio, C. & Corgnati, S. P. (2017). A comprehensive cost-optimal approach for energy retrofit of existing multi-family buildings: Application to apartment blocks in Turkey. *Energy and Buildings*, 150, s. 224-238.
- Gardet L., Gurevitch A.J. v.d. (1976). *Cultures and time*. The Unesco Press.
- Gausa, M., Guallart, V., Muller, W., Soriano F., Porras F. & Morales, J. (2003). *Metapolis dictionary of advanced architecture: City. Technology and Society in the Information Age*, Actar.
- Gehl People. (2020). *Public Space, Public Life, COVID 19 report*. <https://covid19.gehlpeople.com/>
- Giedion, S. (1982). *Space, time and architecture: the growth of a new tradition*. Cambridge, Harvard University Press.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. University of California Press.
- Giddens, A. (2021). *Modernliğin sonuçları*. Ayrıntı Yayınları.
- Glass, R. (1964). *London: aspects of change*. London: MacGibbon & Kee.

- Gören, H & İçduygu, A. (2023). İklim değişikliği ve göç: küresel tartışmaları Türkiye'ye taşımak. *MireKoç Çalışma Notları*, 01, Koç Üniversitesi.
- Graham, S. & Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203452202>
- Grange, J. (1985). Place, body and situation. *Dwelling, Place and Environment*, David Seamon, Robert Mugerauer (Eds.), Springer Dordrecht, 71-84.
- Groat, L. N. & Wang, D. (2013). *Architectural research methods*. Wiley.
- Grosz, E. (2001). *Architecture from the outside: Essays on virtual and real space*. MIT press.
- Gurvitch, G. (1964). *The spectrum of social time*. Dordrecht (Holanda): Reidel.
- Gürbilek, N. (2020). *İkinci hayat: kaçmak, kovulmak, dönmek üzerine denemeler*. İstanbul: Metis.
- Güvenç, B. (2008). Mimarlık: zaman, mekân, değişim. A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, F. Uz Sönmez (Eds.), *Zaman-Mekân*, 108-117, Yem Yayınları.
- Habraken, N.J. (1972). *Supports, an alternative to mass housing*. New York: The Architectural Press.
- Hamel, G., Prahalad, C.K., Thomas, H. & O'Neal, D. (1999). *Strategic flexibility: managing in a turbulent environment*. Wiley.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler*. Ayşe Deniz Temiz (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*. Mehmet Moralı (Çev.), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2017). *Kent deneyimi*. Esin Soğancılar (Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Heidegger, M. (1996). Zaman kavramı. *Zaman Kavramı*, 56-101. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Hertzberger, H. (2014). *Lessons for students in architecture*. 7th edition. 010 Publishers.
- Hertzberger, H. (2014). Polyvalence: the competence of form and space with regard to different interpretations. *Architectural Design*, 84, 106-113. <https://doi.org/10.1002/ad.1816>.
- Hill, M. H. (1985). Bound to the environment: Towards a phenomenology of sightlessness. *Dwelling, Place and Environment*, David Seamon, Robert Mugerauer (Eds.), Springer Dordrecht, 99-111.
- Holliday, A. (2007). *Doing and writing qualitative research*. Sage Publications.
- Hopkins, O. (2023). *Architects in multispace*. <https://doi.org/10.1002/ad.2988>.
- İşıkkaya, A. D. (2023). Kapanmanın Ardından: ev-konut diyalektiği bağlamında 'iç'in yeniden inşası. *Ev: Tarihsel, Toplumsal ve Sembolik Bir Mekân Olarak Anlamı ve Dönüşümü*. P. M. Y. Parmaksız (Ed.). İstanbul: Nika Yayınevi.
- İslam, T., Sakızlıoğlu, B. (2014). The making of and resistance to stateled gentrification in ıstanbul, turkey. *Global Gentrifications*, Lees, L., Shin, H. B., Lopez, E. (eds.), Polity Press: London, 245-264.
- Janelle, D. G. (1968). Central Place Development in a Time-Space Framework. *The Professional Geographer*, 5-10.
- Karaali, D., & Karagöl, A. (2013). The imperfection of the incomplete timeless urban space. *ITU A-Z Journal of Architecture*, 10(1), 17-36.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(1), 541-573.

- Karakurt, E. (2004). “Dünya kenti” kavramına alternatif bir bakış. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, 1*, 320-336.
- Keleş, R. (1989). Konut politikalarımız. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 44*(1), 63–98.
- Keleş, R. (2021). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2000). *İstanbul: küresel ile yerel arasında*. Metis Yayınları.
- Kıyıcı, G. (2016). Ev mekânı ve sınırlarının anlamları üzerine. *İç ve Dış Arasındaki Çeper Temalı Ulusal Mekân Tasarımı Sempozyumu Bildiri Kitabı*.
- Krokfors, K. (2017). *Time for space: typologically flexible and resilient buildings and the emergence of the creative dweller*. (Doktora Tezi). Aalto University Publication.
- Kuyucu, T& Özkan, M. (2023). Merkez-yerel kıskacında kentsel dönüşüm, *İPA*, 9.
- Kuyucu, T.& Ünsal, Ö. (2010). Urban transformation as a state-led property transfer: an analysis of two cases of urban renewal in istanbul, *Urban Studies*, 1-21.
- Lacey, A.R. (1986). *A dictionary of philosophy*. Routledge, 227-230.
- Lawrence, R. J. (1987). Housing, dwellings and homes: design theory, research and practice. Chichester: Wiley.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern dünyada gündelik hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın üretimi*. Sel Yayıncılık.
- Manum, B. (2005). Generality versus specificity: A study on the interior space of apartments. *Space Syntax 5th International Symposium proceedings, 13–17 June 2005*, Delft: Techne Press.
- Mareggi, M. (2013). Urban Rhythms in the Contemporary City. *Space–Time Design of the Public City*, 3-20.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. London: Routledge.

- McQuire, S. (2008). *The media city: media, architecture and urban space*. Sage Publications.
- Merleau-Ponty, M. (1968). *The visible and the invisible*. C. Lefort & A. Lingis (eds.), H. E. Barnes (çev.), USA: Northwestern University Press.
- Moreno, C. (2020). *The 15-minute city* [Video]. Ted Conferences.
- Morin, E. & Kern, A. B. (1999). *Homeland earth: a manifesto for the new millennium*. Hampton Press.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. Gral Koca & Tamer Tosun (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Nalbantoğlu, H. . (2008). Nedir mekân dedikleri. A. Şentürer, Ş. Ural, F. Uz Sönmez, & . Berber (Eds.), *Zaman-Mekân*, 88-105. İstanbul: Yem Yayınları.
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, space & architecture*. Praeger.
- Oğuz, M., & Uzunkaya, A. (2021). Kriz bağlamında mekânsal kaymalar: kullanıcı deneyimleri ile değişen arayüz tarifleri. *İdealKent. Covid-19 zel Sayısı*, 12, 146-180.
- Onur, A.C., Alp, J. (2018). 2000 sonrasında istanbul'da konut ağırlıklı dönüşen sanayi alanları üzerine bir değerlendirme. *İstanbul 1. Konut Kurultayı, 10-1*, İstanbul.
- Ozus, E., Türk, S. S., & Dökmeci, V. (2011). Urban restructuring of istanbul. *European Planning Studies*, 19(2), 331-356.
- zdemir, M. İ. & Ağalday, B. (2023). Quakes do strike refugees: hyper-precarity of syrians in Turkey. *MireKoç Working Paper Series*, 04, Koç Üniversitesi.
- Priemus, H. (1993). Flexible housing: fundamentals and background. *Open House International* 18(4).

- Purkis, S. & Kurtuluş, H. İstanbul'da Yeni Konut Sunumu: Dinamikler ve Aktörler. *Mimar.ist*, 47, s.57-67.
- Ralph, D. & Staeheli, L. A. (2011). Home and migration: mobilities, belongings and identities. *Geography Compass*, 5(7), 517–530. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2011.00434>.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Relph, E. (1985). Geographical experiences and being-in-the-world: The phenomenological origins of geography. *Dwelling, Place and Environment*, David Seamon, Robert Mugerauer (Eds.), Springer Dordrecht, 15-31.
- Roberts, P. (2000) The evolution, definition and purpose of urban regeneration. Peter Roberts ve Hugh Sykes (eds.) *Urban Regeneration*, London: Sage Publications, 9-36.
- Roy, N., Dubé, R., Després, C., Freitas, A. & Légaré, F. (2018). Choosing between staying at home or moving, *PLoS ONE*, 13(1). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189266>.
- Rykwert, J. (1991). House and home. *Social Research*, 58(1), 51-62.
- Saegert, S. (1985). The role of housing in the experience of dwelling. In: Altman, I., Werner, C.M. (eds) *Home Environments. Human Behavior and Environment*, vol 8. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2266-3_12
- Schafer, R. M. (1985). Acoustic space. *Dwelling, Place and Environment*, David Seamon, Robert Mugerauer (Eds.), Springer Dordrecht, 87-98.
- Schivelbusch, W. (1977). *The railway journey: the industrialization of time and space in the nineteenth century*. California University Press.

- Schneider, T. & Till, J. (2008). *Flexible Housing*. Routledge. London.
<https://doi.org/10.4324/9781315393582>.
- Scott, A. & Storper, M. (2015). The nature of cities: the scope and limits of urban theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39.
- Seamon, D. (2017). Architecture, place, and phenomenology: Buildings as lifeworlds, atmospheres, and environmental wholes. *Phenomenology and Place*, J. Donhoe (eds), 247–263, Roman and Littlefield.
- Seamon, D & Mugerauer, R. (1985). Dwelling, place and environment: An introduction. *Dwelling, Place and Environment*, David Seamon, Robert Mugerauer (Eds.), Springer Dordrecht, 1-12.
- Sennett, R. (2016). *Kamusal insanın çöküşü*. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shaw, S. L. (2023). Time geography in a hybrid physical-virtual world. *Journal of Geographical Systems*, 25, 339-356, Springer. <https://doi.org/10.1007/s10109-023-00407-y>.
- Smith, N. (1996). *The new urban frontier*. Routledge.
- Somerville, P. (1997). The social construction of home. *Journal of Architectural and Planning Research*, 14(3), 226–245.
- Somerville, Peter. (2013). Resident and neighbourhood movements. *International Encyclopedia of Housing and Home*, 77-82.
- Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın yeni biçimleriyle yerinden edilmeyi yeniden düşünmek, *Planlama*, 24(1), 42-53.
<https://doi.org/10.5505/planlama.2014.11939>.

- Stein, J. (2003). Reflections on Time, Time-Space Compression and Technology in the Nineteenth Century. J. May, N. Thrift (Eds.) *Timespace: Geographies of Temporality*, 106-119, Routledge.
- Stevens, Q. & Dovey, K. (2023). Temporary and tactical urbanism. Routledge.
- Şengül, H. T. (2023). Metropolün küresel krizleri. *İstanbul kent araştırmaları ve düşünce dergisi. İstanbul planlama ajandası*, 9, İstanbul.
- Şentürer, A. (2008). Zaman ve mekânın genişleme aralığı olarak sınır-boyları. A. Şentürer, Ş. Ural, F. Uz Sönmez, & Ö. Berber (Eds.), *Zaman-Mekân*, 188-203. İstanbul: Yem Yayınları.
- Şenyapılı, T. (1986). On physical aspects of squatters in turkey. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*.
- Şenyapılı, T. (1998). Cumhuriyet'in 75. yılı gecekondunun 50. Yılı. *75 Yılda değişen kent ve mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları.
- Tanju, B. (2008). Zaman-mekân ve mimarlıklar, A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, F.U. Sönmez (Eds.), *Zaman-Mekân*, 168-85, İstanbul: Yem Yayınları.
- Tanyeli, U. & Sözen, M. (2011). *Sanat ve kavram metinleri sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Taşgüzen, Z. (2021). Pandemi Sürecinde Ev: Gündelik Pratikler ve Yeni Kamusalığın Deneyimi. *İDEALKENT, Covid-19 Özel Sayısı (12)*, s. 586-608.
- Tekeli, İ. (1993), Türkiye'de yaşamda ve yazında konut sorununun gelişimi. T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, *Konut Araştırmaları Dizisi*, 2, Ankara.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de içgöç sorunsalı yeniden tanımlanma aşamasına geldi. *Türkiye'de İçgöç*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.

- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un planlanmasının ve gelişmesinin öyküsü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2020). Kentsel tarih bağlamında küresel salgınlar. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, dosya47: Küresel Salgın ve Mekân*, 31-39.
- Terzi, F. & Ocakçı, M. (2017). Kentlerin geleceği: akıllı kentler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını*, 77, 10-13.
- Till, J. (1996). Architecture in space, time. *Architectural Design*, 66(11/12). New York: Princeton Architectural Press.
- Till, J. & Schneider, T. (2005). Flexible housing: The means to the end. *Architectural Research Quarterly*, 9, 287-296. <https://doi.org/10.1017/S1359135505000345>.
- Turgut, H. (1996). *Kültür-davranış-mekân etkileşiminin saptanmasında kullanılabilecek bir yöntem*. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Turgut, H. & Özten, Ö. (2018). Interactions between urban dynamics and new spatial patterns: The case of İstanbul. *Cities' Identity Through Architecture and Arts*, Catalani et al. (Eds), 245-253, Taylor & Francis Group, London.
- Turgut, H., & Şalgamcıoğlu, M. E. (2019). Changing household pattern, the meaning and the use of home: Semantic and syntactic shifts of a century-old house and its journey through generations. *12th International Space Syntax Symposium, SSS 2019*, Beijing JiaoTong University.
- Turgut, H. & Ünügür, S. M. (1997). Changing household patterns and the use of the home: a case study on the traditional turkish house. *Culture & Space in the Home Environment*. Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- Turna, E. A., & Usta, G. (2021). Covid-19 pandemisi'nde evin değişimi ve evde çalışma ortamları. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 115-128.

- UNEP. (2024). Adaptation Gap Report. <https://www.unep.org/resources/adaptation-gap-report-2024>
- Ural, Ş. (2008). İç içe geçmiş zamanlar. A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, F. Uz Sönmez (Eds.), *Zaman-Mekân*, 16-33, İstanbul: Yem Yayınları.
- Uraz, U.T. & Turgut, H. (1997). Culture, space, change and continuity: from traditional turkish house to squatter house. *Culture&Space in the Home Environment*, S. M. Ünügür, O. Hacıhasanoğlu, H. Turgut (Eds.), Dünya Yayıncılık, İstanbul.
- URL-1 <https://www.nef.com.tr/projeler/nef-konut/nef-reserve/nef-reserve-kandilli/>
- URL-2 <https://www.arkiv.com.tr/proje/maltepe-basibuyuk-mahallesi---parse149/11818>
- URL-3 <https://www.arkitera.com/proje/volu-te-mikro-yasam-birimi/>
- URL-4 <https://www.arkitera.com/proje/kayabasi-25-bolge-sosyal-konut-yerlesmesi/>
- URL-5 <https://www.arkiv.com.tr/proje/atasehir-serifali-konutlari/5607>
- URL-6 <https://kiptas.istanbul/tamamlanan/kiptas-silivri-4-etap-konutlar-sosyal-konut>
- Urry, J. (2002). Mobility and proximity. *Sociology*, 36, 255–274.
- Urry, J. (2015). *Mekanları tüketmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uz Baki, P. & Ateş, B. (2020). Yıkarak Kentleşme: Yıkma Odaklı Kentsel Müdahaleler Üzerine Yeniden Düşünmek. *Mimarlık*, 415.
- Voigt, K., Graff, U., & Ludwig, F. (2021). *Research perspectives in architecture*. Dimensions. Journal of Architectural Knowledge.
- Warf, B. (2010). Teaching time-space compression. *Journal of Geography in Higher Education*, 35(2), 143-161.
- Werner, C.M., Altman., Oxley, D. (1985). Temporal aspects of homes, a transactional perspective, I. Altman C.M. Werner (Eds.), *Home Environments: Human Behaviour and Environment*, 8, 1-32, New York: Plenum.

Wilcox, D. J. (1987). *The measure of times past*. Chicago press.

Yelsalı Parmaksız, P. M. (2023). Önsöz P. M. Yelsalı Parmaksız (Eds.). *Ev: Tarihsel, Toplumsal ve Sembolik Bir Mekân Olarak Anlamı ve Dönüşümü*, 7-13, Nika Yayınevi, Ankara.

Yıldızgördü, O., & Yorgancıoğlu, D. (2021). Evaluation of Mecidiyeköy as an urban threshold in socio-cultural sustainability framework. *Journal of Design for Resilience in Architecture & Planning*, 2(1), 106-119.

Yürekli, F. (1983). *Mimari tasarımda belirsizlik: esneklik. Uyabilirlik ihtiyacının kaynakları ve çözümü üzerine bir araştırma*, ITU Department of Architecture, Istanbul.